A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS ÓRA

XXVI. ÉVFOLYAM I. 2017/1. SZÁM

ÖRVÉNYBEN
A HÓNAP KÖLTŐJE
SZABÓ T. ANNA

EURÓPAI TAVASZ
LIPCSEY EMŐKE
NOVELLÁJA

A KÍVÁNCSI BÚCSÚZÓ
DOKUMENTUMFILM
VAS ISTVÁNRÓL

IDŐUTAZÁS
KERESZTES DÓRA
ÉS **OROSZ ISTVÁN**
KIÁLLÍTÁSÁN

GÁLYARABOK
UNOKÁJA
SZABÓ MAGDA

HAZÁM
KALÁSZ MÁRTON
A NEMZET MŰVÉSZE

KARINTHY FRIGYES
ÖSSZES
FÉNYKÉPE

Ország Lili: Nő fényképpel, 1956, a Magyar Nemzeti Galéria kiállításán

KERESZTES DÓRA MUNKÁI A PESTI VIGADÓBAN

KERESZTES DÓRA – OROSZ ISTVÁN GRAFIKUSMŰVÉSZEK KIÁLLÍTÁSÁN

Cikkünk a 16. oldalon

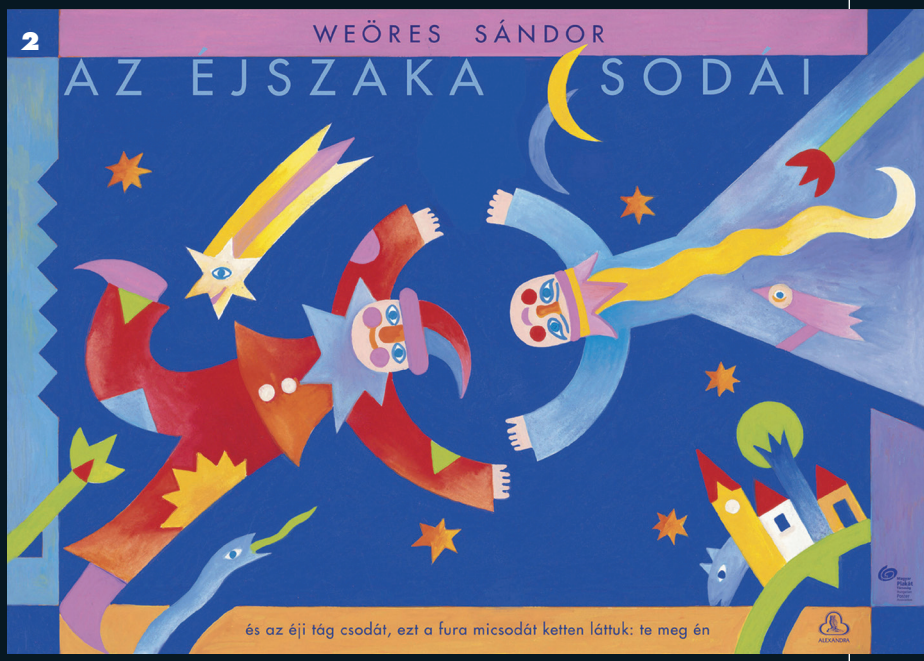

1. Jeles napok – Szerelmes lemez, hanglemezborító
2. Weöres Sándor: Az éjszaka csodái, könyvplakát
3-4. Weöres Sándor: Ének a határtalanról, illusztrációk
5-6-7. Nagy Gáspár: Amíg fölragyog a jászol, illusztrációk
8. Hungarian Folklore, plakát

SZAKONYI KÁROLY

LEÁRAZÁS

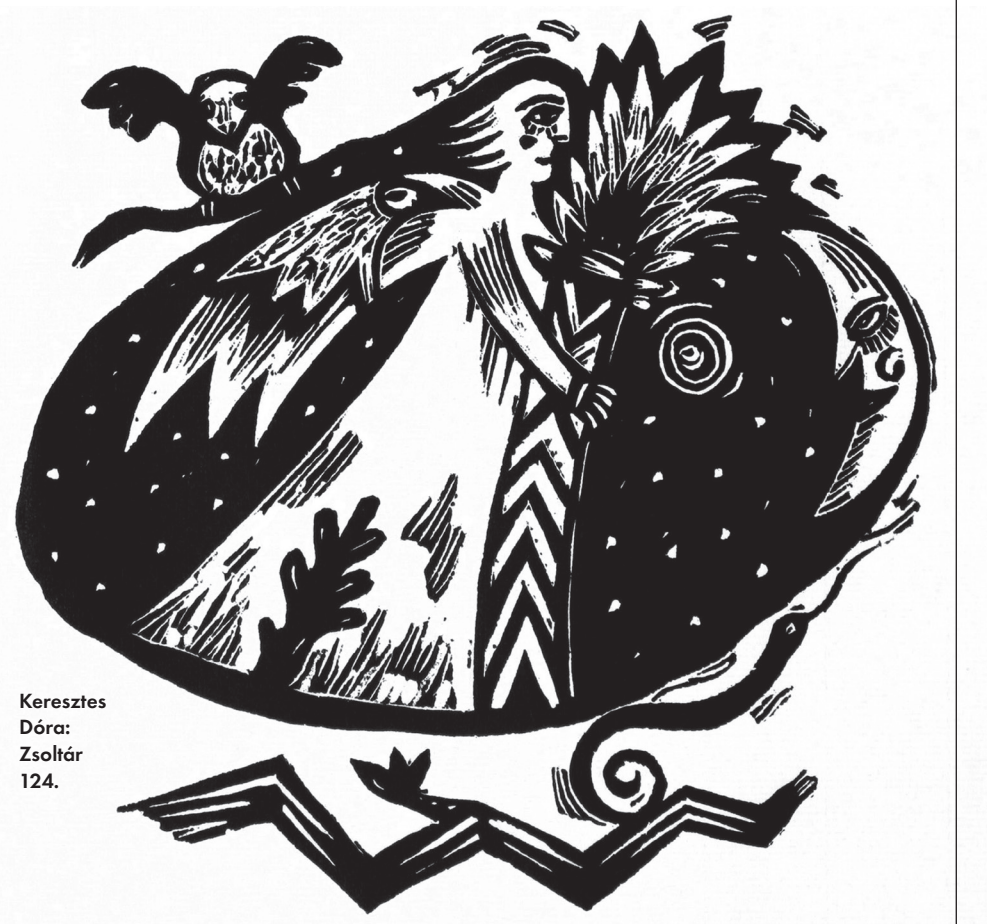

Keresztes Dóra: Zsoltár 124.

A ruházak kirakatain, óriási reklámokon és számítógépen küldött üzeneten hirdetik, hogy itt a nagy, szezon végi árleszállítás. Sale 20-50%. Talán még 75% is. (Gonoszkodva gyanakszom, hogy akkor adják igazán értékében az árut, amikor kedvezményes az ára.) De a boltokban mindenütt tömeg, különösen az akciós napokon, ilyenkor kell vásárolni, mondják a hölgyek, még akkor is, ha éppenséggel semmi sem hiányzik a ruhatárból. Vagy igen? Asszonyom, kisasszony, mi a véleménye? Ó, hát mindig kell egy színes blúz, divatos szoknya, cipő. Maguk ezt nem értik! Igen, a férfiak többsége kimarad ebből, de nem valami bölcs meggondolásból, csupán lustaságból. Ha mégis el kell menni, hát ott unatkoznak a próbafülkék körül, várják, melyik ruhadarab lesz végre alkalmas, mikor mehetnek a pénztárhoz.

Így aztán méltán mondhatják a tévéhíradóban, hogy a lakosság egyre többet tud költeni szükségleteire.

Magam is betévedek ilyenkor valamiért, a férfiosztályon szerencsére kevesen vannak, veszek valamilyen téli zoknit (a fél pár zoknik mindig eltűnnek a mosógépben, ezt a titokzatosságot Lázár Ervin egykor megírta), megyek az öltönyök során, a drágább holmin persze nincs engedmény, hallom is, hogy méltatlankodik egy férfi. – Nem, nem, azt hiszem, felesleges a szmoking. – Már hogy lenne felesleges? – Ez női hang, felcsattanó. Megkerülöm az állványt. Középkorú házaspár, köpcös férfi, termetes asszonyság. Izzadnak nagykabátban, a férfi menekülne. – Megvesszük! – jelenti ki a nő. – Nem mehetsz a csíkos öltönyödben! Ez egy előkelő, banki társaság. Mit szólnának? Oda szmoking kell. Meg aztán az én estélyimhez is. – De szmoking? Nem, szó sem lehet róla! – Ne vitatkozz velem! – erélyeskedik fojtott hangon a nő. – Gondolod, ha odamész a csíkos ruhádban, szóba állnak veled? Azok? Várhatnád a bankkölcsönt. – Cipeli magával az egyik eladóhoz. Válogatnak a méretekben, látom, a férfi bevonul a próbafülkébe.

Keresztes Dóra: Zsoltár 7.

Ahol állok, az áruház nagy ablaka a térre néz. Lustán szitál a porhó, kezdenek fehéredni az utak, s látom, amit jövet is láttam, hogy az egyik padon heverő télikabátot is belepi. Azért nézem, mert azt hittem, hogy egy hajléktalan fekszik alatta, de nem, mert éppen két alak felemeli és méregeti. A férfin spárgával átkötött zakó, a nyaka is vörösen meztelenkedik elő a piszkos inggallér mögül, fázhat. Mellette a nő kócosan, posztókendőbe burkolódzva, földig érő szoknyában. Ő emelgeti a kabátot. Lerázza róla a havat, forgatja, unszolja emberét, hogy bújjék bele. A férfi ódzkodik, lesi, nem szól-e rájuk valaki, elég gyámoltalan. De a nő feladja rá. Igazítja, keresi a gombokat, rángatja, hogy rendesen álljon. Tetszhet neki, mert bólogat, a férfi meg tesz néhány lépést, jól van, ez látszik a mozdulatában, jó kabát ez, akárki is hagyta a padon. Felgyűri a gallérját, de az asszony visszahajtja, aztán belekarol az emberébe, s mennek tovább.

Emezek, az áruháziak újabb szmokinggal bajlódnak, már a harmadikkal megy be a köpcös a fülkébe. A felesége be-bekiált a függöny mögé – Na, ez jó már? – de vár türelmesen, mert ennek a vásárlásnak meg kell lennie. Jön ki az ember, a nadrág szára harmonikázik a bokáján, a zakó viszont begombolatlan. Elkeseredett arccal álldogál, nézi magát a fülke tükrében, szmoking. De az asszony nem adja fel, már kipirult a melegtől, újabb és újabb méreteket kér, az eladó serénykedik. Csak jó lesz valamelyik, amiben el lehet menni a vállalkozók farsangi báljára vagy valami más fényes eseményre, mert be kell férkőzni a jelentős, pénzes személyiségek közé így farsangidőn.

SZABÓ T. ANNA

KÍSÉRLET BORRAL ÉS GYERTYÁVAL

A félig tele borospoharat
egy gyertya elé állítom: sötét van,
gyertyaszag — épp az előbb fújtam el
a többi gyertyát, hogy az észlelés
még pontosabb legyen: hibátlan, ép.
A pohár tengelyéből nézve két
gyertyát látok, vagy pontosabban egy
gyertyát két kanóccal: kétfelől
világítják be a mézfényű bort,
s középen semmi sincs, csak ujjnyomok,
felszáradt vízcseppek körvonala,
pedig a gyertya ott van, látható
a viaszhenger a pohár üveg-
szára mögött, tán félarasznyira.
Ha fejem apránként felemelem,
a henger megnő, és a láng hegye
felbukkan a bor felszíne mögött,
s már három láng ég: kétoldalt, középen.
A pohár szára ide-oda ingó
széles és éles fénypászmát vetít
a fehér lapra, amelyen írok, és
ha a poharat közelebb tolom,
a sávja rengő kúppá szélesül,
megjelenik a kerek felszínen
a fogyó gyertya képe, s a pohár
megtelik eleven lánggal: tulipán
formájú sárga izzás, a szemem
belekáprázik.
Hirtelen a láng
negatívja vetődik feketén
a fény elé: korom futotta el
az üveget, ahogy a tűzhöz ért.
Körömmel lusta csigavonalat
karcolok rá. Elfáradtam. Mire
elég a szó? Hisz amíg írtam ezt,
a gyertya kisebb lett, a borba is
belekortyoltam — kezdhetném megint
a leírást elölről: éjszaka,
pohár bor, gyertyaláng.
(És az idő.
Mindig módosít a végösszegen:
nincs is végösszeg.)
Nem baj. Megiszom
a bort — könnyű, fanyar — és elmosom
a poharat, és aludni megyek,
a gyertya úgyis kilobban magától.

ÖRVÉNYBEN

Hatalom. Hang. Harc. A „ha” vad haragja.
Harang. Határ. Hat. A határtalanba.
Hab freccsen, tenger csapódik a partnak.
Visszahullanak mind, akik akarnak.

Sziklaperemen szétporlik a szándék,
az élő tűz a hideg földre ráég,
korom marad az akarat helyén,
és szilánkokra szakad szét az én.

Érdes az élet, felhorzsolja bőrünk,
megőrülünk vagy porrá őrölődünk,
ha, ha, ha, ha, halál hatalma rajtunk,
és elfelejtjük végül, mit akartunk.

UNDOR

bogár fekete háta földrög a lefolyóban
nyomkodni puszta kézzel átfér-e belefér-e
két megspórolt konyakmeggy a zsebben szétlapulva
benyúlni tapogatni langyos ragacs a vére
véletlen belekapni egy idegen hajába
ahogy a zsíros fejbőr köröm alá szalad
homlokkal nekimenni egy vastag szemüvegnek
érezni hogy a lencse reccsenve beszakad
betonon orra esni megfordulni a földön
a meleg vér az arcon a fül felé folyik
szúnyogot pókot ölni hánykolódni az ágyban
szennyes folyóban úszni vergődni hajnalig

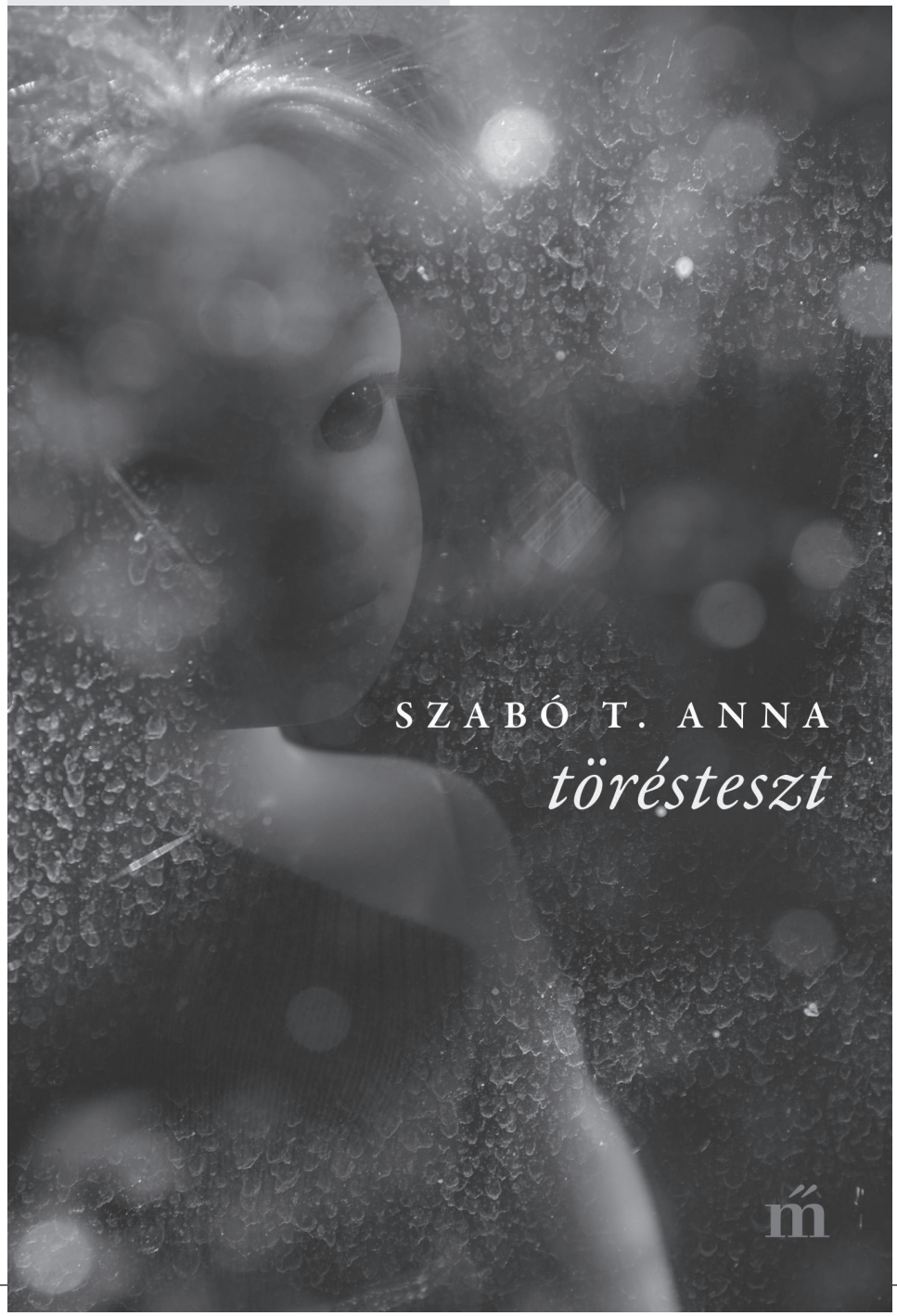

Annacseresznye,
fotó Dragomán György

ELHAGY

Elárul és elhagy.
Kilök magából és elhagy.
Önmagát adja ennem és elhagy.
Ringat és elhagy.
Talpam simogatja, fenekem törüli,
hajamat fésüli, elhagy.
Orrom az illatát issza, ölel:
„Soha nem hagylak el!" Elhagy.
Általat, mosolyog, súgja: „Ne félj!"
Félek és fázom, és elhagy.
Este lefekszik az ágyra velem,
azután kioson és elhagy.
Nagy, meleg, eleven, fészekadó,
csókol és dúdol és elhagy.
Cukorral tölti a két tenyerem,
tessék, ehetem: elhagy.
Sírok és ordítok, úgy szorítom:
foghatom, üthetem, elhagy.
Csukja az ajtót és hátra se néz,
nem vagyok senki, ha elhagy.
Várom, ahogy remegő kutya vár:
jön, ölel, simogat, elhagy.
Ő kell, mert nélküle élni halál,
felemel, melegít, elhagy.
Ketrec a karja, de ház az öle,
vágynék vissza, de elhagy.
Egy csak a lecke: nem ő vagyok én,
idegen, idegen, elhagy.

Ott a világ, lesz más, aki vár.
Lesz majd benne, kit elhagyj.
Csukd be az ajtót, vissza se nézz:
várni a könnyebb, menni nehéz,
lesz, ki elárul, lesz, ki elárvul,
mindig lesz, aki vár, aki fél,
mindig lesz, aki vissza se tér,
megszül, és meghal, és elhagy.

ÚJ LAKÁS

Most falak érdekelnek, függönyök,
felcsiszolt padló, csempe és csapok.
A mész szaga, a napfény a falon,
a fűtéstől langyos járólapok.

Új szavak jönnek: strang, cirkófűtés,
kéteres kábel, antracitfuga.
Most csak a konyhabútor érdekel,
a munkalap és az élfólia.

A százéves fal téglái közül
kibújt a gázvilágítás csöve:
a törmelék közt szénfekete csont.
Szóltam a kőművesnek, vágja le.

Széjjelverték a ház öreg húsát,
kihúzkodták a meszes ereket.
Most minden új lesz és működni fog.
Szőnyeget veszünk, és növényeket.

Berendezzük és élünk boldogan,
csak lenne már kész — minél hamarabb!
Majd főzünk, dolgozunk, ölelkezünk…
És a konyhába besüt a nap.

ÉBREDÉS

Derengő térben rézsút fényvonal:
a redőnyrésen behasít a nap.
Szürke, mint a füst, síkos, egyenes,
mint a kivont tőr. Véres lesz kezed,
vörösen villódzik, ha belenyúl:
a szürke túlvilági sáv úgy hatol át
bőrén, húsán, akár az üvegen.

Álomi csend.
A lassú mozdulat,
akárha félhomályos víz alatt,
aranyport kavar, csillámhomokot,
a látható tér lebeg és ragyog.

És meztelenség. Takaratlanul
mozog, akinek tőrt vetett a fény,
fehér csíkokra szaggatja a bőrét,
mozdulatokká szabdalja szét,
árnyéksávokká, szempillák között
pörgő körökké, láng csap ki a kar
úszó ívéből, az ujjak között
hártyás, parázsló izzás
– kavargó pernye,
szétszóratás, a nemlét ragyogása.

Innen csak lehunyt szemmel szabadulhatsz,
ha nemlevőként vágsz át a határon,
s mielőtt végre levegőt veszel:
hirtelen, mint a partra csapó hullám,
csattanva felrántod a redőnyt.

UGHY SZABINA

A létra tetejéről messzebbre látni

Kérdések Szabó T. Annához

Szabó T. Anna *József Attila-díjas költő, író, műfordító 1972-ben született Kolozsváron. Nagyapja Szabó T. Attila nyelvész, édesapja Szabó T. E. Attila biológus, nagybátyja Szabó T. Ádám nyelvész. 1987-ben családjával áttelepült Magyarországra. A gimnáziumot Szombathelyen végezte. 1991-ben Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar–angol szakos hallgatója lett, 1997-ben szerzett tanári és előadói diplomát, majd elvégezte az Angol Reneszánsz és Barokk PhD-programot. Tagja, majd később néhány félévig tanára az Eötvös József Collegiumnak. Jelenleg Budapesten él férjével, Dragomán György íróval és két kisfiukkal. Egyetemi évei alatt kezdett publikálni, több napi- és havilapban rendszeresen közöl verseket, esszéket és rövid prózát. Író, műfordító (többek között James Joyce, Sylvia Plath, W. B. Yeats, John Updike és Stuart Parker írásait fordította), tanári és szerkesztői munkát végzett a British Councilnak és a Magyar Könyv Alapítványnak, cikkeket és kritikákat ír. Legutóbb megjelent könyvei:* Kerített tér *(2014), és* A fűszermadár *(2015). A* Törésteszt, *első novelláskötete 2016 őszén jelent meg a Magvető Kiadó gondozásában.*

– Amikor meg akartam venni a Törésteszt*et, csak a második könyvesboltban kaptam meg, de ott is a raktárból hozták elő. Akkor érkezett. Változatlan utánnyomás 2016 ősze óta. Mi lehet a siker titka? Miért olvasnak kevesebb verset az emberek?*

– Tényleg nagyon gyorsan elfogyott a könyv, már jóval karácsony előtt, ezért sokan már csak az e-könyvet tudták megrendelni. Mindig írtam prózát, már a kiskamaszkori, kéziratos verseskötetem is egy novellával indít. A *Törésteszt* legkorábbi írását is tizenkilenc évesen írtam, úgyhogy ha lassan is, de beérett egy jó harmincéves történet, s ennek természetesen örülök. Én mindig is elsősorban költő akartam lenni, de ezzel párhuzamosan a prózaírást sem hagytam abba. Ha van titka a sikernek, akkor az a kitartás. A hosszútávfutó magányossága. Ami pedig az utolsó kérdést illeti: olvasnak verset, hogyne olvasnának, csak eléjük kell tenni. Neten például nagyon sokan látják, ha kiteszek valamit, s a verseskötetem is elfogynak, csak sokkal lassabban. Nem a versből élek, hanem a vers éltet, s ez nem is lesz másképp.

– A Törésteszt*ben többnyire szomorú, reménytelen férfi és női sorsokkal találkozhatunk. Mégis, a nők még mindig inkább elnyomottak, a férfiak pedig látszólagos fölényben vannak, még ha jellemük hiányosságaiból fakadóan ugyanolyan vesztesek is. Milyen volna egy ideális felállás?*

– Az egyenlőség, természetesen. Ehhez, persze, mindkét részről türelem, fegyelem és együttérzés szükséges, s elsősorban a saját magunk indulatainak a megértése. Ha nem hiúságból, hanem tudományos kíváncsisággal figyeljük önmagunk viselkedését, a visszatérő mintázatokat, a játszmáink természetét, akkor legyőzhetjük a gyengeségeinket. Attól, hogy valakinek nagyobb a hangja vagy a fizikai ereje, még nem lesz igaza. És attól sem, ha az agressziója csendesebb, de legalább olyan mély sebeket ejt. A férfi fölény kulturális kód, nem feltétlenül mindig szándékos viselkedés; kis dolgokból tevődik össze, s lépésenként fokozódik, attól az abszurd kérdéstől kezdve, mondjuk, hogy tudhat-e egy nő autót vezetni, egészen addig, hogy vezethet-e egy nő egy országot. Egy hatalmi harcban mindig könnyebb behódolni, mint kiállni a pástra, de ha egyenlők a feltételek, s kölcsönös a tisztelet, lehetséges az elegáns küzdelem. Az lenne a szép, ha ez nem életre-halálra zajlana, hanem olyan lenne, mint egy játék vagy egy társastánc.

– Rengeteg életút és helyzet villan fel a könyvben. Hogy találtad meg őket? Vagy hogy találtak meg ők téged?

– Figyelek és hallgatok, de elsősorban a fantáziámat használom. Ha jól emlékszem, egyetlen olyan történet sincs a könyvben, amelyet ne én találtam volna ki (vagyis nem hozott anyagból dolgozom), de a történetek elemei, s elsősorban maguk az indulatok nagyon is személyesek. Felszabadító ugyanakkor, hogy nem kell végre olyan mélyre ásnom saját magamba, mint a versnél, hanem, mint egy színpadon, végre kibújhatok a bőrömből. Sokakat nagyon meglepett ezeknek a történeteknek a nyersesége, a hang hevessége, pedig a versekben még ennél is többet megengedtem magamnak, csak költőként már erőszakkal vagy fojtogató jóindulattal, de belegyömöszöltek már egy szűk skatulyába, a prózaírói énemnek még csak most gyártják az efféle egyenkoporsót. Nem baj, mert ha belekényelmesednék majd valamibe, akkor a levegőhiány úgyis kikényszeríti belőlem, hogy felnyomjam a kripta fedelét.

– Törésteszt. *Nyilvánvaló, hogy a könyvben azt járod körbe, hogy mit visel el egy ember, hol van az a határ, ameddig még el lehet menni. A válasz, persze, a történetekben van, de mégis, össze tudnád foglalni röviden, hogy mit bír ki egy ember, s mit bír ki egy férfi és egy nő?*

– Jó, akkor maradjunk kategóriákon és nemeken belül, így a negyvenes éveimben átmenetileg úgyis gyakran vagdalkozom ilyesmivel, hogy „mert a férfiak” és „mert a nők”. Olyasmiket szoktam ilyenkor feltételezni nagy meggyőződéssel, hogy a lányok tündérkedni szeretnek, a fiúk meg már kicsi korukban is harcolni. Ez, persze, hol igaz, hol nem, mindenesetre én romantikus és naiv kislány voltam, a fiaim pedig kicsiként a sárkányokat ölték, úgyhogy nekem ez a viszonyítási alapom. Én türelmesebb, lassabban lobbanó alkat vagyok, de ha egyszer haragszom, az pusztító tud lenni, a körülöttem levő férfiak viszont indulatosak, de gyorsan békülők. Lehetne fordítva is. Egy mégis biztosnak látszik: a nőket szolgálatra és hallgatásra próbálja idomítani a társadalom, s egy férfi haragja és kö-

vetelései iránt is sokkal megértőbb. Mit bír el egy nő? A férfi haragját. A férfi? A nő túláradó érzelmeit, érthetetlennek tetsző érzékenységét. Az ember pedig? Mindent.

– Hol van a remény? Mert egy végtelenül életigenlő embernek ismerlek, már amennyire ismerlek az írásaid, publikációd alapján.

– Ebben igazad van, igen, igent mondtam az életre, mert élek. De mindig a peremen járok, a szakadék szélén, a mélység felett. A sötétséghez mérek mindent, ezért örülök a fénynek. Még egy mécsesnek, egy neonnak is. Nagy erőfeszítésembe kerül, hogy ne borítson el a fájdalom és a szorongás. Mondok erről egy történetet: van egy szürke műteremképem, Váli Dezső műve, tőle kaptam. Húsz kép közül választottam ki, először nem akartam, de végül mégsem tudtam neki ellenállni, mert ez vagyok én. Egy szürke, szorongató tér, felette egy picike kép vagy ablaknégyszög, amely halványan, de gyönyörű kékben dereng. És valahol a falnak támasztva van egy létra is – ritka ennél a művésznél, s ez az, ami miatt pont ez a festmény kellett nekem. *Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra* – ezt Weöres írta. Rajtam is áll, hogy lefekszem a porba, vagy mászni kezdek felfelé. A többi: kegyelem.

– Férjed, Dragomán György író, „harcostársad". A prózaírásban segített, inspirált?

– Inspirált, nyilvánvalóan. Segített is, biztat és támogat, olvas és elmondja a véleményét. Nagyon közel élek a szövegeihez, első olvasóként és szerkesztőként együtt lélegzem minden mondatával (nyilván ő is az enyémmel), át is hatjuk egymás írásait, de nem mászunk bele egymás személyes terébe. Egyedül az a nehéz, hogy egy regény terhét magamra vegyem – egy regényíró vagy magányos, vagy áll mögötte valaki, aki a köznapokból jócskán átvállal terheket, s ez eddig sem volt egyszerű, s ezután sem lesz az. Harcostársának Gyuri nevezett először engem, de elfogadom és viszonzom. Petőfi Sándor is harcosnak hívta Szendrei Júliát, ezért is szeretem ezt a megnevezést. Arra emlékeztet, hogy a bizalom mellé önbizalom is kell – Petőfi azt kérdezte, hogy: *ki bízzék / a harcosban, ha maga sem bízik?* Csak az tud harcolni, aki nemcsak a másikban, hanem magában is hisz.

– Nagyon szimpatikusan nyilatkozol a házasság nehézségeiről, s végre nem egy idilli, hibátlan képet festesz le, hanem egy élő és valóságos helyzetet, amelyet mindannyian ismerünk, akik hosszú párkapcsolatban élünk. Fontos számodra, hogy leszámolj ezekkel az illúziókkal?

– Én azt hittem, a szerelem / bárgyú és illetlen dolog, / a fiú mindig hazudik, / a leány mindig mosolyog – így kezdődik egy tizenhét éves kori versem, s azzal a boldog felismeréssel ér véget, hogy lehet ez másképp is. Nem sokkal előtte szerettünk egymásba. Soha nem volt ez idill, tűz és víz vagyunk, harcolunk folyton, de ugyanakkor bízunk is egymásban, nem hazudunk, még ha fáj, akkor sem. Igen, fontosnak tartom a konfliktust, mert nemcsak a másikat értjük meg általa, hanem magunkat is. A legrosszabb taktika a sértődés, annál már csak a teljes behódolás rosszabb talán. Egy hosszú kapcsolatban tényleg időjárási frontok, évszakok és kataklizmák váltogatják egymást, egyetlen dolog biztos csak, hogy a nap újra felkel és lenyugszik. És még ez sem lesz örökké így. Minden percben érzem, hogy múlik, s hogy fogy az időnk. Az idill csak a halál reflektorfényében statikus. Az idő izgága óraketyegésében nagyon is dinamikus.

– Egy alkotói kapcsolatban hogyan lehetséges a másik szellemi szabadságának tiszteletben tartása, felszabadítása? A magánember, az anya, a háztartást ellátó ember, a feleség és még ki tudja hány szerep mellett hogy tudsz alkotni, mi több, szárnyalni?

– Szárnyalni? Ez jó. Mosolygok a szón, de közben egy nagyon fontos dologra tapint rá, úgyhogy jobb lesz, ha szépen komolyan veszem. Két megpakolt bevásárlószatyorral tényleg elég nehéz felemelkedni a földtől. Rohadt nehéz elrúgnom magamat az egyáltalán nem repülésre tervezett tereptárgyak közül. Még szerencse, hogy olvastam gyermekkoromban a *Sam Small csodálatos életét* (Eric Knight regénye), ebben egy egészen hétköznapi bácsi, egy kutyatenyésztő repül fel csak úgy, s körözget a nagyszobában a csillár körül, amíg a felháborodott felesége le nem parancsolja a magasból. Azóta is ehhez a képhez viszonyítok, vigyorogva gondolok rá, hogy bárhonnan és bármikor fel lehet szállni, épp csak akarni kell, s menni fog. Szerencsére Gyuri is olvasta a Sam Smallt kamaszkorában. Nála a *Máglya* végén szépen fel is emelkedik a lány a magasba. Régi vágyamat valósította meg ezzel. Csak egy kis türelem kell, s megtörténik minden. Egymáshoz is türelem. Ahogy az imént mondtam: a párkapcsolat földi része dinamikus, időhöz kötött, konfliktusokkal terhelt, de a nem földi része (amelyet én éginek gondolok, de lelkem rajta) az időtlen, ott minden megtörténhet és meg is történik. Ott szabadok vagyunk. A létra, igen, itt is az a titok. A létra tetejéről sokkal messzebbre látni.

– Folyamatos és intenzív a jelenlétetek a Facebookon. Miért fontos ez számodra? Hiányoztak az olvasók és a folytonos, intenzív visszajelzésük? Egy újabb „publikálási" felület, önkifejezési lehetőség? Marketing?

– Minden egyszerre. A közölhetnék túlbuzog bennem, itthon is folyton felolvasom azt, ami megtetszik, a Facebookon sem teszek mást, mint hogy megosztom az élményeimet. A saját verseket nyilván azért teszem ki, hogy az is lássa, aki eddig nem olvasott tőlem semmit, de az ujjgyakorlatokat szórakozás gyanánt írom, átmeneti időkben és fejben, s azt élvezem, hogy sokan továbbírják. Jó viszont látni a régi barátaimat is, tudni, hogy nem változtak semmit. Mi Gyurival nem élünk intenzív társasági életet, nem járunk össze rendszeresen senkivel, alkotóházakba vagy közösségi terekbe sem megyünk, úgyhogy jól esik társaságban lenni egy kicsit. Az, hogy esetleg lesz, aki ezért veszi meg a könyveimet, vagy ezért jön el egy felolvasásra, az a bónusz, vagy esetleg a jutalék. Ha viszont emiatt olvas verset, akkor elértem a célomat. Itt is a hétköznapi célok dinamikussága keveredik az irodalom ideáljának szorgos szolgálatával.

– „A belső szabadság megőrzése nemcsak a társadalmi közegtől függ, hanem személyes élethelyzetektől, sőt életkortól is." És azt írod, hogy a negyvenes életkor a legkeményebb. „Az idős emberek belső békéje abból adódik, hogy már mindenen túl vannak, túl a tragédiákon, temetéseken is. A negyvenes generáció azonban még mindennapos élet-halál harcait vívja." Volt olyan életszakaszod, amikor kifejezetten szabad voltál? Vagy olyan, amit visszahoznál?

– Nem mennék soha vissza – ez is Weöres. Érdekes, hogy akkor voltam legszabadabb, amikor legjobban kötött valami: a kamaszszerelem vad boldogsága és az újszülött gyerekeim szuszogása. A legszebb az, hogy nem is tudtam, hogy szabad vagyok. Most viszont tudom. Akkor vagyok szabad, amikor szabad akarok lenni. Hipp-hopp, az leszek, amit akarok. Akár szabad is lehetek, ha azt választom. Ehhez régebben nem volt elég erőm.

– A napokban elnyerted a legjobb darab díját a Budaörsi drámaíró versenyen a Szecsuáni hóhérok című művedért. Hogy egyezteted össze ezt a műfaji sokszínűséget: vers, próza, mese, tárca, dráma, műfordítás és így tovább?

– Nem egyszerű. Különösen, hogy nagyon sok kedvemre való felkérés megtalál, s nehezen mondok nemet, ezért határidőtől határidőig loholok lógó nyelvvel. Szerencsére a kíváncsiság, hogy meg tudom-e csinálni, ha újdonság a feladat, vagy bírom-e még ismét, ha régi, na, ez mindig feltámad bennem, s visz előre. Munkám mindig csak több lesz, de kezdem megszokni a tempót. Shakespeare-t és Dr. Seusst egyszerre fordítani nyaktörő mutatvány, ahogy az is, hogy most akadémiai székfoglalót és bábdarabot írok párhuzamosan, de elég egy délután a budaörsi Kőhegyen, s máris visszatér az erőm. Igaz, most életemben először azt gondoltam, hogy a fene egye, fogom magam, s felülök az első repülőre, amelyik valami nyári tengerhez repít, mert eddig mindig csak a munkával összefüggésben utaztam. Nem ültem fel, persze, de majd talán jövőre.

LIPCSEY EMŐKE

EURÓPAI TAVASZ

Egy régi emlék villant fel előtte. Álltak a Szajna parján, s nézték a festményt. A háttérben volt egy nagyon domináns kék, amelyet Hanna nem szeretett. Az égszínkék az más volt. Természetes. De ez a kék szín kellemetlen. Egyszerre volt harsány és szürkébe hajló. Ezt a lánya is érezte, de mindenáron szerette volna azt a képet. Az utcai festővel pedig alkudni is lehetett. Hanna végül rábólintott, s megvette, mert ő, a lánya annyira akarta. Részletkérdés volt, hogy neki nem tetszett a háttér kékje.

Hanna élete nem a részletekről szólt. Nem szeretett elveszni a részletekben. A szépen megrajzolt, elegáns, nagy ívek érdekelték. Nagyvonalúan gondolkodott. Nem a pénzt tékozolta, hiszen az anyagiakhoz sosem volt érzéke, hanem a lánya szerint a képességeit. Túl sok minden érdekelte, ezért ebbe is, abba is belevágott. Mivel szerette az erdőket járni, s a szakvizsgát is letette, újabban hetente egyszer gombaismereti tanfolyamot vezetett. Évekkel ezelőtt egy teljesen új színezési technológiát fejlesztett ki csöppnyi üvegfúvó műhelyében, amely a szakma érdeklődését sem kerülte el. A műhelytől mégis meg kellett válnia. Lehetetlen volt fenntartani. Hannát egy alkalomszerűen működő, régi zenét játszó együttes is megkérte egy-egy fellépésre, mert kevesen voltak, akik a szerpentint meg tudták szólaltatni. Neki pedig ez a hangszer volt az egyik szenvedélye, ez a bizarr, kígyószerűen tekergőző fafúvós. A kor sem a kulturális tevékenységnek, sem pedig a reneszánsz embertipusnak nem kedvez, jegyezte meg egyszer az egyik munkaközvetítő, aki eredetileg operaénekes volt, amikor Hanna valami olyan állást keresett, amely rendszeres jövedelmet nyújt. Így először ideiglenesen pár hónapig egy öregotthonban ápolóként dolgozott, majd svéd nyelvet kezdett tanítani kiskorú menekülteknek, akik egyedül érkeztek Afrikából vagy a Közel-Keletről. Az utóbbi időben gombamód megszaporodtak az efféle nyelvtanfolyamok, kellett a tanerő. Hanna nem erről a munkáról álmodott éppen, de így megvolt a havi jövedelme. A nyelvek mindig is érdekelték. Anyanyelvén kívül három nyelven is kiválóan beszélt. Fordítási munkákat is vállalt. Arabul, szomáliul vagy éppen urdu nyelven, persze, nem tudott, de az órák szüneteiben, bár szörnyen idegennek érezte magát, mégis kíváncsian hallgatta a nyelvek bábeli zűrzavarát abban a külvárosi nyelviskolában, ahol elhelyezkedett.

A lánya más volt mint Hanna. Céltudatos, kitartó és mindig tudta, mit akar. Az egyetemi, közgazdászi alapképzés után szakreferensi állást kapott az Európai Parlament egyik háttérintézményében. Csak erre összpontosított. Két éve volt már Brüsszelben. Karrier szempontjából ideálisabb helyzetben nem is lehetett volna. Bejárt a parlamenti ülésekre is, s az ülések szüneteiben a folyosókon forgolódva sok embert megismert. Néhány nagyobb fogadáson is részt vehetett. Sok mindent megtapasztalt. Igen kicsi pontnak számított a brüsszeli gépezetben, így meglepte, hogy ennek ellenére néhány lobbista őt is megkörnyékezi különböző ügyekkel. Alulról kell kezdeni, ha célt akarunk érni, ez az elvem, magyarázta neki egyszer kendőzetlenül az egyik lobbista.

Hanna a lánya szerint menekült, ezért foglalta el magát, s merült el mindenben, ami felkeltette érdeklődését. Mindent szeretett, amibe belevágott, de élni, az életbe belefeledkezni mégsem tudott. Mivel veszítenivalóm nincs, azért ha már itt vagyok, csak végigcsinálom, s a magam módján elszórakozom, mondta egyszer Hanna. Még szerencse, hogy azért van némi humorérzéked, felelte a lánya, s magadat sem veszed mindig halálkomolyan.

Hannát az élet inkább kétségekkel töltötte el. Bár ragaszkodott hozzá, de nem igazán élvezte. A férjétől már húsz éve elvált. Azóta csak futó kapcsolatai voltak, azok is ritkán, meg egy lánya a házasságából. Hanna éppen a lányához igyekezett Brüsszelbe. Még sohasem járt ott.

Talán az élet valójában tényleg csak a menekülésről szól, gondolta néha nem minden pátosz nélkül, amikor éppen hatalmába kerítették legnyomasztóbb érzései. Menekül a szomáli a nyomor elől oda, ahol jobb életet ígértek neki, menekül a jazidi az ISIS elől, menekül a párizsi az utcán vagy a kávézóból, amikor a terroristák lövöldözni kezdenek, menekül a svéd Svédországból, mert nincs munkája, vagy egyszerűen csak kiürült az élete. Van, aki klasszikus módon öngyilkosságba menekül, mások önmaguk elől menekülve konditermek mélyén naponta órákon át végzik a test szertartásait, amelyek csak arra jók, hogy elterelje a figyelmet a menekülés tényéről.

Mindez lehangoló. Mint a szürke szín. Köztudomású, hogy a szürke minden formában lehangoló. Errefelé pedig egészen májusig szürke. Minden szürke. A hajam ugyanolyan szürkészöld, mint a pulóverem, gondolta Hanna, amint a tükörbe nézett. Általában a háttérbe is jól beleolvadok. A háttér többnyire szürke ég, kopasz, szürke gallyak és néhány szürke épület, szürke falak. A napok általában így telnek. A szürke szín jegyében.

Aztán mégis mindig eljön a tavasz. Mint ma. Hirtelen. Hónapok után először süt ki a nap.

Madárfütty, napfényben nyújtózó fák, bokrok, krokusz és szellőrózsa, aztán jön majd a nárcisz és a tulipán. A tavasz most itt van végre, s ugyanolyan szép, mint mindig. Egy csapásra színek izzanak fel. Fényben fürdik a zöld, a sárga, a kék, a piros, a narancssárga, a lila meg a hófehér. Tavasszal a hajam is újra kiszőkül, nézett bele még egyszer a tükörbe Hanna, mielőtt kilépett a mosdóból a göteborgi repülőtéren. Elindult a kapuhoz, bár még majdnem egy óra volt a brüsszeli gép indulásáig. Ez a tavasz mégis más, mint a tavaszok régebben voltak. Az utóbbi időben megváltozott az európai tavaszok háttere. A háttér, a színek és a napsütés ellenére, szürke lett. Sötét, viharfelhőszürkébe hajló szürke. De talán csak a közérzetem lett rosszabb. Lehet, hogy ötvenen túl ez már így van.

Az iskola, ahol tanított, elég messze esett onnan, ahol Hanna lakott. A város másik végében volt. Tömegközlekedéssel majd egy óráig tartott az út. Egyszer át is kellett szállnia. Előbb busszal, majd villamossal ment. A villamos reggel mindig tele volt, s ugyanolyan bábeli nyelvzavar uralkodott a kocsiban, mint az iskolában, ahol Hanna svéd nyelvet tanított a menekülteknek. A nyelvek és a bőrszínek minden változata zsúfolódott reggelenként össze a villamoskocsiban. Csadort, hidzsábot viselő szomáliaiak, afgánok szálltak fel babakocsikkal, pöröltek síró, nyűgös gyermekeikkel, vagy egyszerű fejkendőt viselő, de a legutolsó divat szerint öltöző iraki, pakisztáni lányok, asszonyok, férfiak csevegtek hangosan mobiltelefonjaikon Hanna számára sokszor beazonosíthatatlan nyelveken. Hófehér fogak villantak elő vastag ajkak mögül, gyűrűk, karperecek, lakkozott körmök csillantak meg kávébarna és fekete, gesztikuláló kezeken. A világ minden tájáról származó, iskolába igyekvő tinik vihorásztak, s egymás közt svédül beszéltek, ki-ki a maga akcentusával. Férfiakat ritkán lehetett látni hagyományos viseletben. Legtöbben az európai öltözködést követték, sokan előszeretettel hordtak fekete bőrdzsekit. Az azonban nem volt ritka, hogy kezükben fából vagy elefántcsontból faragott gyöngysort szorongattak, amelyet a muszlimok imához használnak. Ezen a járaton kevés volt az európai.

A repülőn egyik külső ülésre szólt a jegye. Az ablaknál egy csadorba burkolt, fiatal nő kotorászott kézitáskájában. Jegyzetfüzetet vett elő, majd táskáját a lábához, az ülés alá tette. Egy pillantást vetett Hannára, aztán az ablak felé fordult. A középső ülés üres volt. Hanna először zenét hallgatott. Az utóbbi időben rákapott a világzenére. Főleg a chillout stílust kedvelte. Az mindig megnyugtatta. Mikor a felszolgálókocsi jött, kivette a fülhallgatót, kért egy kávét. Amíg azt szürcsölgette, belelapozott az ülés zsebében elhelyezett színes magazinba.

– Elnézést, van egy tollad kölcsön? – fordult hirtelen hozzá a csadoros nő svédül.

– Persze – motyogta Hanna –, s kézitáskáját az ülés alól előhalászva megkereste a tollát.

Meglepte, hogy útitársa minden akcentus nélkül beszél. A fiatal nő átvette a tollat, s buzgón jegyzetelni kezdett. Hanna a szeme sarkából leste. Kíváncsi lett volna rá, hogy milyen nyelven ír, de nem sikerült kifigyelnie. Nem látszik sem arabnak, sem perzsának, gondolta Hanna, teljesen fehér, szinte rózsaszín a bőre. A nő körülbelül tizenöt perc után nézett fel jegyzeteiből.

– Köszönöm a tollat. Eszembe jutott egy történet, amelyet röviden le akartam jegyezni. – Hanna nem tudott mit kezdeni ezzel az információval. A nő folytatta.

– Arról szól a történet, hogy húsz ember esett foglyul egy turisztikai ballonon, amelyet az erős szél dobált húsz percig Berlinben. – Tökéletesen beszél svédül, gondolta Hanna, de az egészből egy kukkot sem értek.

– Talán író vagy? – kérdezte, csakhogy kérdezzen valamit.

– Ó, dehogy – mosolyodott el a nő. – Nem nevezném magamat annak, csak grafománnak. Mindent le kell írnom, ami eszembe jut.

– És a szél miatt esett foglyul azt a húsz ember, vagy valaki foglyul ejtette őket? – Hanna érezte, hogy érdekelni kezdi a csadoros útitárs. Kiféle, honnan jön, hová megy.

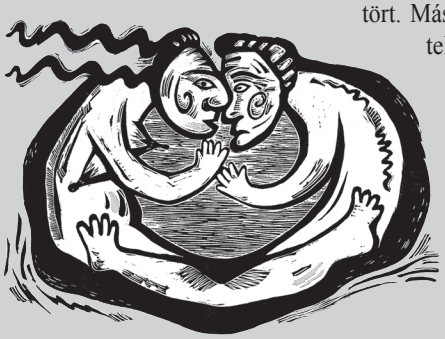

– Természetesen az ISIS – közölte a nő.

– Miért természetesen?

– Manapság ez így szokás – felelte, s vállat vont. – Hanna nem tudta, hogy mit feleljen.

– És mi lett a sorsuk? – kérdezte végül.

– Azt még nem döntöttem el. – Hanna elnevette magát. Kicsit felbátorodott.

– Szépen tudsz svédül. Régen élsz Svédországban?

– Svéd vagyok. A szüleim is azok, sőt, a dédszüleim még halászatból éltek Mollesundban. Ott születtem én is, s ott is laktam tizenhét éves koromig. De algíri is vagyok, mert a férjem algíri.

– Értem. Algériában élsz, vagy Svédországban? – kérdezte Hanna.

– Brüsszelben. A férjem algíri francia. Azaz francia algíri. De Brüsszelben élünk. A szülei előbb Marseille-ben laktak, de a férjem már Belgiumban született. Belga, mert belga állampolgár.

– Nem könnyű ez – motyogta Hanna.

– Már micsoda? – meredt rá nagy, kék szemével a nő.

– Az identitás. Hogy ki minek érzi magát.

– Számomra semmi jelentősége. Fontosabb most nekem, hogy mit kezdjek a hőlégballonon foglyul ejtett embereimmel – sóhajtotta.

Hanna elgondolkozott.

– Ha az ISIS rabolta el őket, akkor, sajnos, elég egyértelmű, hogy mi történt aztán velük.

– Lehet – vont vállat a nő. – Csak ezt nekem addig le is kellene írnom, amíg Brüsszelbe érünk. Ha a férjemmel találkozom, már nem lehet.

– Mit nem lehet?

– Leírni. A férjem nem szereti, ha írogatok, s ritkán vagyok egyedül otthon, szóval nem mindig tudok írni.

Hanna megdöbbent.

– Megtiltja neked, hogy írj?

– Nem, csak nem szereti – felelte kissé vonakodva a nő. – Svédül írok, s nem szereti, hogy nem tudja elolvasni, s nem érti azt, amit írok.

– Attól még írhatnál, ha ő nem érti – kockáztatta meg bátortalanul Hanna.

A nő nem felelt. Hanna újra belelapozott a magazinba. A lányára gondolt, aki nemrég azt mondta neki egyszer tréfásan, annyit ül az európai parlament ülésein, hogy lassan már sem svédnek, sem pedig európainak nem érzi magát, csak bürokratának. Becsukta és helyére tette a magazint. Nézelődött, hallgatta a motor egyhangú zúgását.

– Úgy látom, hogy azért a férjed vallásával sikerült azonosulnod – pihent meg Hanna tekintete a csadoros nőn.

– Mindent meg lehet szokni – felelte kitérően, és szorosabbra igazította fejkendőjét.

Aztán már nem beszéltek. A gép leszálláshoz készülődött, s hamarosan zökkentek a kerekek a leszállópályán. Odakint ragyogott a nap. Itt is megjött a tavasz, gondolta Hanna.

– Minden jót – köszönt el a gépből kifelé útitársától. Az visszamosolygott, és szintén elköszönt. A tollról mindketten elfeledkeztek.

Hannának csak kézipoggyásza volt, így gyorsan a terminál csarnokába ért. Óriási volt a nyüzsgés. Szembeötlő volt, hogy a mindenfelé sietők emberek közt géppisztolyos katonák is sétálgatnak. A párizsi támadások óta Brüsszelben is megerősítették a repülőterek védelmét.

Útitársát a férje várta a reptéren. Egy darabig közvetlenül Hanna mögött haladtak, aztán úgy látszik, hogy lemaradtak, mert amikor megfordult egy pillanatra, már sehol sem látta őket. Kilépett az utcára a forgóajtón. Ebben a pillanatban iszonyú detonáció rázta meg a levegőt. Hanna megtántorodott. Az üvegajtó mögötte szilánkokra tört. Másodpercekkel később újabb robbanás. Hanna teljes erejéből futni kezdett. Kitört a pánik. A pillanatig dermedt csendet sikoltozás, ordítozás váltotta fel. Mások is futottak mellette, mindegy hogy hová, csak el a reptér közeléből. Felvíjjogtak a szirénák. Amikor már úgy érezte, hogy viszonylag biztonságban van, Hanna hátranézett. A reptér felől fehér füst gomolygott a tavaszkék ég felé.

Hannának torkában dobogott a szíve. A lányára gondolt. Remegő kézzel vette elő mobiltelefonját. Értesíteni kell esemesben, hogy ne aggódjon. „Semmi bajom, hamarosan jövök."

Hanna a metró felé vette az irányt. A lánya előzőleg elmagyarázta neki, hogyan találja meg. Úgy beszélték meg, hogy nem megy ki elé a reptérre, hiszen a metró pont ott áll meg, ahol Hanna lánya lakik. Inkább készítek valami finomat, amíg ideérsz, javasolta a lánya. Jobb is, hiszen egyenesen munkából jössz, legalább szusszansz egyet addig, amíg megérkezem, s az ennivaló is elkészül, helyeselt Hanna.

A metróállomást könnyen megtalálta. Amint a szerelvényt várta, körülötte már mindenki a terrortámadásról beszélt. Az utasok közt sokan voltak, akik éppen a repülőtérről jöttek. Vajon mi lett a csadoros lánynyal, villant át az agyán. Megérkezett a szerelvény. Hanna a második kocsiba szállt. Becsukódtak az ajtók. Alig értek az alagútba, amikor a robbanás történt. Hanna nem hallotta magát a hangot, csak érezte, hogy szilánkokra hullik minden.

*

Hanna nem szerette ezt a kék színt. A tavaszi ég kékje más volt. Természetes. De ez a kék szín kellemetlen volt. Olyan volt, mintha füst borítaná az eget. Ezt a lánya is érezte. Mégis rábólintott, hiszen tudta, hogy ebben a helyzetben az anyját, Hannát sem érdekelnék az efféle részletek. A temetkezési vállalkozó, arcán a tapintatos, hivatásos részvéttel, amely minden temetkezési vállalkozó arcán ott ül, feljegyezte, hogy ügyfele a kék porcelánurnát választotta.

UGHY SZABINA

„SOKAN SZENVEDNEK MA IDENTITÁSZAVARBAN”

Interjú Lipcsey Emőkével

– Az identitás kérdése foglalkoztat legújabb írásaidban. Az ember azt gondolná, hogy naponta rákényszerülsz feltenni magadnak a kérdést: svéd, vagy magyar, irodalmár, vagy zenész, anya, vagy alkotó, s így tovább, vagy-e? Létezik-e választás? És ha igen, békére lelhet-e az ember a döntésben?

– Identitás kérdésében magammal már konszenzusra jutottam. Nem volt egyszerű. Az sosem volt kérdés, hogy magyar vagyok-e, hiszen Magyarországon születtem, anyanyelvem magyar, szüleim magyarok, Magyarországon váltam fiatal felnőtté, s rengeteg érzelmi szál köt ott emberekhez, tájakhoz és a kultúrához. A gyökereim ezekben vannak. De nemcsak a múlt köt, hanem a jelen is, hiszen folyamatosan követem mindazt, ami Magyarországon zajlik, számtalan svéd–magyar projektben vettem és veszek részt, új barátokra teszek szert, nagyon gyakran megfordulok az országban.

– Mennyire lettél svéddé?

– Ha magamat fához hasonlítanám, azt mondanám, hogy a törzsem és a lombkoronám már részben svéd, de sem az ember, sem a fa nem statikus, hanem szüntelenül változik, növekszik. Mindazok a hatások, amelyek Svédországban értek, s azok a kötődések, amelyek ott alakultak ki, svéddé is tettek. Ami látszik belőlem, az egyszerre svéd és magyar is. Ez a kettősség, bár alapjában véve gazdagít, hiszen így több szemszögből tudom vizsgálni a körülöttem levő világot, nem mindig egyszerű. Voltak korszakok az életemben, amikor ezt belül tehernek éreztem. Most már nincs így, a kettősségemmel harmóniában élek.

– A gyakorlatban hogyan működik ez a kettősség?

– Svédországban svéd állampolgárságom van, de az ott leélt hosszú idő ellenére sem tekintenek rám mindig úgy, mint egy született svédre. Ennek prózai hátrányai vannak. Például volt kiadó, amelyik azzal az indokkal nem adta ki magyarul írt, svédre fordított könyvemet, hogy ők csak svéd szerzők könyveit adják ki. Na, mármost én állampolgárságom szerint ugyanolyan svéd vagyok, mint bármelyik svéd, ráadásul vannak azért olyan írók Svédországban, akik nem svédül írnak, de svédre fordított könyveiket mégis gondolkodás nélkül kiadják egyes svéd kiadók.

– Magyarországon ért valamilyen megkülönböztetés?

– Magyarországon vannak, akik úgy tekintenek rám, hogy könnyű nekem, hiszen Svédországban lakom, a jólét egyik szigetén, így mit akarok én, hiszen eljöttem otthonról, igazából nem tartozom oda többé. Ehhez tudni kell, hogy amikor elhagytam az országot 1984-ben, még bizonytalan volt, hogy mi lesz a Szovjetunió által távvezérelt országgal, mert a vasfüggöny valójában csak 1989-ben gördült fel, hogy azután kezdetét vegye egy másik színjáték, amely azóta is tart. Svédország pedig nem a Paradicsom, manapság már gazdasági, anyagi értelemben sem az. Akik pedig kultúrával foglalkoznak, s ráadásul még szeretnek önálló gondolatokat is megfogalmazni, azok sem az anyagiakban nem dúskálnak, sem pedig egyéb előnyöket nem élveznek.

– A magánéletedben hogy egyezteted össze a szerepeket?

– Hogy vajon irodalmár, zenész, alkotó vagy anya vagyok? Ez nem kérdés. Valamennyi egyszerre. Az én életemben ezek a „szerepek”, vagy inkább identitások váltakoznak. Hol ez kerül előtérbe, hol az. Háromévesen állítólag orgonista akartam lenni, tizenévesen írói pályáról álmodoztam, a rajztanárom pedig képzőművészeti pályára akart küldeni. Írói pályámat a Magyar Műhely című, avantgárd hagyományokra épülő folyóiratnál kezdtem. Akkor született műveimben arra törekedtem, hogy műveim egyszerre legyenek szövegek és vizuális, olykor pedig a zene felé táguló hangköltészeti alkotások is. Amikor a fiam kicsi volt, több napi szintű törődést igényelt, emiatt kevesebbet írtam. Viszont zenészként, orgonistaként kerestem kenyerem. Az utóbbi években irodalmi projektek szervezése, az irodalom és az írás kerülhetett megint előtérbe. Bár aki ezekkel foglalkozik, az tudja, hogy ennek fele kafkai labirintusokban való bolyongás és szélmalomharc, menedzsment és adminisztráció, pályázatokban való tocsogás, s ez senkinek sem hiányzik, aki valójában „csak” az irodalommal és az írással akar foglalkozni. Úgy gondolom, hogy az identitások között nem kell választani, csak meg kell tanulni azokkal harmóniában élni.

– A prózádban hogyan közelítesz ehhez a sokféleséghez?

– Most egy tíz darabból álló novellacikluson dolgozom. Minden darab más sorsot villant fel, de a közös bennük az identitás témája. Úgy látom, hogy mostanság feltűnően sokan szenvednek identitászavarban. A világban manapság olyan folyamatok zajlanak, amelyek testközelbe hozzák ezt a témát. Emberek milliói hagyják el születési helyüket új élet reményében. Ez többek közt identitás körüli kérdéseket is generál. Az egykori Nyugat-Európa az utóbbi évtizedekben rengeteg közel-keleti és afrikai származású bevándorlót fogadott be. Az ő gyermekeik már a befogadó országban születtek, és sokan fel is nőttek. Vajon hogyan élte meg saját identitását az az iráni származású, de már Németországban született, tizennyolc éves, német–iráni kettős

LEXIKON:

Lipcsey Emőke (Lipcsey Andersson Emőke) író, költő, orgonista 1957-ben született Budapesten, diplomáját magyar–történelem szakon szerezte. 1984 óta Svédországban, Göteborgban él. Itt és Franciaaországban folytatta számítógépnyelvészeti, zenei és irodalmi tanulmányait. Kísérletezett számítógépes hangkép-vers művekkel. 1981 és 1995 között a párizsi Magyar Műhely avantgárd folyóirat egyik állandó munkatársa volt. Regényeket is ír, s közéleti és kulturális témában rendszeresen publikál cikkeket. Tagja a Magyar Írószövetségnek, 2012 januárja óta pedig a Svéd Írószövetségnek is (Sveriges Författarförbund).

BÁGER GUSZTÁV

EURÓPA ELRABLÁSA

Őt szolgálják a növekvő hiányok.
Ő van a váratlan következtetések mögött.
Ilyet még a legidősebb angyal se látott:
a kettő négyfelé törött.

Tövis közé hullt mag az Élet.
Mi tölthetne ki egy kontinensnyi űrt?
Megállt a haladás, az időből kilépett.
Legalább *erre* fény derült.

SÜLLYEDÉS

Valahogy kicsorbult éle a szónak
és két éle van minden eseménynek.
Az ideológia lyukas csónak.
Az evezősök sem remélnek.

Hozzád emelem lelkem, innen,
hol a mélység már csalogat,
de most Te is adj jelet hinnem.
Kiterítem a titkos lapokat.

állampolgár, az a fiatal, aki tavaly Münchenben tíz embert mészárolt le, s aki felváltva kiáltotta azt, hogy Allahu akbar, meg hogy ő német, majd a végén ő is öngyilkos lett? Egy biztos, hogy nem élt harmóniában a saját identitásával. De nemcsak a mostani migrációs hullám által gerjesztett identitáskérdések foglalkoztatnak, hanem mondjuk a nemi vagy a vallási identitásé, valamint az adott sorssal való azonosulásé is.

– Mennyire érzékelhető Svédországban a bevándorlók jelenléte? Hogy kezeli őket az ország? Gondolok egyrészt a politikai programra, másrészt a közhangulatra.

– A migránskérdés megkerülhetetlen. Viszont ez a téma olyan nagy és olyan bonyolult, hogy szinte lehetetlen árnyaltan beszélgetni róla egy interjú keretei között. Megoldásához kell tolerancia, kompromisszumkészség, pragmatizmus meg józan ész, s a svédekben ez mind megvan. A többi európai országhoz hasonlóan azonban Svédország sem talált még optimális megoldást a migránsok problematikájának kezelésére. Magyarországról nézve a svédek túl liberálisak és megengedők. Ebben van némi igazság, de semmiképpen nem úgy, ahogy a mindenkori és minden oldalon pártos média közvetíti. A svédeket arra nevelték, hogy toleránsak legyenek, így a migránsokkal szemben is azok. Egy magyar fájdalomküszöbét mindez már átlépi. Ugyanakkor Svédországban is megfigyelhető, hogy bár az emberek többsége inkább befogadónak vallja magát, mint elutasítónak, nem olyan egyértelmű a helyzet. Említek egy példát. Egyik svéd város patinás villanegyede mellett egy olyan területre, amelyet a környék lakói főleg sportolásra használnak, konténereket akartak felállítani, amelyekbe frissen érkezett migránsokat akart a város önkormányzata telepíteni. A lakók tiltakozásba kezdtek. De nem azért tiltakoztak, mert migránsokat akartak odatelepíteni, hanem a fő érvük az volt, hogy nem méltó lakhely a konténer ember számára. Így aztán az önkormányzat el is állt a tervtől. A svédek mindig minden problémát konszenzussal akarnak megoldani. Nem rögvest csípőből tüzelnek. Hátha nekik sikerül majd migránskérdésben is valamiféle „svédcsavart" kieszelniük. De azt is látni kell, hogy a tömeges bevándorlás mögött rejtőző politikai és gazdasági érdekek és ellenérdekek ezerféle csapdáján kell átverekednie magát egy igazi megoldásnak.

– Eléggé kritikusan szemléled írásaidban az aktuális eseményeket, társadalmi kérdéseket. Mégsem ítélkezel, inkább csak nagyon őszintén szembesítesz.

– Nem annyira a társadalmat szemlélem kritikusan, mint a társadalom működését irányító politikai és gazdasági erőket. Igyekszem megfigyelni, hogy ezek a folyamatok és erők hogyan hatnak a társadalomra, hogyan csapódnak le. Azt látom, hogy azok, akiknek politikai vagy gazdasági hatalmuk van, *mintha semmit nem tanultak volna az emberiség történetéből.* A hatalom birtokosai ugyanazokat a sztereotip hibákat követik el, mint évezredekkel és évszázadokkal ezelőtt. Ha durván akarnám magam kifejezni, azt mondhatnám – tisztelet a kivételnek, mert néha ilyen is adódik –, hogy a politikai vagy a gazdasági hatalom degenerálja az emberi elmét. Írásaimban én valóban csak szembesíteni akarok mindazzal, amit megfigyelek. Nincs jogom ítélkezni, mert nem állítom például, hogy valamilyen hatalmi pozícióban én nem esnék ugyanabba a hibába, mint bármelyik politikus vagy bankár. És nem tudom megmondani a tutit, hogy mi lenne a jobb egy adott helyzetben. Viszont sokan meg vannak győződve róla, hogy ők mindig tudják a tutit, hogy mikor mit kell gondolni, dönteni és tenni.

– Miben látod a problémák gyökerét?

– A bajok gyökere a szinte közhelyesen hangzó, velünk született emberi kapzsiságon, önzésen és hatalomvágyon kívül az, hogy akik felelős pozícióba kerülnek, nem tudják azt felelősségteljesen kezelni. Önmagukat sem ismerik, nemhogy általában az emberi lélek mozgatórugóit és a történelem törvényszerűségeit. Társadalmat, országokat, földrészeket és a világot csak azoknak lenne szabad irányítaniuk, akik szüntelenül tanulmányozzák az emberiség történetét, s készek arra, hogy szüntelenül szembesüljenek önmagukkal. Akik képesek felülemelkedni önmagukon. Felelős politikusok és gazdasági vezetők engedik meg maguknak azt a luxust, hogy nem szereznek megfelelő ismereteket, s nem is tudják, hogyan tehetnének szert ezekre. Például nem fogják fel, hogy az irodalom, amely évezredek óta tanulmányozza az emberi élet és lélek legbensőbb zugait, és szüntelenül tükröt tart elénk, mennyire fontos. Világszerte az a trendi manapság, hogy a testet edzeni kell, ám az elme, a lélek és a tudás lényegtelen. Ezért míg az előbbire bármennyi pénzt lehet áldozni, az utóbbi fogalmakkal összefüggő területek akár koldusbotra is juthatnak. Rendre elitizmusnak tekintik – mert így kényelmesebb, s felment a felelősség alól – a tudást, a kultúrát és a művészeteket, holott ezek túlélésünk alapvető feltételei.

– Jelenleg Pilinszky János svédre fordításán dolgozol. Mesélj, kérlek, ennek a munkának a történetéről!

– A történet kezdete nagyon svéd. Néhány éve egy tanfolyam indult munka nélküli „kultúrmunkások" számára. Mivel én is megfeleltem ennek a kritériumnak, én is kaptam rá meghívót. A célja az volt, hogy önismeretre tanítsanak minket, leginkább terápiának szánták, feszültséget és frusztrációt levezetőnek. Abba is hagytam, ahogy költőtársam is, aki szintén elkezdte a tanfolyamot, ám mindkettőnknek végül mégis hasznos lett, mert egymást megismertük. *Elise Ingvarsson* azzal döbbentett meg már a második alkalommal, hogy Pilinszkyről kérdezett. Az általános műveltség körébe itt még a világirodalom ismertebb alakjai sem tartoznak, úgyhogy meglepődtem. Kiderült, hogy Elise legkedvesebb költője Pilinszky, ismeri azt a körülbelül tucatnyi verset, amelyet *Thinsz Gézá*val együtt *Tomas Tranströmer*, a Nobel-díjas svéd költő (mély barátság fűzte Pilinszkyhez) lefordított, s ismerte *Karl Vennberg* Pilinszky-tolmácsolásait is. Sőt, olvasta angolul *Ted Hughes* Pilinszky-fordításait is. Kettőnk találkozása vezetett oda, hogy elhatároztuk, nekiállunk Pilinszkyt fordítani. Transtömer tolmácsolásai kiválók, Vennberg jóval több verset lefordított, de a fordítások erényeik mellett a ma emberéhez közelebb álló nyelvezetet kívánnak. Nekünk is megvannak az elképzeléseink arról, hogyan tolmácsoljuk Pilinszkyt, és számos olyan verset választottunk, amelyeket sem Vennberg, sem Tranströmer nem fordított le. Most azon dolgozunk, hogy körülbelül negyven-ötven verset kötetbe rendezzünk. Munkánkat egy irodalmi ösztöndíj is támogatja; kétszer egy hetet tölthettünk el egy csodálatos szigeten, ahol intenzíven dolgozhattunk. Nagy élmény a közös munka, egyfelé húzunk. Költőként egy másik költővel az egyik legkiválóbb magyar költőt fordítani kihívás és ajándék is egyben.

A KÍVÁNCSI BÚCSÚZÓ

Dokumentumfilm Vas Istvánról (1910–1991)

Néhány nappal karácsony előtt, 2016 decemberében vetítette le újra az M3-as televízió a Századfordító magyarok *sorozatából a* Vas István *Kossuth-díjas költőről, íróról, műfordítóról 2001-ben készült dokumentumfilmet, amelyhez Réz Pálnak 1976-ban Vas István költővel folytatott és képernyőre rögzített beszélgetését használhatta fel a sorozat szerkesztője. A Századfordító magyarok ismeretterjesztő dokumentumfilmeket sorozatszerkesztőként* Szakály István *filmrendező és forgatókönyvíró jegyezte. A hatvanhat éves Vas Istvánnal 1976-ban az otthonában* Réz Pál *irodalomtörténész, műkritikus beszélgetett költészetről, barátságról, szerelemről…*

Vas István
a dolgozószobájában

– Pista, most megszálltak a televíziósok, tele vagyunk lámpákkal, ha, Isten ments!, tűz ütne ki, s egyetlen egy dolgot menekíthetnél, vihetnél magaddal a lakásból, mi volna az?

– Hát, elég zavarba ejtő kérdés. Az első mozdulatom nyilván az volna, hogy ezt a képet vinném ki Piroska *(Szántó Piroska)* újabb terméséből, amely az ő leplezett önarcképének is tekinthető. Aztán a második gondolatom az volna, hogy Piroska még fog festeni, viszont ha nem viszem ki ezt a mellette levő maszkot, amely Etinek úgymond élő maszkja volt, akkor ez végleg elveszne *(Nagy Etel mozdulatművész, Vas István korán elhunyt első felesége)*. Vagy vigyem el, amely szintén itt van, József Attilának egy dedikált példányát, amelyre a „Döntsd a tőkét"-ből azt írta, hogy „Vas Istvánnak döntsd!" Akkor még azt hihette rólam, hogy én is azok közé fogok tartozni, akik valóban dönteni fogják a tőkét. És benne van a kötetben ez a fénykép, ahol egyszer életünkben nagyon közel voltunk egymáshoz, s úgy lefényképeztek. De a legvalószínűbb az, hogy maga a kérdés nemcsak zavarba ejtene, hanem sértene. Mint ahogy minden olyan kérdés sért, amely szerint egy dolgot kellene kiválasztani, egyet lehet és semmi mást. Hogy is magyarázzam meg? Nem fogok anekdotázni…

– Csak nyugodtan!

– Akkor elmondok egy parabolát. Radnóti Miklós szinte a munkahelyének tekintette a lakása közelében, közel a Margit hídhoz azt a Szent István körúti pincehelyiséget, az Ilkovitsot, ahol több író is dolgozni szokott. Délelőtt-délután itt ült, itt szeretett dolgozni, s éppen a barátságunk tetőpontján, amikor együtt csináltunk könyveket, az Apollinaire-t, a szerelmes verseket, akkor ott kerestem fel, s néha órák hosszat is ültünk együtt. Ő ilyenkor egy feketét rendelt és hozzá egy mignont. Én egy feketét. Aztán ha sokáig ültünk ott, akkor hosszas lelki vívódás után egy idő múlva rendelt még egy mignont. Nagyon ritkán fordult elő, hogy egy harmadik mignont is rendelt volna.

– Ennek anyagi okai voltak?

– Igen, elég szegények voltunk akkor. Egyszer azzal fordult hozzám, hogy: „Hát, te micsoda aszkéta vagy, képes vagy itt ülni, nézed, hogy én a mignont eszem, s te egész idő alatt nem iszol mást, mint egy feketét." Amire én azt feleltem neki: „Tévedsz, én nem aszkéta vagyok, hanem hedonista. Csakhogy neked könnyű, mert te csak mignont szeretnél." Tudniillik Radnótit nem nagyon érdekelte az evés és az étel, a verseiben jóformán sohase fordul elő, kivéve egyszer, abban a gyönyörű versében, ahol arról ír, hogy most már férfi lett, s ennek az is a jele, hogy a mákot és a meggyet szereti a méz és a dió helyett. Szóval csak az édesség érdekelte őt, s különösképpen a mignon. Szóval azt mondtam neki: „Neked könnyű, mert te csak a mignont szereted, de én szeretem a mignont, a pogácsát, a kolbászt, de amellett a bort is és a konyakot is. Ezt nem lehet. Inkább semmit sem eszem." Hát, azt hiszem, ezért végül is semmit se vinnék magammal.

– Téged neveztek már spontán költőnek,

személyes költőnek, személyes költészetnek a költészetedet, objektív költőnek, ezek közül melyiket érzed a legközelebbinek?

– Egyiket sem. Az ember Londonban járva a Nemzeti Galériában hirtelen meglátja Velasqueznek a Vénuszát, amelyet sokszor látott reprodukcióban, s nem jelentett számára semmi különöset, s itt hirtelen a valóságában él, eleven, szintén robban. Villámcsapás-szerűen éri az a felismerés, hogy ez a nő tökéletesen azonos egy asszonnyal, akit sose írt le. És akkor leírja később és utólag ezt a festményt, amely voltaképpen egy izzó és közvetlen szerelmes vers, visszamenőleg. Akkor azt fogják mondani, hogy kultúrélmény, holott a fenét kultúrélmény, ez a legközvetlenebb, majdnem azt mondhatnám, erotikus élmény. Ez az intellektuális költészet. Én voltaképpen majdnem hogy autodidakta vagyok, vagyis semmi esetre sem vagyok természettől művelt ember. Énnálam az, hogy olvastam, olvashattam, kezdve onnan, hogy gyermekkoromtól odahaza tiltották az olvasást, egészen odáig, hogy utána rögtön az iskola, a gimnázium elvégzése után hivatalba kerültem, s nagyon nehezen olvastam, ez valami vívmány volt, mohóság, ami…

– Egyetemre nem jártál?

– Nem jártam egyetemre, pedig szerettem volna, mégpedig bölcsészetre, magyar és történelem szakra, de apám azt mondta, hogy mehetek egyetemre, csak éppen bölcsészetre nem. Tehát mehettem volna jogra, közgazdaságra, de bölcsészetre nem, mert mit is csinálok azzal, hogy tanár, ugyanis a származásomnál fogva abban az időben nem lehettem volna. Persze, én sem tudtam és apám sem tudta, hogy azért a bölcsészeti egyetem másra is jó, nemcsak tanárira, például egy lektorságra.

– A gimnáziumot Pesten végezted, ugye?

– A Markó utcában, a Berzsenyiben. Odajárt például néhány évvel előttem Bálint György meg sokan mások.

– Volt olyan tanárod, akire szívesen emlékszel vissza?

– Ott volt a nagyszerű Hajtó László. Talán az egyetlen nagy tanárélményem vele volt. Én, sajnos, túl korán voltam avantgárd, s túl korán hagytam abba, ennél fogva a legavantgardistább a gimnáziumban voltam, s akkor egy dolgozatomban Arany Jánosról, megelőzve bizonyos mai akadémikusokat, azt írtam, hogy antilírikus ugyebár, nem költő, s valami olyasmit írtam, hogy szégyene a nemzetnek, hogy Arany Jánost nagy költőnek tartja. Erre, igaz, hogy nem adta ki az Akadémia ezt a dolgozatomat, de nem is történt botrány miatta. Hajtó ezt írta rá: „Sületlen marhaság, jól megírva, nem osztályozom." Ebben benne van, hogy milyen nagyszerű tanár volt.

– Számodra és egyáltalán a magyar fiatal költők számára Kassák Lajosnak fontos szerep jutott, s hát a lányát vetted el feleségül.

– A mostohalányát. Igen. Kassáknak. A költői pályám, hogy úgy mondjam, ővele kezdődik, ő indított el, nagyon nagy hatással volt rám. Mint mondtam, én gimnazistakoromban voltam avantgardista, mindenáron modern akartam lenni és forradalmár, s kerestem őket. Magyarország tele volt akkoriban ilyen avantgardista csoportokkal, törekvéssel, folyóiratocskákkal…

– Ez mikor volt körülbelül?

– A húszas évek vége felé. '26, '27, '28, ezekben az években. Majdnem mind felületesnek, hogy ne mondjam, linknek éreztem, ellenben egy könyvesboltban megpillantottam a *Dokumentum* nevű folyóiratot. Nagyszerű folyóirat volt, s amennyire én tartom, abban az időben nem volt Európában jobb avantgardista folyóirat, mint ez a magyar Dokumentum, amelyiknek összesen öt vagy hat száma volt, s amelyet Kassák szerkesztett, de olyan munkatársai voltak, mint Illyés meg Déri, Németh Andor és Zelk, akik szintén ott kezdték a megjelenést, s hát azt felfedeztem, s nagyon nagy hatással volt rám. Kassák nagyon jó költő volt, eredeti, egyéni, engem ő indított el. Amikor elmentem hozzá a verseimmel a Korona Kávéházba, s ott ültünk, ő elolvasott belőle vagy tízet némán, én meg szorongva vártam, s akkor azt mondta egyszer csak: „Uram, mágá költő." Mert ugye á-val mondta ezt.

– Hány éves voltál?

– Én akkor tizennyolc.

– Később sok irányban kezdtél el tapogatódzni, tehát írtál klasszicista jellegű verseket, írtál a modern életről nagyon prózai jellegű verseket, s azt hiszem, hogy akkor merült fel számodra a magyar nyelvnek a problémája, talán először. Mert az avantgárdban ez nem volt ilyen értelemben véve probléma.

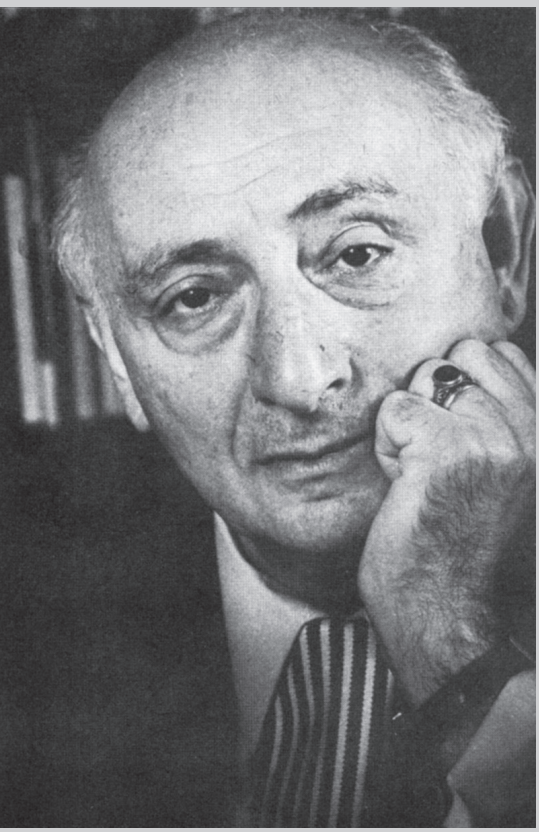

LEXIKON:

Vas István (Budapest, 1910. szeptember 24. – Budapest, 1991. december 16.) Kossuth-díjas, magyar költő, író, műfordító. A Digitális Irodalmi Akadémia posztumusz tagja (2015).

1926-ban Kassák Lajos lapja, a *Dokumentum* munkatársa volt, majd 1928-ban beiratkozott a bécsi Kereskedelmi Intézetbe. Megismerkedett Nagy Etel (Eti) mozdulatművésszel, Kassák nevelt lányával, aki később az első felesége lett, de fiatalon elhunyt.

1933 és 1935 között írt a Független Szemlébe. 1933-ban verseit kezdte közölni a *Nyugat*, később a *Válasz* is. 1929 és 1939 között különböző budapesti cégeknél dolgozott, míg a *numerus clausus* miatt el nem bocsátották. 1944–1945-ben Ottlik Géza és Szántó Piroska bújtatta. A második világháború idején többször hívták be munkaszolgálatra, az elviselhetetlen fizikai munka és a megalázó bánásmód miatt több alkalommal is megpróbálkozott az öngyilkossággal.

1946-ban a Révai Kiadó lektora lett. 1949 és 1953 között nem publikálhatott, ekkor műfordításaiból élt. 1951-ben feleségül vette Szántó Piroska festőművészt. 1956 és 1971 között az Európa Könyvkiadó lektora volt.

Fontosabb művei: 1932 – *Őszi rombolás* (verseskötet); 1935 – *Levél a szabadságról* (verseskötet); 1938 – *Menekülő Múzsa* (verseskötet); 1947 – *Kettős örvény* (verseskötet); 1956 – *A teremtett világ* (válogatott verseskötet); 1957 – *Nehéz szerelem* (regény); 1957 – *Trisztán* (dráma, Illés Endrével); 1960 – *Rapszódia egy őszi kertben* (verseskötet); 1961 – *Egy szerelem három éjszakája* (musical, Hubay Miklóssal és Ránki Györggyel); 1963 – *Rendetlen bűnbánat* (dráma, Illés Endrével); 1964 – *Nehéz szerelem* (regény); 1970 – *Mit akar ez az egy ember?* (összegyűjtött versek); *Az ismeretlen Isten* (összegyűjtött esszék); 1978 – *Vonzások és választások* (esszék); 1981 – *Mért vijjog a saskeselyű?* (regény); 1983 – *Ráérünk* (verseskötet); 1990 – *Szentendrei elégia* (verseskötet); 1991 – *Azután* (regény).

Díjai:

Baumgarten-díj (1948); József Attila-díj (1951, 1956, 1961); Kossuth-díj (1962, 1985).

Vas István feleségével, Szántó Piroskával

– Bizonyos, hogy negatív értelemben probléma volt, mert az egyik oka, amiért a magyar avantgárd abbamaradt, az volt, hogy nem volt eléggé magyar avantgárd. Nem volt kapcsolata a magyar költészet múltjával. Nem úgy, mint a francia avantgárdnak, s ezt nagyon jól tudjuk, hogy Apollinaire-t hány szál fűzte a francia sanzonhoz, a népdalhoz, a trubadúrokhoz, s Eliotot is mennyi szál fűzi a régi angol költészethez, egyáltalán a klasszikus költészethez. A magyar avantgárd nem ilyen volt. Már akkor fellépett ez a nyelvi kérdés. A későbbiekben igen, azt mondod klasszicista is volt, meg hol klasszicista, hol meg nagyon is prózai. Ez együtt volt, én nem éreztem ellentétnek. Vagyis mind a kettőt akartam. Volt bennem egy ilyen törekvés, hogy folytatni a magyar klasszikus költészetet. Berzsenyiét, Vörösmartyét. És volt egy olyan, hogy azt az életet, amelyet magam körül láttam és látok Újpesten és Angyalföldön, meg a gyárban és mindenütt, ezt a pesti életet, amelyikben…

– Ne haragudj, hogy közbeszólok: miért mondod, hogy Újpesten?

– Újpesten dolgoztam a Standard Villamossági Részvénytársaságnál. Magánhivatalnok voltam ott. Könyvelő, kérlek szépen, tíz évig, aztán még öt évig a Konzervgyárban.

– Elnézést, hogy közbeszóltam.

– Végül is ez volt az életem, s furcsának éreztem volna, ha ezt nem írom meg, s ez, látod, igen, ez valódi ellentét volt, amely bennem volt, s amiről egyikről sem akartam lemondani, mert rettentően vonzott a klaszszikus, a – mondjuk így – fennkölt magyar költészet, s rettentően vonzott ez a próza a költészetben.

– Arra kérlek, hogy beszélj azokról a nőkről, akiknek az életedben szerepe volt!

– Beszéljünk arról a három nőről, aki a legtöbbet számított az életemben! Etitől kaptam mindazt, ami az első szerelem. Plusz valami olyasmit, amit nem tudok másképpen mondani, mint úgy, hogy vallás. Hogy valami, ami kötelező is, s megszabta az életemet. Nem tudok erről többet mondani. Az, ami meghatározó volt az életemben, az erkölcs, a bátorság, mindaz, ami egyáltalában bennem van.

– Hit?

– Hit, igen. Ezt tőle kaptam. És mondjam ki azt a nevet, hogy Marika. Mindez, persze, nagyon nehéz, mert ezeknek a nőknek sokkal gazdagabb egyéniségük volt, mint nekem. Marika legveszélyeztetettebb korszakával függött össze az életemnek, avval volt összekapcsolódva, amelyik a ’40-es évek elején zajlott. Legkivált a németek bejövetelétől a felszabadulásig. Úgy képzeld el, mint ha Beatrice már a pokolban megfogta volna Dante kezét, s ebben nem magamat hasonlítom Dantéhoz, hanem őt Beatricéhez, s pedig úgy, mint ha nem egyszerűen végigvezette volna, hanem meg is járta volna vele a pokolnak ezeket a bugyrait. Marikának pedig – majdnem azt mondhatnám, hogy – az ép eszemet köszönhetem, azt, hogy ’44-ben nem torzult el az eszem és a gondolkodásom, mint sok más sorstársamnak. Piroskával meg lehetett beszélni mindent, mert ő itt van és él.

– Mióta a feleséged?

– Nagyon sok házassági évfordulónk van aszerint, hogy honnan számítjuk, s milyen eseménytől számítanak. Ha nagyon bőven akarom számítani, akkor harmincöt éve.

– És a barátaid?

– Barátaim. Ez majdnem nehezebb kérdés, mint a nők. Ha azt kérdeznéd, hogy kik most a barátaim, vagyis kikkel érintkezem, kikkel folyamatos a barátkozásom, akkor azt kellene mondanom, hogy ti, ha ugyan barátságról lehet beszélni ilyen korkülönbség mellett. Mégis, ha azokra gondolok, hogy kikkel érintkezem, gyakorlatilag kikkel barátkozom, akkor Görgeiéken, Kéri Laciékon kívül veletek, a lektortársaimmmal, vagyis – sajnos, így kell mondanom, hogy – volt lektortársaimmmal, mert én már nem vagyok gyakorló lektor. Leginkább azokkal tudok beszélni, akikkel összeköt a közös munka és az ennek folytán beálló közös szemlélet. De hát valószínűleg nem ezekre kérdezel, hanem az úgynevezett nagy barátságokra, a régiekre. Akkor azt kellene mondanom, hogy nekem nagyon sok barátom van, sőt, nagyon sok legjobb barátomnak számítanak olyanok is, akikkel évszámra nem találkozom, sőt, olyanok is, akiket ki nem állhatok ma már, s akik engem sem állhatnak ki, de ez nem változtatott azon, hogy legjobb barátaim voltak és bennem maradtak, mert kitörülhetetlenek belőlem. Zárójelben, a szerelmekkel is így van, egy szerelem sem ér véget azzal, hogy véget ér, ezt egyszer írtam is valamilyen szerelemről szóló versemben: *S ha már elmúlhatott, miért áll mozdulatlan? Véget miért nem ér, ha elvégeztetett?* Ez egy kicsit a barátságokkal is így van.

Ha most azokra kell gondolnom, akik a legjobb barátaim, akkor mondanom kell Zelk Zoltánt, akivel folyamatos és háborítatlan a barátságunk negyven év óta. Nem, több. Ne számoljuk! Aki akkor is a legjobb barátom, ha a betegségeim miatt nem találkozunk, s akivel nem maradtak köztünk elszámolásra váró tények, tehertételek, mert egy barátság egy kicsit olyan, mint egy folyószámla, hogy vannak rajta „tartozik” és „követel” tételek. Hát, a Zelk és köztem ilyenek nem voltak, mert legjobb barátok maradtunk akkor is, amikor én voltam fent és ő lent, s amikor ő volt fent és én lent, s amikor ő beszélhetett és én nem beszélhettem, s amikor neki hallgatni kellett és nekem nem kellett hallgatni. A másik név, akit említenem kellene, Ottlik Géza, akit ’44-ben ismertem meg, ’44 szeptemberében. És alighogy megismertem, akkor jött Szálasi, s akkor hirtelen mi tévő legyek. Ő volt az, aki habozás nélkül és – hogy úgy mondjam – léha könnyedséggel ajánlotta fel, hogy hát nem is lehet szó másról, mint hogy hozzá menjek, s ehhez hozzá kell tennem, hogy nekem nem voltak papírjaim, mint hogy addig nem volt rá szükségem, kivételnek számítottam, satöbbi. Ezt ti már el sem tudjátok képzelni, hogy ez micsoda kockázatot jelentett, amelyet ő nem éreztetett, s együtt töltöttük az ostrom idejét. Tehát a legkevesebb, amit mondhatok róla, hogy megmentette az életemet, s több, amit mondhatok, hogy vesztére mentett meg, mert voltaképpen semmit sem szeret, amit én csinálok. Valahogy minden ellenére van, s hogy is mondjam csak, mindent utál, amit csinálok, ami vagyok, amit mondok, majdnem azt mondom, hogy nem is biztos, hogy vesztére, egy kicsit olyan ez, mint hogyha penitenciából mentett volna meg. Nem kunszt megmenteni valakit, akivel egyetértünk, ugye, s aki rokonszenves. Azt kunszt megmenteni, aki teljes mértékben ellenünkre van. Valahogy így vagyunk mi. Ehhez hozzá kell tennem, hogy ő is úgy tud kihozni a sodromból, ahogy anyámon kívül senki sem tudott még életemben kihozni a sodromból. És hozzáteszem, hogy én mindent nagyon szeretek, amit ő ír. Csak hát az a baj, hogy ő nem ír már hosszabb ideje. Hát, ilyen furcsán vagyunk most már harminc éve, s ezt mégiscsak barátságnak kell nevezni.

– Most hadd kérdezzek egy halott barátodról. Vagy, elnézést, akartál valamit még mondani, és közbeszóltam.

– Később beszéljünk róla, mert az voltaképp elevenebb, mint sok minden más barátságom. Beszéljünk a háború utánról, Illés Endréről! Az életemnek nagy napja volt, amikor Illés Endre felhívott azzal, hogy nem jönnék-e át a Révay Könyvkiadóba. Ehhez hozzá kell tennem, hogy a háború alatt, amikor együtt voltunk, sok szó esett arról társaságban, hogy ki mi szeretne lenni majd. Mindenkinek voltak nagyratörő vágyai, én a Révay Könyvkiadónál szerettem volna lektor lenni. De hát ez csak olyan gondolat volt, amelyet semmi sem támasztott alá, s teljesen váratlanul telefonált Illés Endre a Belügyminisztériumba, ahol akkor én számvevőségi főtanácsos voltam, de hozzá kell tennem, hogy másodosztályú számvevőségi főtanácsos, hogy nem jönnék-e át a Révayhoz. Éppen ’45. augusztus l-jén léptem be, a forint napján, s az a két év, amelyet akkor Illés Endrével töltöttem, az életem legizgalmasabb évei közé tartozott, olyan szenvedélyes és heves barátság volt, amilyenek az Illés Endre barátságai szoktak lenni. Jellemzésül, hogy miből állt ez a barátság, hadd olvassak fel négy sort a Trisztánból, amelyet együtt írtunk. Ezt Marke király mondja: *S melyet csatáimon mindig kivonva láttam, / És mindig engem védett csattogó villogásban. / S ahol e penge látszott, nem kellett arra néznem. / Amíg e penge táncolt, nem kellett soha félnem.* Hát, igen, ez volt a viszony köztünk, hozzátéve, hogy itt meg van fordítva, mert itt végül is az öreg, a Marke király mondja ezt a fiatalról, Trisztánról, holott a valóságban én, aki akkor még fiatalabb voltam, mondtam az öregebbről. De a viszony ez volt. És ehhez még hozzáteszem, hogy amikor együtt írtuk a Trisztánt, ’56 nyarán, az az életem legboldogabb pillanatai közé tartozik.

Időrendben még valakit kell említenem, Juhász Ferencet, aki életemnek szintén egyik nagyon sötét korszakában, amikor nem számítottam költőnek, majdnem hogy törvényen kívüli voltam, és szabad prédája minden rosszindulatnak, akkor állt mellém, s…

– Vagyis 1950 körül.

– Az ötvenes évek elején. Nehéz is beszélni arról, annyira sokat jelentett nekem akkor az ő barátsága és az, hogy mellém állt. Visszaadott többet, mint az önbizalmamat, a hitemet a világban, a költészetben, egyáltalán a dolgok folyásában. Radnótiról kérdeztél és halott barátaimról. Nem, énnekem nincsenek halott barátaim, mert, s ez olyan patetikusan hangzik, nincs is múlt, mert bennem valahogy egy jelen van és pláne a barátságban. Az, hogy valaki meghalt, nem változtat a barátságon, én Radnótit nem a halott barátaim közé számítom. Radnóti nekem a barátság alapképlete. Holott nem így indult a kapcsolatunk. Hanem enyhén szólva idegenkedéssel, majdnem azt mondanám, hogy ellenségesen nézegettük és méregettük egymást kezdő korunkban. Ennek sokféle oka volt, én se becsültem eléggé az ő költészetét, ő se az enyémet, egyéb ellentétek is voltak nyilván, de nem voltunk jó barátok. Igazában ’36-37 között barátkoztunk, lettünk jó barátok. Viszont Radnóti, ha valakinek barátja volt, akkor talán jobb barát nem volt. Egyszer azt mondtam róla, hogy olyan volt, mint egy jó cserkész. És valóban volt benne valami. Valami ebből a szó legjobb értelmében. Kisfiúsan tudott gyűlölni is meg szeretni is. És ezen kívül valahogy az, hogy költőbarátság, hogy a műhely, a műhely közelléte…

De azért is, mert fizikai módon is szomszédok voltunk, ő a Pozsonyi út 1-ben lakott, Marika meg a Pozsonyi út 5-ben, Kun Miklóséknál, s Radnótinak a Pozsonyi út 1. harmadik emeletén volt erkélye, Kun Miklóséknak pedig a Pozsonyi út 5-ben az első emeleten volt erkélyük, én meg ott töltöttem az időm java részét akkor, s ennél fogva állandóan átszaladgáltunk egymáshoz. De ha ott nem találtam, akkor az Ilkovitsnál biztos bent volt a pincehelyiségben, ez szintén a szomszéd volt. Azt mondtam, hogy nincsenek halott barátok és azt, hogy mindig él. Hát, sajnos, nem él, nem tudom feltámasztani, hogy ezt a mély melegséget…

– Mikor találkoztatok utoljára? Emlékszel rá?

– Hogyne emlékeznék! ’44 májusában. Miklós akkor vonult be Vácra, ahova nekem két nap múlva kellett bevonulni. És előtte felmentünk hozzá elbúcsúzni. Ez volt az utolsó alkalom.

– És Vácott már nem találkoztál vele?

– Vácott már nem találkoztam vele. S ez kicsin múlt. Marika kikísért engem Vácra, ahol – hosszú rémregényt kellene elmondanom, amelyet most nem mondok el – leszerveltek, alkalmatlannak bizonyultam, őrült voltam. Az orvos irodalombarát volt, ismerte a nevemet. És amikor már engem leszerelt, akkor Marika azt kérdezte tőle, hogy itt van Radnóti is, s vele nem lehetne-e valamit csinálni. Az orvos, aki persze őt is ismerte, mert olvasta a Nyugatot, illetve a Magyar Csillagot, amelyik a Nyugat utódja volt, azt mondta, ha itt van még, akkor ő kihozza. Erre elindultak Marikával együtt, s egy óráig voltak távol, aztán visszajöttek, s kiderült, hogy megtalálták, de éppen lezárták a vagont. A legszomorúbb az, hogy nem tudom, ki volt ez az orvos.

– Miért nem jelentek meg az ’50-es években a verseid, miért számítottál a hallgató írók vagy hallgató költők közé? Az voltál-e egyáltalán?

– Kérlek szépen, a hallgató írók ez egy mítosz és legenda. Hallgató költő, ezt először ellenségesen mondták, aztán dicsekedve. De nem volt író Magyarországon, aki hallgatni akart. Mert egy költő nem azért költő, hogy hallgasson. Olyan nincsen. Nem engedtek beszélni. Ez két teljesen különböző dolog. Tehát mi nem hallgattunk, hanem egyszerűen nem költöttünk. Én még ezt sem mondhatom teljesen, mert állandóan kértek tőlem verset, s én mindig adtam is verset, de hát ezek nem jelentek meg. Volt is akkor egy ilyen vicc az úgynevezett hallgató költők között: – Te hol

LEXIKON:

Réz Pál (Arad, 1930. július 25. – Budapest, 2016. május 11.) Széchenyi-díjas, magyar irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, műkritikus, a 19–20. századi irodalom kiemelkedő egyéniségeivel foglalkozott, a kortárs magyar irodalom szakértőjeként. Réz Ádám műfordító öccse. A Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője 1951-től, a Holmi főszerkesztője 1989-től. Kosztolányi Dezső összes műveit sajtó alá rendezte, 1969-től 1975-ig jelent meg a mintegy huszonkét kötet folyamatosan. Neve több mint háromszáz életműhöz kapcsolódik az OSZK katalógusában. Többek közt Déry Tibor, Ottlik Géza, Örkény István, Vas István és Tersánszky Józsi Jenő műveit rendezte sajtó alá, írt hozzájuk jegyzeteket.

Főbb díjai:

József Attila-díj (1988); A Francia Akadémiai Pálmák tiszti fokozata (1988); A Soros Alapítvány alkotói díja (1995, 1996); Széchenyi-díj (2004); Prima díj (2008).

jelensz meg? – A káderlapomon. – Mert ezek a versek, amelyeket nem hoztak le, ezek valamelyik káderlapra kerültek fel. Sőt, néha sürgönyök jöttek, hogy írjak erről meg arról, meg amarról verset. De hát azokat a verseket nem tudtam megírni, amelyeket pedig meg tudtam írni, azokat nem közölték. De hát én nem hallgattam.

– Később azok mind megjelentek?

– Később majdnem mind megjelent. Sőt, azoknak a nagy része, amelyeket akkor nem akartak közölni, ma antológiai darabok lettek.

– Mostanában alig fordítasz, sőt, verset is viszonylag keveset írsz és publikálsz. Gondolom azért, mert a Nehéz szerelem *folytatásán dolgozol, egy része meg is jelent* Mért vijjog a saskeselyű? *címmel. Nevezhetem ezt a vállalkozásodat emlékiratnak?*

– Nevezheted. Mert az emlékiratnak Magyarországon nagy hagyománya van, amely Bethlen Miklóstól és Rákóczitól egészen Kasináknak az *Egy ember életé*ről és az Illyésnek a *Hunok Párizsban*-on át Nagy Lajosig vezet, sőt, nem tudom, hogy talán nem ez-e a magyar prózának a legerősebb vonulata. Tehát semmiképpen sem dicstelen dolog ezt a vonulatot folytatni. És, mégis, ha azt mondják rá, hogy emlékirat, feszengést érzek, valamit, ami nem stimmel. Igazában több rokonságot tart mondjuk Chateaubriand-nak a *Síron túli emlékirata*ival, amely nem igazán emlékirat magyar értelemben, vagy Montonessiével vagy leginkább Villonnak a *Nagy testamentum*ával.

– Ugyanakkor veszélyes vállalkozás is, rengeteg embert érint, élő embereket is, sok személyes sérelmet is okozhattál vele akarva vagy akaratlan.

– Sok személyes sérelmet. Igen. Hát, ez kétségkívül veszélye. Jékely Zoltán mondta, akiről szintén írtam, csak mint költőről nem, mert személyesen nem voltunk közel egymáshoz: – Te úgy írsz, mintha a purgatóriumban járnál. – Van valami benne, mert voltaképpen, igazság szerint már mindannyiunknak rég halottaknak kellene lennünk, énnekem is, aki írom, s azoknak is, akikről írom, a magyar szokások szerint, ugye, ahol, mint tudod, a költők fiatalon haltak meg azelőtt. Hogy kit sértettem meg? Nem tudom. Kassák, akiről nagyon nagy szeretettel is írtam, meg nagyon nagy ellenérzésekkel is, ahogy már az életünkből adódott, nem sokkal a halála előtt már a kórházból írt egy levelet, amely körülbelül egy *nyugta* volt. Hogy hát, igen, így volt. Ha össze akarnám foglalni, akkor körülbelül az van benne, hogy vagyok, ami vagyok. Vagy voltam, ami voltam. Ezt ilyen királyi fenséggel vállalta, mint ahogy benne mindig is volt egy ilyen kifejlett szuverenitás.

– Meddig akarod folytatni eseményileg?

– Énbennem ez a szerkezet úgy épül fel, hogy a vége az körülbelül egy őszi este, amikor Ottliktól hazajövet egyedül megyünk a kihalt utcákon át az elhagyatott Kossuth Lajos utcán, s egy csomó pénzre, pőrén hagyott pénzre hull az őszi eső. Ez volna az igazi vége, ahova akkor jutnék el, ha száz évig élnék aránylag ép elmével. Erre semmi kilátásom nincsen, tehát ez töredék fog maradni akkor is, ha befejezem ott, ahova mondjuk ezt a mostani kötetemet, ezt a *Mért vijjog a saskeselyű?* elnevezésű kötetet vinném, amely körülbelül Eti halála.

– Mondd, ha egy költővel, akárkit mondhatsz, mondjuk Villont, vagy Ronsard-t, vagy Spenser-t, együtt ülhetnél egy kávéházban egy félórára, akkor kit választanál?

– Egész biztos, hogy Arany Jánossal szeretnék legjobban lenni, s bízom benne, hogy ő is valahogy kibírna engem. Nekem, még a Hold utcában, amikor ott laktunk, állt az íróasztalomon egy Arany-fénykép. Volt egy takarítónő, aki azt kérdezte, hogy ugye a nagypapája volt az úrnak. Nekem van egy ilyen nemtelen gondolatom, hogy igen, voltaképpen Aranynak vagyok valamilyen elfajzott, dekadens unokája. Olyan unoka, aki nyilván nagyon irritálná és idegesítené ezt a nagypapát. De mégis elvállalna. És volna mit kérdeznem tőle, sok mindent, mert Arany költészete a legrejtelmesebb költészet, amellyel kapcsolatban a legtöbb kíváncsiság maradt bennem. Ha egyebet nem mondok, például a *Keve háza* ritmusa, amelyiket megkérdeznék tőle.

– Térjünk át a te közérzetedre! Az életben, az irodalmi életben…

– Hát, az életben. Kérlek szépen, Aranynak arra a kis versére gondolok, hogy: *Életem hatvanhatodik évébe' / Köt engem a jó Isten kévébe, / Betakarít régi rakott csűrébe, / Vet helyemre más gabonát cserébe."*

Ha arra gondolok, hogy Arany a magyar költészetben az én koromban aggastyánnak számított, s ha arra gondolok, hogy azok, akiket én apáimnak tekintettem, Babits, Kosztolányi, azok ma az öcséim lehetnének, hát, akkor azt kell mondanom, hogy mit akarok még. Ha meg arra gondolok, hogy mondjuk a nálam valamicskével idősebb Illyés vagy Zelk Zoltán nálam mennyivel fiatalosabb energiával ír és dolgozik, akkor meg irigy vagyok.

– Néhány évvel ezelőtt írtál egy verset, amelyben kíváncsinak nevezted magad. Kíváncsi búcsúzónak. Akit minden érdekel, a miniszoknyák, a belváros, a kirakatok, az új ruhák, a vendéglők. És most, az utolsó kötetedben van egy versed, amely ezzel szöges ellentétben áll. A Medárd*. Kérlek, olvasd fel a Medárdot!*

Medárd

Köröskörül izgalmas szürkeség.
A Duna-lassúságnak a lapító
Zivatar árnya önszínűre festi
Ezüstjét. Csak a madarak cikáznak
Izgatott szürkeséggel. Csak a szívünk.
Az óceán meg a sztyepp szándékai
Megint egyszer fölöttünk csapnak össze:
Atlanti hűvös légtömeg a száraz-
Föld belsejét nyugtalanítva záport
Fakasztón fékezi forró nyarunkat.
S felhők fölött, légtömegek fölött
A sztyepp s az óceán küldöttei
Versenyt keringenek s mire a hold
Mostantól kezdve kétszer szabadul
A földárnyékból, ember járta már.
S ettől mi változik majd? Semmi sem.
Vagy tán jövőre könnyebb lesz utaznom
Ki Szentendrére helyiérdekűn
Vagy... minek is folytassam? Eszetek
És vakmerésetek és technikátok
A naprendszerből előbb fog kijutni,
Mint bölcsességtek az egérfogóból,
Hol körbe fut.
A túlparton az új
Hotel idétlen váza eltakarja
A Belváros kihűlt hiányait.
S ha áll majd frissen tündökölve mint
A békés együttélés záloga
S a túlazóperenciáni élet
Jelképe – mit hoz át a szél, keringőt
Vagy villanyos gitár géphangosított
Világvadmacskazenéjét Budára
Egy év múlva Medárdus éjszakáján
S miféle tarka Óperenciás
Fényegyveleg vetül az elmaradt
Duna sötét vizére és ki nézi
Ablakból kihajolva Pest felé?
Kíváncsi sem vagyok már.

Alkonyi
Izgalmas szürkeségből csak az új híd-
Akaratunk halvány ezüstje villog
Sejtelmesen a híd a híd. Medárd
Szele borzong az önszínű folyón
És esőt jósol mélyebb szürkeséget
És van akinek önszínű folyót.
Majd elvonul, ahogy szokott. De ha
Betelik Medárd magánjóslata,
Kinek sütnek ki majd a hónapok?
Már nem vagyok kíváncsi. Nem vagyok.

– Mi az igazság? Kíváncsi vagy, vagy nem vagy kíváncsi?

– Hát, igen, az öregségnek az egyik legszomorúbb szellemi beszűkülése az, hogy az a bizonyos kíváncsiság kihuny már belőle. Például a változásokat is ezért sem óhajtom már, mert nem vagyok kíváncsi rá, hogy az emberek hogy viselkednek változáskor. De ez talán még nem az utolsó szavam. Mert semmi sem az utolsó szavam, amelyet kimondtam; amíg élek, addig mindig változhatom, addig lehetek még újra kíváncsi, írhatok még nem prózai verseket, egyáltalában ez, hogy ekkor kíváncsi voltam, ekkor nem voltam kíváncsi, ez látszatellentét, s nincsen olyan, hogy ez a múlt, ez a jelen, énnálam minden jelen, folyamatos. Én egy állandó jelenben élek, amelyben benne van legalább negyven, de inkább ötven év.

A NEMZET MŰVÉSZE 2016

2016-ban Bán Ferenc építőművész, Kalász Márton költő, író, műfordító, Koltai Lajos operatőr, filmrendező, Mécs Károly színművész és Varga Imre szobrászművész lépett a Nemzet Művészei közé.

Koltai Lajos

Mécs Károly

Díjátadó ünnepségen a Vigadóban

A díjat 2016. november 5-én adták át a Pesti Vigadóban. A Nemzet Művésze díjat a Magyar Művészeti Akadémia elnöke és Balog Zoltán, az Emberi Erőforrások minisztere adja az MMA köztestületté alakulásának évfordulója – november 5-e – alkalmából. A díjjal a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó, elismert képviselőit jutalmazzák személyes megbecsülésük és méltó életkörülményeik biztosítása céljából.

A filmművészet kategóriájában *Koltai Lajos* Kossuth-díjas operatőr, a magyar filmművészet nemzetközi megbecsülése terén nyújtott kiemelkedően gazdag operatőri életművéért kapta az elismerést. *Mécs Károly* Kossuth-díjas színművész, az MMA rendes tagja a magyar és a világirodalom klasszikus szerepeinek értékteremtő megformálásáért, a filmművészet terén nyújtott feledhetetlen alakításainak megbecsüléseként lett díjazott. *Varga Imre* Kossuth-díjas szobrászművész a kortárs magyar szobrászművészet iskolateremtő megújítása, a klasszicista-realista eszményt megújító monumentális szoborkompozíciói kultúrtörténeti jelentőségének elismeréseként érdemelte ki a díjat. Az építőművészet díj kategóriájában *Bán Ferenc* Kossuth-díjas építőművész, címzetes egyetemi tanár, az MMA rendes tagja a kortárs építészeti kánon részeként értelmezhető, plasztikus formavilágot megjelenítő, progreszszív szellemű életmű, valamint építészi generációkat kiművelő oktatói pályafutása elismeréseként és nagyrabecsüléseként vehette át a díjat. Az irodalom területén *Kalász Márton* Kossuth-díjas költő, író, műfordító, az MMA rendes tagja és a Magyar Írók Egyesületének alapító tagja részesült a díjban, amelyet a kortárs magyar irodalom történetét gyarapító költői életműve és értékteremtő műfordítói tevékenységének elismeréseként adták át a 83 éves kitüntetettnek.

„Hazanyelv” A pszichológia szerint életünk első évei határozzák meg azt, hogy milyen felnőttekké válunk. *Kalász Márton* egy túlnyomórészt szerbek és németek lakta dél-baranyai faluban, Somberekben látta meg a napvilágot. Műveinek tetemes része foglalkozik szülőfalujával. Művészete e nyelvileg igen gazdag, archaikus közegből táplálkozik. Sváb szülők gyermekeként német nemzetiségi iskolába járt, tízéves koráig nem is beszélt magyarul. 1945-ben betelepített bukovinai székelyektől tanult meg második, választott anyanyelvén.

Saját bevallása szerint legfontosabb műve az 1986-ban megjelent, *Téli bárány* című regénye, amelyben elszámol magának addigi életével és népe közelmúltjával. Önéletrajzi elemekkel fedi fel hajdani mivoltát a lírai szépségű szöveg szerzője. Lírai formában mindezt az 1987-es, *Ki olvas éjszaka verset?* és 2006-ban megjelent, *Kezdő haláltánc* című verseskötetei viszik tovább, amelyekben gyermekkorát és édesapjával kapcsolatos élményeit írta meg. 2009-ben a Magyar Napló Kiadó gondozásában megjelent *Összes verse* több mint ötven év verstermését tartalmazza.

Kalász Márton művészete a német gondolkodásmód magyarra fordítása. Életművében a magyar nyelv nem természetes, hanem választott valóság. Anyanyelv helyett, Ágh István szavaival élve, *hazanyelv*. *(ughy)*

Kalász Márton

KALÁSZ MÁRTON
HAZÁM

Csak itt szerzek érvényt magamnak!
Ösztöneimben is hazám vagy,
nem zöld fájással föléneklő gyarmat,
habzsolásomba fáradt,

sose kellett hibáim kerüld,
mint fényzuhatag az árnyam,
s amit még ütnék, rakéta-rózsás éjszakáin
állammá kikiáltsam

bennem te teljesen szabad vagy!
Én adtam magam néked,
s mióta érzékeim bevilágítottak,
tudom álmaid, elmélkedésed,

s nem voltam még soha
villámsisak jól rejtett homlokodon,
dorong, fűcsóva, parázskorona
ma is a jövődet hurcolom,

az eszmét, mely alakot ölt,
viszem morogva elmém fogsorában,
s csatangolnék, mint űrutasjelölt,
máris hogy teljes üdvödet belássam

Így élünk itt: egy világ cserjéi.
Egymásért zúzódunk, egymást kiáltjuk
nem tudnál suhogni, én se remélni
más időben vagy másutt.

KERNÁCS GABRIELLA

IDŐUTAZÁS

Keresztes Dóra és Orosz István kiállításán

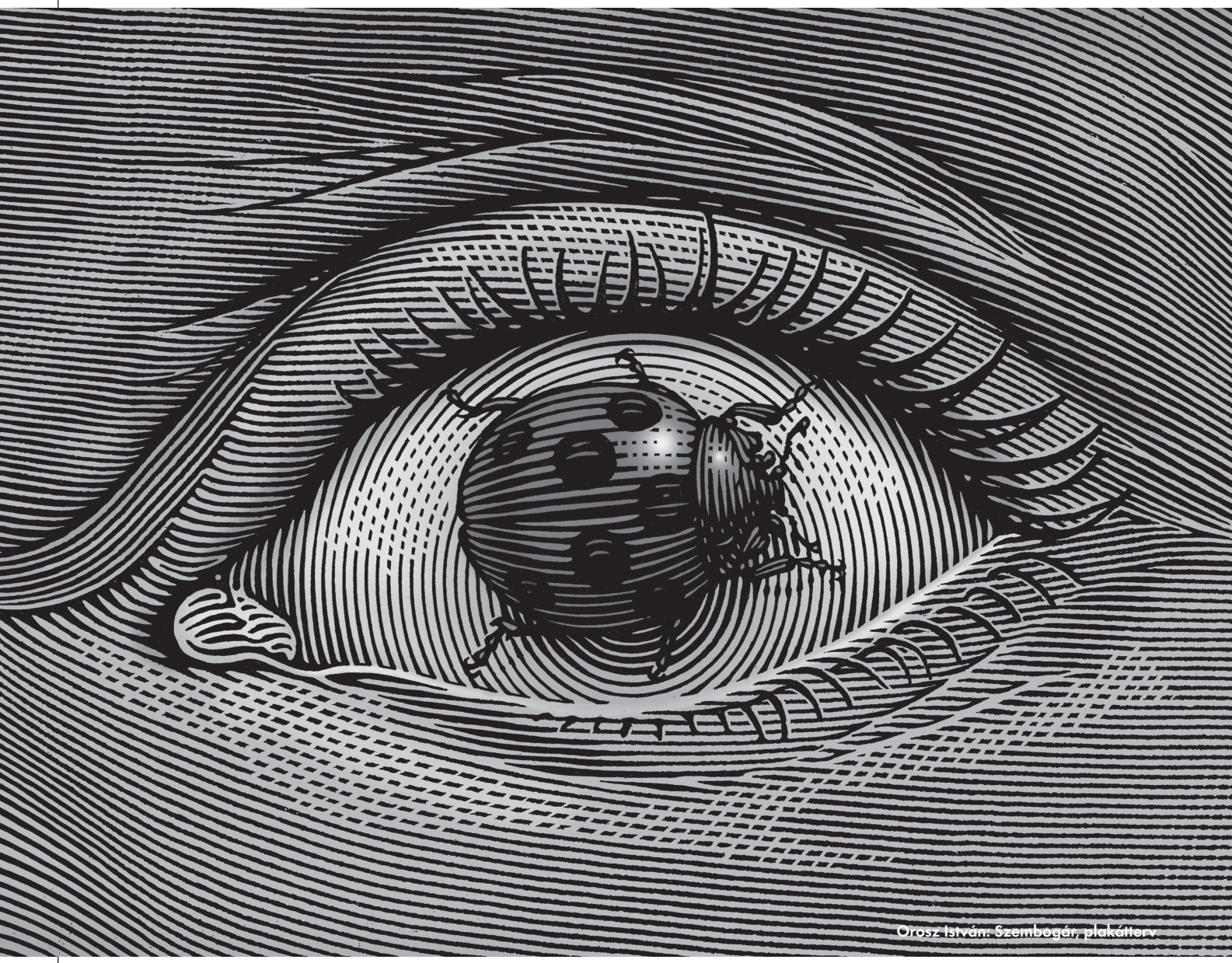

Orosz István: Szemhéjár, plakáttery

Mielőtt útnak indulunk, fel kell tarisznyáznunk néhány hasznos tudnivalót a két művészről. Mindketten az Iparművészeti Főiskola alkalmazott grafikaszakán végeztek, az alma mater neve jelenleg már Iparművészeti Egyetem, az alkalmazott grafikaszaké pedig tervezőgrafikaszak lett. Ez a kiállítás ebből a témakörből válogat plakáttól a könyvillusztrációig, s kapcsolódik a *Posterfest* nevű, Budapesten zajló, novemberi eseménysorozathoz, amelynek középpontjában a plakát állt.

Ennyi útravaló talán elég is, kezdődjék hát az időutazás! *Mélységes mély a múltnak kútja* – Thomas Mann ezzel a mondattal indítja a *József és testvérei* hatalmas regényfolyamát. *Keresztes Dóra és Orosz István* munkáin belenézhetünk ebbe a kútba.

Keresztes Dóra legmesszebbre tekintő munkái a kereszténység előtti időkbe visznek el bennünket, dobütéshangú üzenetek azokból a korokból, amikor még állat-ember lényeket tiszteltek és féltek az emberek. A régi magyar hitvilágból repült ide *Lúdvérc*, a fekete tyúk tojásából kikelt gonosz lidérc, lobog, gomolyog kék-fekete linómetszeteken, s ha gazdája férfi, akinek házába beköltözik, akkor asszonyalakot ölt, ha gazdája asszony, akkor férfivá változik. Láng is lehet, madár is lehet, lúdlába is lehet.

A *De profundis* című linómetszet-sorozat lapjai már az Ószövetségben gyökereznek, a Zsoltárok könyvében, a 130. zsoltárban: *A mélységből kiáltok hozzád, Uram!* Gomolyognak fekete ember- és állattestek, szarvas és hal egybekapcsolódik, mintha farkastestben végződne egy kígyózó testű asszonyalak, s próbál a kétségbeesésből kitörni egy másik, felfelé, a csillagok felé. És mintha egybeúszna a zsoltárral Weöres Sándor *De profundis* című

verse: *Más halálán életet cserélünk: / a föld rendje ez. / Testvér itt a kő, fa, állat, ember…*

A *Szerelmeslemez* című lemezborítón mintha kis templom kazettás mennyezetét látnánk. Megérezhetjük benne akár az erdélyi falucska, Tancs református templomának festett mennyezetkazettáit, rajtuk a népi szürrealizmus, naiv festészet apró remekműveivel, az egyik tancsi kazettán „Bakus" felirat, azt hihetnénk, mulatozó betyárt látunk, de nem, mert Bacchusra, a bor és a mámor római istenére gondolt a hajdani, virágozó asztalosmester. Keresztes Dóra érzékeny kézzel és finom humorral érinti meg ezt a hagyományt, szerelmeslemez-kazettáin hetyke bajuszú Ádám, kövérkés parasztmenyecske-forma Éva, de pálmalevélszoknyában, a Paradicsomhoz illő öltözékben, s feltűnik egy másik kazettán egy csodás férfiú, kacskaringós, kétfelé ágazó, dupla halfarokkal. Olyanfajta üzenetet hoz a kereszténység előtti múltból, mint az Erdélyi Zsuzsanna gyűjtötte archaikus imádságok: ebben a csodalényben a magyargyerőmonostori „madárlány" üzen, az erdélyi templom titokzatos fülkeszobra, a két kígyót szoptató, madártestű leányzó, aki egyes kutatók szerint a honfoglalás körüli időkből származik, ősvallásunk termékenység-istennője lehetett.

Repüljünk tovább Nagy Gáspár *Amikor fölragyog a jászol* című verseskötetéhez készült illusztrációk közé! Vers és rajz szépségesen cseng össze: *Karácsony van / aztán este lesz / diszkréten holdas / fölöttünk tüntet / millió csillag* – írja a költő, s máris kék-arany csillagok között lebegünk, bárányvivő angyalok, emberszemű állatok között – Keresztes Dóra minden állatának emberszeme van – repülnek velünk a falusi házak, repül egy paraszt Máriácska, szemmel láthatóan várandós, ölében már világít a Gyermek.

És Kiss Anna költői világa is az övé tud lenni: *A Holdnak háza van / ki lakik benne? / A Napnak háza van / Ki lakik benne?* – kérdi a költő, s Keresztes Dóra otthon van a Nap házában és a Hold házában is, csodás emberarcokkal ruházza fel őket. Mesevilágot teremt Kiss Anna *Tündér a ruháskosárban* című versciklusához, itt a *Játékok szárítkozás közben* címmel látjuk őket: repül a bohóc, táltoslovon száll a királyfi, kéményen táncol fél lábon a kecske, repül a templom felett a csillagputtonyos vándorlegény.

A repülés is egy Keresztes Dóra rekvizitumai közül, nála minden lebeg, repül, így érkezünk el a Weöres Sándor illusztrációihoz. (Közbevetőleg: én tartanám magam ahhoz, amit Lator László rádióinterjújában hallottam, aki megkérte a költőt, vágjon rendet a neve körüli bizonytalanságban: hogyan is kell pontosan kiejteni? Mire Weöres Sándor jellegzetes, vékony gyerekhangján azt mondta: Vörös! Két ö-vel, mint ökör!) A Weöres Sándor-illusztrációk láttán olyasmit érezhetünk, mint amikor két jazz-zenész improvizációját halljuk: táncol, összefonódik és elválik ugyanaz a dallam, tökéletes összhangot és ugyanakkor tökéletes különbözőséget érzékelünk. A Weöres-illusztrációkban szó és kép összecseng egyfajta mesés szürrealizmus jegyében. A *Holdbeli csónakos* című darab Nemzeti Színház-beli előadásához készült Keresztes Dóra plakátja, rajta holdsarló száll sötétkék égen, madárcsőre fent, legyezőszerűen szétterülő madárfarka lent: a darabbeli Sólyomistennő lenne? A holdsarlón végig emberarcok profilképei, itt van talán Jégapó, magyar fejedelem? Leánya, Pávaszem kisasszony? És Nagymedve, lapp fejedelem, s a trónörökös Medvefia? Ők azok, s mégsem ők, a Hold csónakján mindahányan.

Az *Ének a határtalanról* című verset a költő így zárja: *És végül élni derültem, / lázas, pőre láng, / s szerte a határtalan űrben / kutatom valódi hazánk.*

Az illusztrációkon Keresztes Dóra mintha összefoglalná az utat, amelyet eddig bejárt: az első lapon ember-állat csodalény, bagolyarca, medvefüle volna, vagy csak varázslómaszkot hord? És keretbe foglalják alakját az égig érő világfa ágai. A másodikon felhőmadárral együtt száll az űrbeli vándorlegény, a harmadikon lebegő női alak, testén állatfejek, emberarcok, madarak, vele szállnak az emlékei? Keresztes Dóra képzőművészeti rokonsága hosszú sor az időben, elején ősvallások ember-állat lényei táncolnak, a végén helyeslően bólogat egy zöld arcú, szakállas, lila kabátos alak: a *Hegedűs a háztetőn*.

Időutazásunk folytatódik, hajóra szállunk, hogy kikössünk ***Orosz István*** metszetei között, amelyeket Sebastian Brant *Bolondok hajója* című, nagy hírű könyvéhez készít sok éve már. A baseli jogászprofesszor, latin és német nyelvű, jogtudományi és költői művek írója 1494-ben jelentette meg száztizenöt fejezetből álló, szatirikus, verses munkáját. A téma egy középkori szokásban gyökerezik: állítólag bizonyos országokban szokás volt az elmebetegeket hajóra rakni, a városokból elszállítani. A bolondok hajója mások szerint mindnyájunk jelképes utazása, az út vége a túlvilág. A hajó utasai nemcsak betegek, hanem a különböző emberi gyarlóságok, bűnök megszállottjai is lehetnek. Sok festőt megihletett a bolondok hajója téma, közöttük nem kisebb mestert, mint Hieronymus Bosch-t. Az ő hajóján falánkság bűnébe eső szerzetesekre, szemérmetlen, meztelen fürdőzőre, az iszákosság bűnében fetrengőkre a hajó kizöldült árbócának lombjai közül mintha egy koponya leselkedne: memento mori! Emlékezz a halálra! A koponyaintelem évszázadokon át népszerű volt. Még az életszeretettől pezsgő, XVII. századi, németalföldi csendéletekre, a rezgő kövérjékkel ékeskedő sonkák és sárgán mosolygó sajtok közé is odafestették – hogy a moralitásnak elég tétessék – a koponyát: gyarló ember bűnös élvezeteid közben emlékezz a halálra!

Ez a koponyamotívum uralkodik a *Bolondok hajója* kétnyelvű, magyar és német kiadásának lapjain. A különleges könyvek kiadójának, a Borda antikváriumnak hősies vállalkozása ez, tíz kötetre tervezik, az első 1999-ben jelent meg a frankfurti könyvvásárra, a kiadás folytatódik. S mindegyikhez Orosz István készít metszeteket, rajzainak száma már több mint

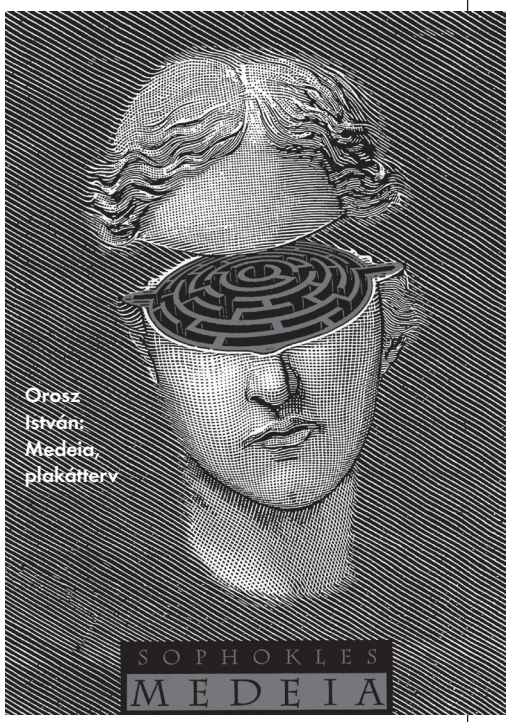

Orosz István: Medeia, plakátterv

Orosz István: A bolondok hajója, illusztráció

félszázra tehető. Mindegyik rajzi bravúr, a mester azzal a türelemmel, alázattal dolgozik a míves, arasznyi rézkarcokon, mint valaha a római vésnök – vízzel telt üveggolyót használva nagyítóul – nemes kövekből nyakba való kámeára egy finom istennőprofilt kifaragott. Vagy ahogy a középkori szerzetesek dolgoztak egy-egy kézzel írt kódex bonyolult iniciáléin. A *Bolondok hajója* rajzai a „rejtett képek" műfajába tartoznak. Rajtuk első ránézésre jeleneteket látunk: könyvei közé zárkózó könyvek bolondját, labirintus titkait kutató tudóst, Faust professzort a bibliotékájában megjelenő

Mefisztóval, de ha hunyorítunk egy kicsit, mindegyiken a rejtett kép, a koponya megjelenik. Nem is akárhogyan. Az egyik lapon két művész néz szembe velünk, egyikük a fiatal Albrecht Dürer, ahogyan a madridi Pradóban levő híres *Ifjúkori önarcképén* látjuk: bajuszosan, szakállasan, vállára omló hajjal, reneszánsz díszruhában. Ő volt az, aki *Bolondok hajója* címmel rézkarcsorozatot készített a mű első, 1494-es kiadásához. A másik Orosz István – neki csak bajusza van – Dürer iránti tiszteletből szintén reneszánsz öltözékben, a két illusztrátor egy lapon. Ha hunyorítunk, csodát látunk: a fejük felett levő reneszánsz boltívből koponya homloka lesz, s a kezükben tartott hajóábrából rajzolódnak ki a koponya vigyorgó fogai. Más lapokon agyonolvasott könyvekkel zsúfolt könyvespolcok utalnak a két művészre: az egyiken cédulatöredéken Orosz István neve, a másikon egy könyvgerincen AD – Albrecht Dürer monogramja. Mindkettőn könyvekből alakul ki a koponya, de egy másik lapon épületből. Bordélyházat látunk, egy ablakcsúcsívben félreérthetetlen jelenet, s hogy az erkölcsi tanulság se hiányozzon: a ház pinceablakából kikandikáló terebélyes, meztelen utcalányfeneket éppen megvesszőzi egy városi poroszló, bár az is lehet, hogy egy speciális igényű vendég kiszolgálása ez.

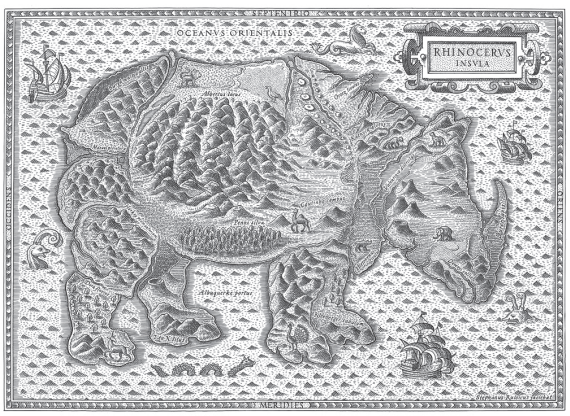

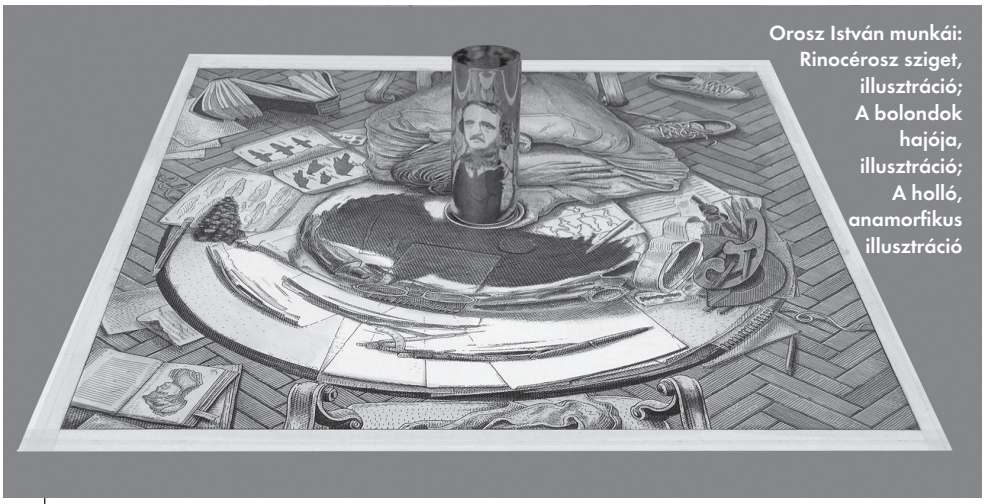

Orosz István munkái: Rinocérosz sziget, illusztráció; A bolondok hajója, illusztráció; A holló, anamorfikus illusztráció

Orosz István nemcsak a *Bolondok hajóján* utazik együtt Dürerrel, hanem van közöttük még egy összekötő kapocs: *a rinocérosz*. Dürer ugyanis 1515-ben míves fametszetet készített az Európába ugyanebben az évben megérkező első rinocéroszról, amelyet a rómaiak óta nem láttak itt. Orosz István Dürer rinocéroszát átvezette a mába, nem is egy szépséges rézkarcot szentelt a csodaállatnak. Az egyiken különös oszlopcsarnokban áll a jószág, s mivel ez is a szemfényvesztő képek közé tartozik, a rinocérosz testrészei és az oszloptörzsek időnként helyet cserélnek, sőt, néha légneművé válnak, hiszen nem valóságos térben látjuk őket, hanem az idő perspektívájában.

A rinocérosz szomszédságában egy másik különleges mű: *anamorfózis*, ez manapság már Orosz István védjegyének számít, lévén ő a XVII. században oly népszerű műfaj jelenlegi, magyarországi apostola. A szó visszaváltozást, átváltozást jelent, a rejtett képek különleges esete, ott van valami, s még sincs ott, s mégis ott van. *A holló* című lap Edgar Allan Poe híres verséhez készült: *S szólt a holló: Soha már* – mondja a refrén Tóth Árpád fordításában. Egybeúsznak rajta idősíkok: hirtelen nem tudjuk, hol vagyunk, talán Poe könyvtárszobájában? Ahol, ahogy írja, a bekopogtató nagy madár: *Ajtóm felett Pallasz szobrán megült*, de itt Pallasz Athéné szobra egy könyv lapjain tűnik fel, s az asztalra boruló alaknak lerúgott tornacipője van, akkor hát a rajzoló az. Előtte a lapon gyönyörű, míves hollóábra, s ha a lap közepére tükörhengert helyezünk, csoda történik: a hengerben Poe arcképe megjelenik. Miránk, szerencsés nézőkre a varázslat tartozik, a művészé a végtelen türelmet igénylő, jóformán mérnöki szerkesztésmód, amellyel a csodát megteremti.

Éppilyen különleges élmény szemügyre venni Orosz István plakátjait. A művész különös tisztelettel viseltetik az emberi szem iránt, ezt elárulja a kiállítás meghívója is, amelyen egy szemhéj alatt két szemgolyó látható. Szertelenül megsokasodnak viszont a szemek egy csoportkiállítás plakátján: *Horror vacui – Félelem az ürességtől* volt a címe, ezen egy férfiarc fekete-fehér metszetképén nem kevesebb mint tizenhat színes szem utal a tizenhat kiállító művészre, mindegyikükre jellemző, közöttük Orosz Istvánra is, hogy nem kedvelik az üres felületeket képeiken.

Egy másik kiállításplakáton – a művész írországi kiállításához készült – Orosz István egy emblematikus rajza: *Thonet-székben*, nekünk háttal ül a művész, nincs feje, üres a gallérja, az ölében tartott rajzlapra emberi agyvelőt rajzol, a gondolkodás jelét, amely tekervényeivel rímel a rajzoló lábai előtt zöld fűben kirajzolódó labirintusra. Bukszuslabirintus volna egy régi kertben? Vagy életünk jelképe? Ország Lili festő temetésén Pilinszky János gyászbeszédében Simone Weil írását idézte: *A szépség labirintus, sokan elindulnak benne, de fele úton elfáradnak, és csak keveseknek van ereje bejutni a labirintus közepébe.*

Ebben a labirintusban jár Orosz István is, úgy is, mint elvarázsolt kertek vándora. *A Kert* című versében ezt írja: *Valahol ott kell lennie / a labirintus köldökében / rejtelmesen és feketén, / oly feketén, mint az ében / a mélységes, nagy odvú kútnak. / Egy angyal minden éjjel ássa, / hallatszik benn, surrog, sziszeg, / csillagok fénye, zuhanása. / Ott él egy teknősbéka lent, / nő ezer éve elfeledten, / mit beleejtett a fiú, / ki egykor talán én lehettem.*

Időutazásunkat egy Thomas Mann-idézettel kezdtük, amelyet a világirodalom legjobb kezdőmondatai között tartanak számon: *Mélységes mély a múltnak kútja.* Nem átallanék ideidézni egy másik kezdőmondatot: *Hárasó! rikkantott közbe valaki*. Ez is Orosz István írói munkásságának része, így kezdődik a *Sakkparti a szigeten* című könyve, amely Lenin és Bogdanov sakkjátszmájáról szól Gorkij villájában, Capri szigetén. Ebből is látszik, a mester néha kipillant elvarázsolt kertjéből, s akkor ironikus remekművekkel reagál a közelmúlt vagy éppen a jelen történéseire. Ki ne ismerné a rendszerváltozás ikonikus plakátját a *Tovariscsi konyec* felirattal? A kövér katonatiszti tarkóval? Beszélik, hogy egy gyűjtő annak idején éjnek évadján bicskával leválasztott egy példányt a falról, a hitelességét bizonyítandó vakolattal együtt, úgy vitte haza egy távoli, európai országba, otthonába. Itt a kiállításon a mű első, elegánsabb változata is látható, felirata: *Tovariscsi, adieu!*

Drámai, súlyos plakát a *Brand* című, amely Ibsen darabjának Nemzeti Színház-beli előadásához készült. Könnyű csónakon nehéz kövekből falazott tömb, jelképe a tisztesség és

a hit fanatikusának, Brand tiszteletesnek, aki magától is, híveitől is – esendő emberektől – könyörtelen, megalkuvást nem ismerő hitéletet követel. Orosz István plakátja azt sugallja: a rettenetes súlyú kőtömböt nem bírhatja el a hullámokon lebegő csónak, el kell süllyednie, a tragédia előszele süvít a plakáton, ez be is következik. És itt van a döbbenetes József Attila-plakát: míves rézkarc ez is, aprólékosan megrajzolt vonatsínpár, talpfák, kavicsok, élesen, közelről, mintha egy sínek közé esett ember látná utolsó pillantásával. A sínek közé lefelé csorgó vérfoltokként íródik piros betűkkel: *Attila.* És a sínek ék alakban összefutnak. Itt az út vége, nincs tovább.

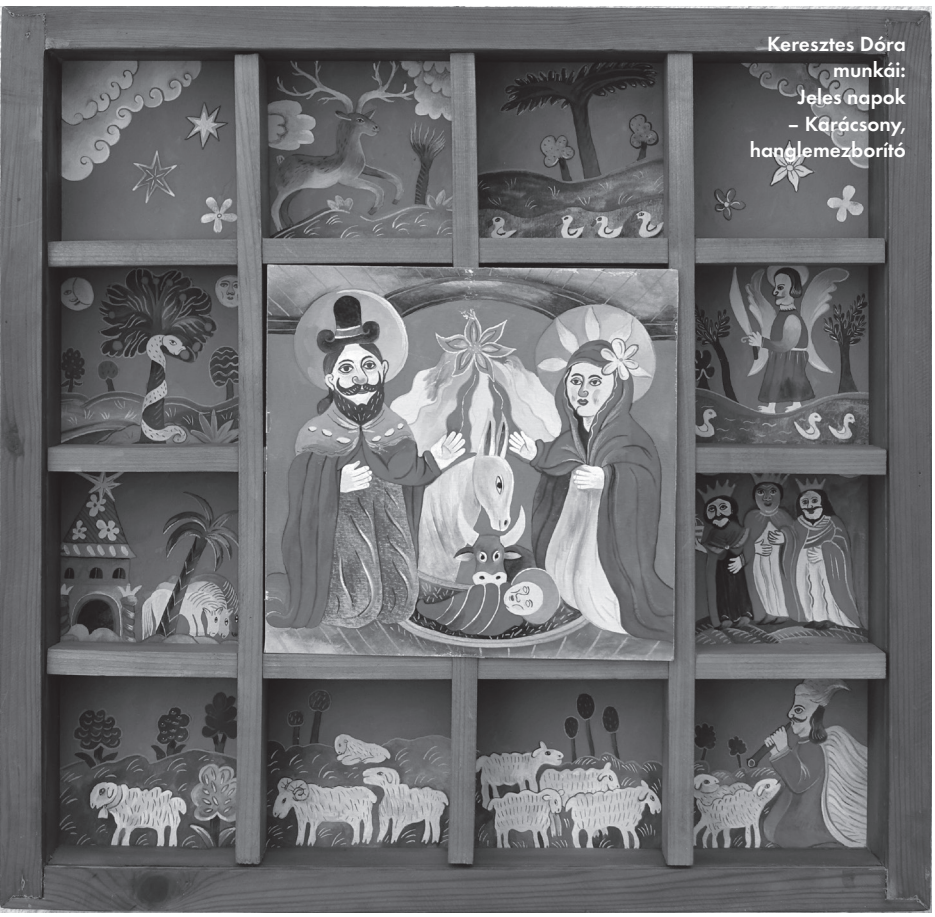

Kereszt Dóra munkái: Jeles napok – Karácsony, hanglemezborító

Sütő András: Vigyorgó búbánat, színházi plakát

Azt a plakátját, amely a Komáromi Kisgalériában rendezett grafikai kiállításához készült, önarcképnek érzem. Rajta van a művésznév is, amelyet Orosz István 1984 óta használ, *Útisz:* Senki. A görög irodalom partjaira hajózott el érte, a Homérosz álmodta Küklopszok szigetére, hogy ott a leleményes Odüsszeusztól kölcsönvegye. A plakáton önmagát állandóan hegyező és végül elfaragó, élőlényként hajló gerincű ceruza.

Első pillantásra szembetűnik a Vigadó Galéria földszinti nagytermében, hogy Orosz István plakátjai vízszintesen fekszenek a földön, mintha ravatalon feküdnének. S ha ilyesmit érzünk, nem is tévedünk nagyot, a nagy múltú, magyar plakátművészet manapság tetszhalott állapotban van, úgy látszik, hogy a magas színvonalú művészplakátot kiütötte a reklámbiznisz. Valószínű, hogy a terület felkent bajnokai mindent elkövettek, elkövetnek az ébrentartására. De nem árt ezzel kapcsolatban emlékezetünkbe idézni egy érdekességet a nem is olyan távoli múltból. A budapesti Operaház felépítésére kiírt nemzetközi pályázat győztesét, Ybl Miklóst a belügyminiszter 1874. április 28-án keltezett levelében megbízza a végleges tervek elkészítésével. Az Operaház építési programját báró Podmaniczky Frigyes, a tervpályázat bírálóbizottságának elnöke, továbbá a Fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnöke vezényli. Podmaniczky – akit Budapest iránti olthatatlan szerelme révén Budapest vőlegényének, valamint állandóan hordott kockás nadrágjai miatt kockás bárónak neveznek – ragaszkodik ahhoz, hogy az Operaház építésében magyar iparosok és magyar művészek dolgozzanak. (Rá sem merek gondolni, hogy egy ilyen kikötés manapság milyen vihart kavarna nemcsak hazai berkekben, hanem még tán az Óperenciás tengeren túl is.) És mivel hasonló feltételt szab más középületek felépítésénél is, ez a magyar ipar csodálatos felvirágzását hozza magával. Gombamódra szaporodnak a XIX. századvégi újságokban az iparoshirdetések, közöttük is gyöngyszem az, amelyet Kassowitz Félix karikaturista vaskos albumainak egyike őrzött meg számunkra, ő ugyanis gondosan kivágta, beragasztotta ezekbe a legjobbakat. Ül méltóságteljesen Michelangelo Mózese, gyönyörű századvégi rajz, lábainál nem különben míves felirat: „Ne csinálj magadnak faragott képet, kiönti azt működből Schwartz Bernát néked!" Az ilyen hirdetések a magyar plakátművészet előfutárainak is tekinthetők.

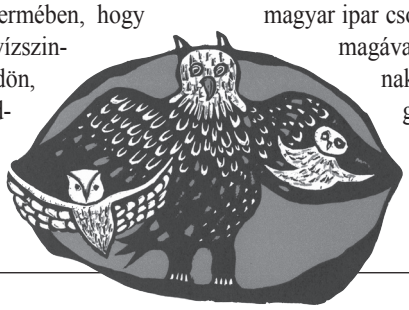

A ravatalon fekvő művészplakátot látva vissza lehetne emlékezni a kockás báró ötletére. Mi lenne, ha könyvkiadók, színházak, filmforgalmazók, kiállítótermek és hanglemezkiadók állami támogatásának feltétele az lenne, hogy magyar művésztől művészplakátot rendeljenek, azt adott példányszámban utcai hirdetőoszlopokra ki is ragasszák, mindnyájunk örömére és szellemi épülésére? Talán ez annak a mozgalomnak a része lehetne, amely az SOS-jelzés – Save Our Souls: Mentsétek meg lelkeinket! – mintájára indulhatna a művészplakát megmentésére *Save Art Posters* címmel. Magyar rövidítése: SAP. Éppen ezért mostani időutazásunkat Kereszt Dóra és Orosz István munkái között ezzel a fennkölt zárszóval fejezném be: SAP.

(Elhangzott Kereszt Dóra és Orosz István *kiállításának megnyitóján, 2016. november 26-án a Pesti Vigadóban. A tárlatot 2017. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján a két művész finisszázsa zárta.)*

OLVASSUK ÚJRA! SZAKONYI KÁROLY

GÁLYARABOK UNOKÁJA

Szabó Magda Debrecen 1917 – Kerepes 2007

Időskorára is őrizte fiatalsága szépségét, báját, ügyelt is rá, hogy nő legyen mindig, szelleméhez, tehetségéhez illendően, legyen meg varázsa, amelyről írta hajdanán a *Hullámok kergetése* esszéjében, hogy németországi kiadójának szobájába lépve a meglepett férfi felkiáltott: ó, hát ez az aranyos, cicás szépség írja azokat a komoly regényeket? Hiú volt, amelyet szerénység és figyelmesség mögé rejtett, ismerte jól az értékeit, a debreceni polgár családból magával hozott *úrilányságát,* amely elsősorban az etikusságot jelentette, megőrizte végig, abban a rendszerben is, amelyben könnyen kirekesztődhetett volna, ha nem védi tehetsége. Mert elsősorban azt látták benne, a tehetséges *írónőt,* persze, regényeinek sikerei után már nem volt f*ontos*, hogy nő írja azokat. Prózája, ha egyre inkább a személyes, családi élményei nyertek is teret benne, valódi, erős, realista próza, regényeiben követte a hagyományos narrációt, a lélektani ábrázolást, ez tette olvasmányossá, sikeressé az olvasók körében. Bizonyára tudta, hogy milyen jó író, ezért nem esett nehezére elfogadni mástól is a jót, postai levelezőlapokon küldte írótársainak gratulációit egy-egy megkapott könyvükhöz, színházi bemutatóikhoz, a néhány mondat alá üdvözletül csak ennyit írt, ahogy dedikációi alá is: *a Szabó*. Nagyasszonyi gesztus volt, de aki kapta, örült, ám akit nem kedvelt, az érezhette mágikus haragját. Mint a párizsi nők, nőségében soha nem öregedett meg, fellépéseire, találkozóira nyolcvanévesen is magával vitte a televízió egyik sztár sminkesét, nem adta meg magát a kornak.

Száz éve született.

Szülővárosa, a református Róma számára az egész világot jelentette, onnan táplálkoztak művei. Debrecen, családjával, a plebejus, értelmiségi famíliával, mint egy bőségszaru kifogyhatatlanul adta a témákat regényeihez. Amikor írni kezdett, verseket írt, s 1949-ig úgy látszott, lírikus is marad, de az elhallgattatás megtörte a költői pályát. Még kiszaladt tolla alól néhány keserű vers a kirekesztettek fájdalmával, aztán a publikálásra csend szakadt 1958-ig. Meglepetésre akkor már prózával jelentkezett. Regénnyel.

Latin–magyar szakos tanár lett, bölcsészdoktor, tanított is, de elragadta az irodalom. A háború után az *Újhold*asok táborához tartozott, sikereket ért el, negyvenkilencben Baumgarten-díjat is kapott, amelytől csakhamar meg is fosztották, és sorsa jó néhány írótársával együtt a hallgatás lett (*Miért írjak verset?).* Ötvennyolcban aztán két regénnyel állt elő (*Az Őz* és a *Freskó*). Egy csapásra jelentős prózaírónak ismerték el, annál is inkább, mert az igazi irodalom hangján szólalt meg. Az ötvenes évek vége, de még a hatvanas eleje sem volt teljesen mentes az addig uralkodó sematizmustól, de az új hang kezdetei már megvoltak az 1954 után indult fiataloknál. Az *Új Hang* című folyóiratban jelentkező Szabó István, Sánta Ferenc, Csurka, Tóth (Kamondy) László, Galgóczi Erzsébet meg Moldova novelláiban már nyoma sem volt a kultúrpolitika megkívánta pártosságnak.

Szabó Magda novelláival, regényeivel az élvonalba került, s ott is maradt egész életében. A vétkek és a feloldások morális dilemmái egy olyan korszakban, amikor a hamisság uralkodott, reveláció számba ment. Történetei csakhamar külföldön is népszerűvé tették. Azzal a konoksággal mérlegelte az élet dolgait, amelyet a gályára is ítélt protestáns őseitől örökölt. Az *Ókút* című könyvében említi egyik pap ősét, akit gályarabságra ítéltek, mert nem volt hajlandó mást mondani, csak az igazságot. Ez a múlt kötelezte. Műveit számos európai nyelvre fordították, esszéit és tanulmányait magas irodalmi fórumokon méltatták.

Szabó Magda drámái Illyés, Németh László, Páskándi Géza és Sütő András színházi eszméinek sorába tartoznak. Legnagyobb sikerét a hangjátékból színre írt *Az a szép, fényes nap,* az államalapításunk történetéről szóló drámájával érte el. De a mohácsi vész és a IV. Béla korában játszódó, kétrészes színmű, vagy a *Régimódi történet*, majd a prózából drámává, majd tévéfilmmé alakított mű, a hatalmas sikerű *Abigél* és más darabjai éppolyan sikeressé tették, mint regényei. És akkor még nem említettük ifjúsági műveit, meséit. Rangos díjak, díszpolgárság, díszdoktorság és számos más elismerés kísérte pályáját. Férje, Szobotka Tibor egyetemi tanár maga is jeles író volt, noha Szabó Magda sikeressége némileg elvonta róla a fényt. A társ halála és fájdalmas hiánya egy különös mű megírására késztette írónkat, a *Liber mortis* egyedülálló hangú könyv az életművében, benne mintha visszatért volna a költő Szabó Magda a holt férjjel való, lírai társalgásban.

A manapság már klasszikusnak mondható író gazdag hagyatéka könnyen hozzáférhető a boltokban, könyvei szebbnél szebb, újabb és újabb kiadásokat érnek meg. ➽

Mentek persze ebből a kikötőből igazi hajók is a szigetre. A fiút, akit voltaképpen folyton idegesített minden, amit nyaralás közben látott, az igazi hajók is irritálták, igazi utasaikkal, akik a hajóétteremben vacsoráztak, nem papírból, mint ők a parton, s kutyáikat és autóikat is magukkal vitték, mintha nem üdülni, hanem meghalni indulnának, valami tágas, különös sziklasírba, ahol körül kell venni múmiájukat mindazzal, ami életükben fontos vagy kedves volt. Ha zene szűrődött le a hajóról, mert az igazi utasoknak zene is járt, a lány elnyílt szájjal, elragadtatva hallgatta, a fiú ilyenkor megrántotta a karját, s kifele indult vele a kikötőből. A lány mindig követte, de folyton hátrafordult, s bámulta a hajót. Ha férfit nézett meg így, sose haragudott meg rá. Ezért igen.

A motoros, amely a szigetre vitte őket, semmiben sem hasonlított az igazi hajókhoz, olyan volt, mint egy enorm, baldachinos csónak. Frissítőt és valami lángosfélét persze itt is lehetett kapni, ha nem volt is a csepp fedélzeten külön étterem; a többi kiránduló mind vásárolt, s ott ropogtatta mellettük a pirosra sült, gömbölyű tésztát. Ők elhessegették a tálcát, amelyet elibük is odatartottak. A lány a disszidenst szidta, akit nem találtak a városban, s aki miatt nem tudták feltölteni a készleteiket, mulatott rajta, mekkorákat nyelnek, a fiú nem, azt felháborította, hogy itt a tengernél mindig éhesek, keservesebben, mint életükben bármikor, s nincs pénzük soron kívüli ennivalóra. Most bármit megevett volna, pedig utálta az idegen nép szokatlan fűszerezésű, síkos ételeit. A lány rebbenéstelen pillantással bámult egy fiatal férfit, aki dinnyét evett, parányi, félhold alakú szeletkéket. Kinézte a szájából. Az ismeretlen végre észbe kapott, megkínálta, a lány egyszerre két szeletet vett, az egyiket a fiúnak nyújtotta. Illatos, rózsaszín belű dinnye volt, a fiatal férfi nézte, hogyan kapják be, milyen mohón, aztán elmosolyodott, s az egész papírtálcát odatette elibük a

SZABÓ MAGDA

Szent Róza ünnepe

maradék dinnyével, ő meg rágyújtott. A pofájába kellene vágni – gondolta a fiú –, vagy a tengerbe. Csakhogy szomjas is vagyok, s iszonyúan kívánom.

Mióta elindultak, folyton azt teszi, amit utál. Soha ilyen távol nem érezte magától ezt a lányt, mint amióta egy percet se tölt nélküle, rendszeresen együtt hál vele, nem csak alkalomszerűen. Ő másképp tervezte ezt a nyarat, a maguk házában, a folyónál, amelyről már télen tudni lehetett, hogy augusztusban üresen áll majd, a szülei Hévízre mennek, reumakezelésre, a nővéréék meg az országot járják a gyermekekkel, viszik a sátrukat autón. Azt gondolta, lemegy a Dunához a lánnyal, s ott maradnak kettesben; anyja sóhajtott, mikor bejelentette neki, de nem vitatkozott, megszokta már, hogy a fiú nem kér tanácsot, nem fogad el bírálatot, s nem érdekli az ellenkezés, azt is, hogy a lány, aki valószínűleg a menye lesz, olyan biztonsággal jár-kél a házukban vagy a fiú szobájában, mint egy kicsit már unatkozni kezdő feleség. Hát akkor menjenek le a folyóhoz, legalább nem lesz gazda nélkül a ház.

A lány elnevette magát, mikor előállt az ötlettel, ez tüstént felbosszantotta, mindig felháborította, ha kinevetik, most különben is dicséretet várt, hogy ilyen nagyszerű nyaralási lehetőséget szerzett. Kiderült, hogy a lánynak más terve van, külföldre akar utazni, nyugatra, hívta a fiút, tartson vele, adják be együtt az útlevélkérelmet. Eleinte nem akarta, aztán ráállt, aláfirkálta a nevét a kérvénynek, amelyet a lány írt meg helyette, biztos volt benne, hogy úgyse lesz az egészből semmi, mért kapnának éppen ők és éppen most útlevelet meg valutát, mikor annyi kérelmezőt elutasítanak. De nem fog ártani a lánynak, ha csalódik, úgyis mindig az van, amit akar, legalább hálásabb lesz a dunai házért, ha a nyugati út kútba esik. Mikor kiderült, hogy mind a ketten megkapták az ígérvényt, zavarba jött, elkedvetlenedett, úgy érezte, mintha becsapták volna. Egyetlen pillanatig sem számolt azzal komolyan, hogy esetleg elutaznak, pénze se volt rá, ám mikor a család megtudta, hogy mehetnek, esze nélkül adakozott mindenki, az öregeknek volt valami könnyes, háború előtti emlékük arról a mesevilágról, ahová indulnak.

Mire észbe kapott, kint voltak a szülők mesevilágában.

Pokolian érezte magát a pattogó, idegen mondatok zuhogásában, amelyekből egy szót sem értett, s amelyek azért is megzavarták, mert az ő fülének minden egyformán csengett; mintha állandóan lázas vagy enyhén részeg volna, úgy köszönt itt mindenki, úgy kínált egy újságot. A lány viszont folytonos elragadtatásban élt, valami rejtelmes ösztönnel megértette az idegenek pantomimját, s önmagát is mindig meg tudta értetni; amit akart, eljátszotta, eltáncolta, elgrimaszolta, s az idegenek visszanevettek rá, visszagrimaszoltak, pattintgattak neki az ujjaikkal, néha csókokat dobáltak felé. A lánynak minden érdekes is volt, a paplantalan, torz vánkosú ágyak, az örökké surrogó ventilátor, az undok, pici rákok, amelyeket stanicliból faltak a járókelők, mint otthon a pattogatott kukoricát, de a döglött hal is vagy a romok, amelyeket áhítattal illett nézni, s amelyek a fiút untatták és lehangolták.

Pénzük tulajdonképpen már úgy tíz nappal az érkezésük után elfogyott, beosztani otthon se tudtak, spórolni sose tanult egyik sem. Ha nem lett volna meg az előre megváltott körutazási jegyük, már régen haza kényszerültek volna, de így csak mentek-mentek, egyik városból a másikba, ameddig a címekből tartott; a lánynál lista volt, hol él olyan régi ismerős vagy ismerősök ismerőse, akitől pénzt lehet kérni, azzal az ígérettel, hogy hazaérve majd valakinek megadják. – Adó – mondta a lány és nevetett –, luxusadó, amiért kilógtak. Fizetni fognak, hogy elmenjünk a nyakukról, vagy legalábbis meghívnak ebédre. – Teli szájjal nevetett rajta, hogy elkomorulnak majd az arcok, ha beállítanak pénzt kérni, semmit se talált benne, a fiú szégyellt vele menni, néha, ha nagyon utálkozott, nem is ment el, vagy ha mégis, egy szót se szólt. Ez a lány boltja volt, ha akart volna, se tud részt venni a produkcióban, nem volt játékos természet, mint a lány, akinek ez a kunyerálás, nemcsak hogy nem esett nehezére, hanem talán legszebb része volt a nyaralásának, többet ért a levegőtlen képtáraknál, különös tereken ácsorgó szobroknál, épületeknél, magánál az először látott tengernél is. Majdnem mindig beütött az üzlet, ha nem is olyan fényesen, mint a lány hitte, de annyit mindenütt kaptak, hogy tovább vergődhettek. Ezen az utolsó állomáson, ahonnan holnap végre hazaindulnak, történt meg legelőször, hogy nem találták a városban, akit kerestek, a lánynál levő címen nem lakott semmiféle volt honfitárs. Megszakadtak a szálak, még egy napra futja, ez a rongy sziget van hátra még, amit szintén látni kell, mert napok óta hirdetik a plakátok országszerte Szent Róza ünnepét, s ez a lány is Róza, ilyen hülyén hívják, aztán mehetnek haza, hál' istennek. Tulajdonképpen nem is érti, hogy jutottak végig ezen az országon, ilyen kevés pénzzel, ennyire délre. Nagy teljesítmény volt.

A gitáros fiú most ért oda hozzájuk. Pillantása felmérte őket, nem állt meg mellettük, továbbment az öregasszony felé. Micsoda szimata van – gondolta a fiú –, mint a rókának. Csak ránk néz, s tudja, hogy tőlünk nem várható semmi. Ebben a percben gyűlölte ezt a lányt, szerette volna, ha megalázzák vagy megverik előtte, s elképzelte, hogy ő csak áll, nézi és nevet. Otthon, ha egy ilyen kölyök mellésomfordál, s hazudik valamit, elővesz egy forintot, odadobja neki. Menjen moziba a nyavalyás, ő is került elégszer iskolát.

Mikor beszálltak, a gitáros fiú úgy lépett a motorosra, mint egy kiránduló. Jegyet váltott, elhelyezkedett, nézte a vizet, nem pillantott senkire, a gitárját betette az ülés alá. Aztán ahogy távolodni kezdtek a parttól, egyszer csak előkerült a hangszere, pengetni kezdte, mintha csak magát szórakoztatná, az utasok felfigyeltek, rámosolyogtak, a fiú meg siklott, mint valami kis pók a maga szőtte fonálon a mosolyok felé, mindig ahhoz, akitől pénzt remélt és kapott is. Mindenki adott neki, csak ők nem, igaz, hogy nekik nem is próbált muzsikálni. A lány azonnal megtanulta a dalt, együtt cincogta a gitárszóval, a fiú nézte a profilját a ponyva alatt, a ponyva kék volt, a lány arca is kék lett tőle, mintha nem a tenger felett volna, hanem a hullámok alatt, onnan leskelődnék a muzsika felé, szelíd volt ez az arc, megható, gyöngéd. A fiú arra gondolt, hogy négy nappal ezelőtt, az utolsó városban, ahol megtalálták azt, akit kerestek, egy ruhakereskedőt, azt hazudta, nagyon rosszul élnek odahaza, nincs egyáltalán téli ruhájuk, a kereskedő felesége riadtan leakasztott egy ruhát a vállfáról, s a kezébe nyomta, még neki is keresett egy villámzáras zekét. Iszonyú volt, mert a lány még sírt is, hogy hitelesebbé tegye az ajándékozók előtt a nyomorukat, a szállodában meg negyvenfokos hőségben felvette a téli ruhát, hosszan forgott benne a tükör előtt, neki is odakínálta a zekét, de ő elfordult, s akkor az ő zekéjét is magára vette, ott állt a dupla téli ruhában a tükör előtt, s énekelt.

Ha hazamennek, kirúgja ezt a lányt.

A sziget most tűnt fel, fekete volt, s valahogy egészen más, mint amilyennek a kikötőváros prospektusai után elképzelték, fenyegető és voltaképpen rideg. Két óriási sziklából

állt, amely kimeredt a vízből, s amelynek nemcsak lapos aljára, de minden kiugró szirtjére építettek valamit, templomot, szállodát, villákat. Minél közelebb úsztak hozzá, annál kevésbé értette, miféle erő rakhatta fel itt az épületeket, vagy mi tartja őket egyensúlyban, hogy le nem sodorja a vihar a számtalan házat egyenesen a tengerbe.

Ahogy partra léptek, gyermekek rohamozták meg őket, visítva, tülekedve kínálták lapos kosaraikból a rózsát. A házak már várták az ünnepet, az ablakokon, erkélyeken rózsagirland piroslott, a templomajtó ívét is rózsa övezte, a kikötőben és felette a szűk főtéren fullasztó volt az illat, majdnem köhögtető. A motoros másfél óra hosszat tartózkodik a szigeten, kilencven percük van rá, hogy megnézzék a látnivalókat. Az utasok egy része leült a templomlépcsőre, hogy várja a processzsziót, amely még el sem indult a legmagasabb csúcsról, ahol a felső templom áll, a többiek nekivágtak a szigetnek, hogy lássanak belőle valamit, ha már idejöttek. A gitáros fiú beszaladt egy bárba, látták, hogy valamit magyaráz, s leadja a gitárját.

A lány is útnak indult.

Tudta, hová megy, azt is, miért, sose tudott megülni, ha valahová megérkeztek, indult azonnal szaglászni. Most megy körbe-körbe, nézeget, olvasgatja a cégtáblák feliratát, s keresi, nem talál-e magyar nevet. A csúcsról, a luxusszállodákból, most kezdtek aláereszkedni az alsó templomba az óriási amerikai autók, amelyek szinte eltorlaszolták a kikötőt, mikor leértek. A lány felfedezhetett valami honfitársat, mert benyitott egy boltba, a fiú pedig megint meglátta a gitáros gyereket.

A sziklaút, amelyen a járművek közlekedtek, balról lejtett, félkörben begörbült, úgy ért le a főtérre. A gyermek ott állt a félkör könyökében, s várt. Mikor észrevette az első amerikai kocsit, felé futott az úton, s közvetlen a kerekek előtt elzuhant, a kocsi fékezett, az asszonyok sikoltoztak, a fiú gyomra hirtelen felemelyedett az izgalomtól. Tüstént kiderült, hogy feleslegesen aggódott, a gyermek talpra pattant, még csak a térdét se verte le, az amerikai megkönnyebbülten kihajolt a kocsiablakon, pénzt adott a kölyöknek, aztán továbbhajtott, a gitáros meg előhúzott az inge alól egy zacskót, s gondosan belecsorgatta az aprópénzt.

Mire másodszor, harmadszor megismételte a mutatványát, már a lány is ott figyelt. Rosszkedvű volt, a név, amelyet magyarnak hitt, mégsem volt az, vagy eltagadták. Elismeréssel nézte a kisfiút, aki körül a nézők két pártra szakadtak. A rendőr és az asszonyok szidták, cibálták, magyaráztak neki, a férfiak meg heccelték, buzdították, s volt egy pillanat – éppen egy ezüstszürke kocsi úszott lefelé a hegyről –, amikor a rendőr is olyan önfeledten figyelt, mintha sportversenyen volna. Az amerikai értetlenül nézett körbe, mert a tömeg, amely már tudta, mi következik, zúgott, mint az arénában, s az amerikai a zúgásra figyelt, az arckifejezésekből próbálta megállapítani, mi lehet itt, mi ez a nyugtalanság, így aztán majdnemhogy nem sikerült a mutatvány, mert a nagy figyelésben később fékezett, mint a többi. A gyermek most igazán megütötte magát, vérzett az arca, a keze, a lába, ezzel aztán vége is lett a színjátéknak, a rendőr mozdulatai világosan mutatták, hogy ez a kenyérkereseti lehetőség befejeződött. Az asszonyok a gyermek arcát törölgették, a férfiak úgy ordítottak rá, mintha nem ők biztatták volna legjobban az imént, a gyermek, miután megmosdatták a szökőkútnál, érte somfordált a gitárjáért, s attól fogva csak állt, nézegetett, mint egy igazi turista.

– Micsoda srác! – mondta a lány. – Hiszen ez zseni!

Ránézett, aztán mindjárt elkapta a pillantását. Dühös volt magára, miért esik annyira rosszul neki ez az elismerés. Hát nem mindegy, mit gondol ez a lány? Nem számít már, éppen csak hogy még együtt vannak, aztán mihelyt hazaérnek, leteszi. Hozzá sosincs egy jó szava, őt sose méltányolja semmiért. Se vizsgáért, se munkáért. Megszokhatta már. A télen, heccből, bevágta a lány öregei fáját, meglepetésnek. Mikor megmutatta a hólyagos tenyerét, a lány annyit mondott rá: – Úgy kell. – Ez volt a köszönöm.

Távolról már hallatszott Szent Róza himnusza, nyújtott, súlyos zene volt, mintha mézet csorgattak volna alá a hegy tetejéről. Este lehet itt az igazi cécó, amikor a kivilágítás van, a püspök is átjön a városból, s mindkét templom neonnal beszőtt homlokzata kiragyog a tenger felé. Ők már akkor régen a kikötőben lesznek vagy egy hotelban. Ágyban.

Nézték a processzsiót, amely végre feltűnt a sziklaúton. Mindenki feketében volt, csak a gyermekek fehérben, nyolc férfi vitte valami rudas alapzaton a szent szobrát, gyermekek virágszirmokat hintettek elibük aranyozott kosárból, s asszonyok zárták le a menetet, amelyet pap vezetett baldachin alatt, fátylas asszonyok, merev kezűek, mint a mozaikfigurák, baljukban egyetlen szál fehér rózsa, jobbjukban égő gyertyaszál. A tömeg letérdepelt, az amerikaiak nem. A lány is letérdelt, visszafordította a fejét, leste, látja-e a fiú, s hogy tetszik neki térdepelve. A lány református volt, ő volt a katolikus kettőjük között, ő, aki állt. A lány keresztet is vetett, ájtatosan és ügyetlenül, s nevetett a szemével. A processzió betért a templomba.

Oda már nem volt kedve utánuk menni, a szabad téren sem volt levegő, hát akkor milyen lehet odabenn. Az ének egyre hangzott, most már nem volt egyértelműen rózsaillat, elnyomta a tömjén. A lacikonyhások serpenyőiben sercegett az olaj, az árusok rózsalevélbe göngyölték az apró halakat, úgy sütötték meg. Rá se bírt nézni, paprikásan is utálta a halat, nemhogy rózsával, elindult a sziklába vájt úton a főtérről a kikötővel szemközti irányba. A lány követte engedelmesen. Szigettel kapcsolatos emlékeik mind a Dunához kötődtek, most egy teljesen kihalt sziklaösvényen lépegettek ketten, amelyet az ünnep tiszteletére aranyporos homokkal szórtak fel. Kétoldalt aludtak a házak, a lakók a főtéren lesték a processzsiót vagy a templomba zsúfolódtak, a fiú csak sejtette, hogy minden fal fehér, mert valami liláspiros futónövény minden felületet beszövött. Csend volt, sehol egy lélek, a sziget túlsó végén öböl, türkizzöld, villogó, távolabb a nyílt tenger ibolyakék, s az öblön túl mintha pálcákat vertek volna a fenekére, hórihorgas, síp formájú, fekete szirtek meredtek ki a vízből. A lány megállt egy mellvéd mögött, kidőlt, előrelógott a haja. Mögöttük három babérfa állt szorosan egymás mellett, a levelek fénylettek, mint a bőrpajzsok.

– Én itt akarom tölteni az éjszakát – mondta a lány.

A fiú nézte a vizet, nem is válaszolt. Minden prospektusban benne állt, hogy a sziget ennek az országnak a legdrágább pontja, itt még egy kávét sem lehet meginni annyiért, mint a szárazföldön.

– Itt akarok élni huszonnégy órát – folytatta a lány. – Csak huszonnégyet.

A fiú legyintett, már rágyújtani se volt kedve. Unta.

– Elmegyek szállást keresni.

Jó, tessék, nagykorú. Csak aztán egy óra múlva visszatérjen, különben itt hagyja, s akkor baj lesz: nála a pénz, a lányra nem lehet egy fillért se bízni, elköltené vagy elvesztené. A visszafelé hajójegy is nála van, az ingkabátjában, de ha szeret sétálni kánikulában, senki se tartja vissza, csak induláskor a parton legyen megint. Amennyiben kivenne valami lakást, vegye tudomásul, hogy egyedül lesz benne, és ő fizeti, ő, és nem a fiú. Szerezzen rá pénzt, ha itt akarja megülni Szent Róza ünnepét, van itt elég férfi, mind fekete, a lány meg szőke, úgyis mindig megnézik. Ő mindenesetre visszamegy a motorossal.

A lány nem felelt, tűnődve kapirgálta a sziklát, aztán csakugyan elindult. Milyen buta, hiszen tudja, hogy reménytelen, amennyi pénzük nekik még van, annyiért magánházban se kapnak egy zugot, nemhogy szállodai szobát. Most nagyon kicsinek látszott és törékenynek, s nehéz volt elképzelni róla, hogy csaló, mindenkit megfej, s akkorákat hazudik, hogy az ügyfeleit megindítsa, hogy az ember rosszul lesz tőle. Onnan, ahol állt, a hátsó szigetről jól látta, ahogy egy idő múlva feltűnt a kapaszkodón, s belépett, majd kijött mindhárom szálloda ajtaján. Pici, fehér pont volt, szinte világított odafentről, hátulról kapta a sugarakat, ahogy a nap lassan alászállt a tengerben. Szent Róza ünnepe – gondolta a fiú –, a marha istenit. Kellett neki mászkálni, mintha nem tudta volna előre. A fene egye

meg, hogy ez a sziget annyira drága, s azt a bitangot is, akit tegnap nem leltek a helyén; ha már végigfosztogatták az országot, legalább az utolsó napra kaptak volna egy kis erősítést. Ez a lány úgy szereti a virágot, hogy még egy hervadt ibolyacsokortól is meghatódik, kinn lakik valamelyik elővárosban, disznóól van az ablaka alatt, virágot meg nem tűr meg az anyja az udvarukon, kell a föld a paszulynak, a káposztának. Persze, hogy itt szeretett volna maradni.

Na, ideje indulni, mire a főtéren összetalálkoznak, lassanként be is szállhatnak a hajóba. Holnap indulás haza, két nap alatt csak visszaérnek, s akkor olyan pörköltet fog zabálni az első vendéglőben, s olyan söröket iszik, s olyan pogácsát süttet az anyjával, hogy… Mikor mindketten a főtérre értek, nem tudtak egymáshoz férni, mert a lány a hegyi út alján állt, a kanyarodó könyökében, amelyen az amerikai autók közlekedtek, ő meg a tér túlsó felén, a sziklaösvény csillogó porában, amely a hátsó szigethez, a ceruzaszirtekhez vitt. Integettek egymásnak, azt várta, a lány szomorú lesz, legalábbis kedvetlen, de a lány mosolygott, s vígan lóbálta feléje szalmatáskáját. Csak nem vett ki valami szobát ez a szélhámos, aztán holnap becsukják őket, mert nem bírják kifizetni? Mert van valami ötlete, ismeri az arcát.

A tömeg vaskosan, szinte ellenségesen állt közöttük, mintha tudatosan el akarná választani őket egymástól. Egypár utas, akiknek a képére emlékezett, elindult a motoros felé, a gitáros fiú is ment, vitte a gitárját. Még mindig nem tudott moccanni, tudta, most már várnia kell, míg az embermassza valahogy fellazul, míg az amerikaiak elviszik az útból azokat a baromi kocsikat. Most indulnak vissza szállodáikba.

A lány most már nem nézett rá, s nem is integetett. Ismerte minden arckifejezését, tudta, valamin erősen töri a fejét, vizsgán szokott ilyen lenni, mikor tudja már, mit kell felelnie, s nagyon szépen akarja megfogalmazni, hogy mindenki el legyen tőle ragadtatva. Állt a kanyarodóban, a sziklaút alján, aztán, mikor a harmadik amerikai autó is előrelendült, ahogy a kisfiútól látta az imént, nekitáncolt a kocsinak. A szürke autó volt, ami elébe ledobta magát, az úgy vágta félre, mint a rongyot.

Később, sokkal később, mikor már tudott beszélni erről, a fiú azt mondta, hogy a tömeg, amely a legkisebb rendellenességre felvisít és tombol, egyetlen hangot nem adott ki akkor, csak a fékező autó kerekeinek küzdelme hallatszott. A lány sem szólt, úgy halt meg, némán, s mikor ő odaért hozzá és mellétérdelt, egy karcolás se látszott az arcán, keze puhán, kifordult, gömbölyű tenyérrel feküdt, ahogy a friss halál oldalra csapta, s pénzt kért halva is, ilyen trükkösen, ilyen nyomorultul, pénzt, saját bátorsága és ügyessége jutalmául, mint a gitáros fiútól tanulta, hogy ott maradhasson a szigeten egyetlen éjszakára Szent Róza ünnepén.

Hollósy Simon: Önarckép

DOBAI PÉTER

HOLLÓSY SIMON, ÖNARCKÉP, F. A.S.N. 1916

„Hallani vélek egy vesztes imát."
Rozgonyi Iván

Homályos, megtört lélektávlatokból
önsemmijébe vesztesen visszanéző,
égtájaktól, emlékektől végleg búcsút vett
tékozló tekintet, mely még mindig egy
válaszarcot keres, remél, s némán megnevez,
bár semmit sem kérdez már e fájdalommal vont arc,
mégis, a leszakadt látóhatáron, a hűlő horizonton
még tervezne virrasztó álmainak utolsó
menedékül egy menekítő, áttelelő otthont,
tavaszokra-tengerekre nyíló ablakot –
De befejeződő arcának térképéről
odalett minden másokhoz tartozó,
volt társakhoz visszahívó életjelfény…
Már csak két besötétedett folt a szempár:
egy önmagára riadó álom lepergett,
fekete képsora,
melynek kezdete nem volt
és hajnalfénye nem lesz soha –

LEXIKON:
Gertenyesi *Hollósy Simon* (Máramarossziget, 1857. február 2. – Técső, 1918. május 8.) festő, a naturalizmus, a realizmus, majd útban a plein air felé egyik legkiválóbb magyar képviselője a 19–20. század fordulóján. Iskolateremtő festőmester Münchenben, Nagybányán és Técsőn. A nagybányai művésztelep alapító tagja. 1896-ban Hollósy Simon Ferenczy Károllyal, Réti Istvánnal, Thorma Jánossal és Iványi-Grünwald Bélával megalapította a nagybányai művésztelepet, s a nyarakat évekig ott töltötte müncheni iskolájával. Legismertebb képe a *Tengerihántás*.

Hollósy Simon: Tengerihántás (részlet)

ALFÖLDY JENŐ

„KI NEVET A VÉGÉN?”

Élet, élet, élet

Szeretni tanulnak bennem a szavak
(*Gérecz Attila)*

Vathy Zsuzsa válogatott novelláit és kisregényeit négyszázkilencven oldalon adta ki a Helikon. A szigorún rostált életmű címe: *Ki nevet a végén?* E szavakat nehezen írom le, miután a szerző haláláról értesültem. A könyv kijegyzetelése után éppen hozzáfogtam volna, hogy írjak róla, amikor elektronikus levelezésembe pillantva villámcsapás-szerűen ért a hír – Zsuzsa meghalt. Egyik legkedvesebb barátomat veszítettem el. Pályakezdő újságíróként a MUOSZ tanfolyamán ismerkedtem meg vele. Oktatónk egy-egy divatos közhelyén cinkosan összenéztünk. Mosolygós volt, mint legtöbb fényképén is. Volt humora, illett is egyéniségéhez a vidám cím, de a novella tragikus eseményt örökít meg: apjának letartóztatását, amikor ő még csak hét-nyolc esztendős volt. A *Ki nevet a végén?* nem csak úgy értendő, hogy *most ti röhögtök azon, hogy megaláztatok minket, de egyszer majd ti lesztek a vesztesek, és akkor én nevetek rajtatok* – bár ez sem torzítás, ha arra gondolok, hogy a novellák és a kisregények a negyvenes évek vége és az évezredforduló közé eső korszakban játszódnak. A címben feltüntetett kérdő mondat eredetileg egy gyermekeknek kitalált kártyajáték, olyasmi, mint a *csapd le csacsi,* a *Szurtos Peti* vagy a *lórum*. Abban a novellában tűnik fel, amelyben a hét-nyolcéves kislány jogász édesapját hosszú hónapokra elviszi az államvédelmi hatóság, s még sok évig megfigyelés alatt tartják, mert kapcsolatot tartott fenn a Magyar Közösséggel, ezzel a hazafias szerveződéssel, amelynek összetartó eszméje a szabadság, a függetlenség és a testvériség volt, keresztény vagy ökumenikus színezettel.

Mint a Vathy Zsuzsa-elbeszéléseknek körülbelül a fele, a címadó novella, a *Ki nevet a végén?* is önéletrajzi történet. Emlékszem egy ugyancsak ironikusan csengő novellájára *Az élet vásárcsarnoka* című kötetéből; azoknak az orra alá dörgölte, akik ezért megrótták: *Megint életrajz.* Pedig a szerző elsőrendű célja nemcsak a többé-kevésbé bujtatott önéletírás, hanem inkább a személyes dolgaival is hitelesített korrajz. A *Bevezetőben* így jellemzi új könyvét: az elmúlt negyvenöt év elbeszéléseiből „ki akartam válogatni azokat, amelyekről azt gondolom, hogy akár a fiatalok, akár a velem egykorúak, ha elolvassák őket, megértik, vagy újra átélik a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas éveket”. A történelemhez sok köze van a válogatásnak, mint megannyi közérdekű, igazmondó könyvnek. De ahhoz, hogy a diktatúra, a forradalom, a megtorlás és a „puha” középszer elevenné váljék, nem csak a dokumentumértéküknél fogva egymagukban is becses, hol felemelő, hol meg lesújtó történetek szükségesek. Hanem az a roppant érzékenységgel megteremtett atmoszféra is, amelyben a legapróbb mozzanatoknak és nyelvi árnyalatoknak is ízük, illatuk és jelentőségük van. És az a mélyen humánus érdeklődés, amellyel a kisiklott sorsú, végzetes „hiányérzetekben” szenvedő embereket szemléli. Izgatják az 1947 utáni politika meghurcoltjai csakúgy, mint a forradalom hősi halottai, az ’56 utáni megtorlás áldozatai, a cigánynegyed jobb sorsra érdemes fiataljai, a hajléktalanok, az üveggyűjtők és a rongyguberálók, a testben-lélekben megrokkant, magányos öregek és a lelki válságaikkal küszködő kamaszok. Ezért nevezem szociografikus érzékenységű, a jó riporter empátiájával megáldott, azt hiszem, lényegében a Kosztolányi-féle alaptípushoz hasonlítható írónak Vathy Zsuzsát, noha Mándy Ivántól és másoktól is tanult. Kényes kérdéseket ki nem kerülő, bátor művész, aki nem könyörtelenül szemléli a valóságot, hanem résztvevőn adja vissza a könyörtelen tényeket. Tud szeretni, megérteni és felháborodni.

Az elbeszélések újabban keletkező részében az írói észjárás némileg módosul. Ahogy említett bevezetőjében vallja: „a szerző eljut oda, hogy életkorához már nem a féktelen kíváncsiság tartozik, nem a mindent tudni akarás, hanem amikor először tapasztalja meg, hogy jó egy helyben állni. Csupa olyan dolgot lát, amit eddig látott, és olyan emberekkel találkozik, akikkel eddig soha.” Hol itt a módosulás? Talán abban, hogy már nem önmagát keresi a dolgokban. Önmagát megtalálta szerelmes nőként, anyaként; meglelte gyerekkorára és felmenőire emlékezve; reálelt hivatásában. Már nem az a fő kérdése, mint pályakezdőként, hogy ki vagyok én, hol a helyem a világban: jobban foglalkoztatja a többi ember sorsa, lelke mert – Weöresre hivatkozom, mint ő a bevezetőjében – már nem keresem célomat: célom engem megtalált. Hiszem, hogy negyvenöt éve tartó pályafutása – amelyről meg sem fordult a fejemben, hogy alkotói erejének teljében megszakadhat – teljessé vált. Mestere lett a két-három oldalnyi tárcanovellának *(Az a sokféle zöld; Búrkifli; Paradicsommadár),* a hétköznapokból felragyogó csodás jelenésnek *(Kivel találkoztam?; Mesék, álmok),* a hiteles történelmi esemény drámaian és teljes átéléssel megírt elbeszélésének *(Klauzál-tér ’56* – ez Gérecz Attila hősies életének és halálának hiteles története –, illetve a forradalmat és a terrort szörnyű kínzások, meghurcolások és a rokkantság árán túlélő, bátor és tisztalelkű kalauznő, Márton Erzsébet életsorsa, az *Itt a szépséget nézzük).*

Néhány szót az utóbbi *„szenvedéstörténet”*-ről, ahogy a műből dokumentumfilmet készítő rendező nevezi. A majd’ százoldalas, tragikus elbeszélés címe, az „*Itt a szépséget nézzük*” idézet Dante *Isteni színjáték*ából, s paradox módon többet mond, mintha közhelyszerűen „dantei pokoljárásnak” nevezném; egyébiránt is a *Purgatórium*ból való. A szerző a válogatásban e mellé helyezte a *Ha újra forradalom lesz* című rövid, tragikomikus groteszkjét egy habókos, vén hajléktalanról, akinek lehetett valami személyes emléke az ’56-os eseményekről, de a forradalomnak inkább Háry Jánosa lett, mintsem veteránja. Szívszorító jellemtanulmány ez is: nem a történelmi tényeket kontaminálo, iszákos, vén bolondot, hanem egy hosszú ideig tartó, hazug korszak visszájáról megmutatkozó tünetét látjuk benne. Most már ordítozva és eltúlozva beszél olyasmiről, amiről harminc évig hallgatni kényszerült. Iróniájával Vathy Zsuzsa remekül ellenpontozza Gérecz Attila igaz történetét, hőstörténetét.

*

A könyv olvasásában az *Élet, élet, élet* levelekből és kommentárokból művészien összeállított novellája következett volna, amikor a gép levelezéseiben rákattintottam a szíven ütő gyászhírre. Később, amikor elolvastam az *Élet, élet, élet*et, még jobban főbekólintott az emberi lét eme abszurditása. A velem majdnem egykorún is csupa élet hölgy annyira benne élt az életben, mint kevesen. A novella orvos hőse a rabkórházban megtagadja, hogy végignézessék vele annak a kétszeres gyilkosnak a kivégzését, akit ő pszichiátriai kezelésben részesített, s akivel nem sokkal az ítélet végrehajtása előtt sakkozott és beszélgetett. Az orvos ellenzi a halálbüntetést, az életfogytig tartó rabságot. „Ez volt a legnagyobb álma: az intézet, ahol az embereket néhány társ segítségével megtanítja helyesen élni. Hogy szorultságukban ne üssenek, bosszújukban ne öljenek. Sok milliárd elpusztítható élet. Élet, élet, élet!” Ez a szó őrzi meg nekem leghívebben a szenvedéstörténeteket megszenvedve megíró, szeretetre méltó, szeretni tanító Vathy Zsuzsa személyét és írásművészetét.

SZAKONYI KÁROLY Zsuzsa

Fotó: Inkey Alíz

Ha jól emlékszem, Miskolcról jöttem haza Szentendrére, este volt, kora őszi este, s ahogy beléptem a házba, Lázár Ervint láttam ott ülni az asztalnál egy fiatal nővel. Nem ismertem. A feleségem mondta, hogy Ervinék már nagyon vártak, itt vannak már egy ideje, szeretnének kérni tőlem valamit. Hogy nálunk aludhatnak-e, de hát ahhoz nem kellek én, természetesen maradjanak, már késő van. Ervin régen is aludt nálam, még a Váci úti lakásunkban, ha úgy szaladt ki az est a jó kis ivászatok után. De nem erről volt szó. A Pap-szigeten lennének néhány napig, beszélnék-e az érdekükben, mert tele van a kemping. Én meg ismerem a gondnokot. Hát, persze, de előbb igyunk valamit!

A hölgy meghúzódott csendesen, szerényen a medveforma Ervin jóságos melegében (*dömdödöm),* de aztán felmelegedett egy pohár bortól, jól elbeszélgettük az időt. Ő volt Vathy Zsuzsa. Azt gondoltam, Ervin új hódítása, fiatal írónő, talán az ÉS-ben vagy más szerkesztőségben találkoztak, s most ellenne vele a Pap-szigeti, őszi csendben. Lehet, hogy ismernem kellett volna már Zsuzsát, de amióta Szentendrén laktunk, kicsit elszakadtam a mindennapos irodalmi élettől, a helyiekkel jártunk össze, Fábián Zolival, Szeberényivel, Karinthy Cinivel, Cseressel, Vészi Endrével… Az Írószövetségben sem találkozhattam vele, amikor be-bementem a választmányi ülésekre.

Elkísértem őket a kempingbe, beszéltem a gondnokkal, megkapták a házikót a vízparton. Arra nem emlékszem, hogy azután legközelebb mikor találkozgattunk, de alighanem akkor volt, hogy Ervin Varsóba ment lengyel szóra, ösztöndíjat kapott, egy darabig eltűnt. Később hallottam, hogy összeházasodtak, s minthogy Ervinnel mi már szoros barátságban voltunk, Zsuzsa bekerült a Bertha Bulcsu és Gyurkovics alkotta, még a pécsi időkből való társaságba, nemcsak mint feleség, hanem mint írótárs. Aztán már csupán arra emlékszem, hogy Ervin kőbányai, családi albérlete után Pécelen szerzett lakást, vagy talán Zsuzsa révén jutottak hozzá, talán még munkahelyi kapcsolatainak köszönhetően. Kijártunk hozzájuk. Zsuzsát akkoriban ismertem meg jobban, nagyon tetszettek a *fiatal írónő* novellái. Az a szigorú pontosság, erős kötődés a teljes hitelességhez a riportszerű témák szépprózai feldolgozásában, amely végig, egész pályafutásán változatlanul jelen volt. Lenyűgözött szociális érzékenysége, az empátia, amellyel az elesettekhez fordult cseppet sem szentimentálisan, elérzékenyülve, inkább tényszerűen, hogy így alaposabban megmutathassa a közönyös világnak, íme, köztünk élnek, így élnek köztünk… Aztán a Lónyai utcai lakásban az összejövetelek. Ervin marhapörköltjei, Zsuzsa vendéglátó sürgése-forgása a már gyerekes otthonban, vagy söröző-sek a Gellért teraszán, ahonnan Zsuzsa, de máshonnan is, ahol együtt voltunk, egyszer csak sietve eltávozott. Majdhogynem angolosan. Mindig elsietett valahová, de nem bántóan hagyott ott minket, inkább csak a dolgos emberek türelmetlenségével, hagyva, hadd üldögéljenek, akiknek nem drága az idő. És tényleg, mindig dolga volt. Könyvtárba ment, utánanézni valaminek, vagy egy interjú várta, esetleg megbeszélt találkozó a Batthyányi tér egyik hajléktalanjával, látogatás egy ferencvárosi cigány családnál… Vagy csak írni. Írni a múlt és a jelen igazságtalanságairól, vagy örvendezni valami jónak. 1970 óta sorra jelentek meg a könyvei, dolgozott közöttünk szép csendben, soha nem is tudtuk, mit csinál, mert mindig mi voltunk *fontosabbak*, férfiak, Ervin, Bulcsu, Tibor…, amit mi írtunk, arról volt csak szó, s közben Zsuzsa írta a remek novelláit, adta ki a könyveit. Csak most nézem én is, micsoda írások, milyen mélységek, mennyi munka, odafigyelés az emberekre, milyen igaz és igazi irodalom. Létrejött egy értékes, a magyar próza élvonalába illő, gazdag életmű. Halk szavú volt, de szigorúan ítélő, munkálkodó.

Életünk, halálunk. A 2007-ben megjelent kötetben két különösen megrendítő és szépséges írás. Ervin szívműtétje, amely után, ha óvatossá váltak is napjaik, de volt remény. De aztán a nagy műtét, a végzetes… A *Paradicsommadár* meg a címadó írás gyönyörű vallomások az élő és a halálon túli szerelemről. Ervin elment már nyolc éve, nagyon hiányzott, hiányzik, s most elment Zsuzsa is. Már kétségbeejtő ez a hiány.

Ott találkoztak mostanság a mennyei otthonban, ülnek a konyhaasztalnál, s nagy levelű spenótot tépdesnek, mint a *Paradicsommadár* című novellában. Nézik egymást, évődnek. – *Ó, te Fara Muci* – mondja Zsuzsa. – *Ó, te Fura Muci* – vág vissza Ervin. – *Nem szeretsz, ugye*? – kérdi Zsuzsa nevetve. Kis csend, aztán Ervin, fénylő tekintettel, komolyan: – *Ha meghalok is szeretni foglak.*

SZERENCSÉS KÁROLY

SZŰZ HÓSZÍNPAD

(Földesi Margit halálának évfordulóján)

Napjainak száma teljessé lett. Se több, se kevesebb nem kellett. Csillogó sietséggel suhant át az életen. Tündökölt szerelemben, anyaságban, tudományban, kíváncsiságban, lélekhez fordulásban és szemekből örömkönny fakasztásában. S mindezekkel saját szívének – s ki mindenkiének – múltba és jövőbe forgatásában. Tündökölt hazájáért is, nemzetéért és az igazságért. Aki visszafogtam, bánatba merítettem, halálfélelem súlyait korán rátettem, én voltam. De szerettem. Síró gyermeke voltam. Diákja és tanára. Véremmé vált a vére. Bőrömmé a bőre. Gondolatommá a gondolata. Szomjúságommá a szomjúsága. Hittem benne, ahogy ember csak hihet. Mint ahogy élet és halál majdnem egyek, úgy haltam majdnem meg, s ő úgy ment el, éppen egy éve. Így lettem hitetlen hívő, aki már csak az Istenben bízik, az irgalomban.

Hallom a hangját. „Ahogyan lehúzom hosszú ujjaimról, kicsiny kezeimről a finom bőrből készült piros, olasz bőrkesztyűt, tündér sem tart vissza. Még Róma belvárosában egy rövid, de patinás utcában vettem a lányaimmal hazafelé a Piazza Navonáról. Aztán nem leveszem, hanem lazán ledobom a gyönyörű, elegáns, fekete nerccel övezett kabátom, amelynek története van. Egykor éjnek mélyén, lármás, díszekkel ékes primadonna autót küldött ezért a kabátért. Olyan ruhadarab, amelyben benne van az örök elegancia és a borostyánmúlt is. Én is primadonna vagyok. Százezres nézettség, férfivágy és az igazukat keresők dühe szegődött a szemem villanásába, hajam rezdülésébe, lábam mozdulásába. Hangom bántó, ideges csillogásába.

A férfi meleg, barna szemekkel néz rám. Az én szemeim is barnák, melegek. Az ujjamon briliánssal ékes gyűrű. Szeretném, ha olyannak látna, akinek nem a gyémánt számít, hanem a szeretet. De képes elérni, amit szeretne. A kettőt együtt. A piciny csizmám – hisz csak 33-as a lábam – fekete bőrből készült egyedi darab. A hajam még mindig dús és göndör, pedig a kemoterápia már okozott „hajvesztést". Alacsony vagyok, de az alakom kislányosan szép a korom ellenére. A névjegyem is lenyűgöző: habilitált doktor. Mindez az álcám! Cserébe kaptam, valamiért, amit csak sejtek. Valamit valamiért!"

A férfi csak magában forog: „A nő a férje szabadságáért van itt. A férje valaha egészséges, jóképű, magas, okos volt. De most gyógyíthatatlan. Ő egy gyönyörű asszony. Két kis lánya van. Még akkor nem tudta mi az a pénz, és azt sem, mi az, hogy szépasszony. Nem kapott jegygyűrűt az apósától. A férjétől nem is kaphatott volna, egyetemista volt. Akkor még csak egy picit bántotta. Hisz fiatal volt, szép, egészséges és szerelmes. Kislány. Éppen huszonegy éves.

Most azonban már kétszer annyi. Terhet cipelő, de magát gyönyörűen tartó szépasszony, aki megmutatja. Megmutatja, hogy túléli. Hogy a szerelem mindent igazol. A csók, a gyermek, a ragyogás milliomszor többet ér minden dölyfös ünnepnél. Megmenti a férjét, s majd magát is, ha homályosan felkuporog a régen sejtett árnyék a falra: a félelem. Számára is eljön az ápolók, orvosok, földbe hullt barátok napi tűszúrásos ideje."

Egy éve eljött az örök életre ébredés reggele. Sem a harmat, sem a láng, sem az ég nem ugyanaz már. Egy szívet megrezdítő vasárnap. Elmúlt egy irgalmas év. Elképesztő idő. Harmatba, lángba, égbe költözött a mesés idő. Addigra megedződtünk a halálra. Ami utána történt, légszomjas, levegő nélküli csend. De én lármában élek. Fellélegzem, oxigént kapok, hangokat hallok. Nem vagyok áruló. Fuldoklom. Talán csak megroppantam. Itt maradtam. Nem nagyon, de mégis szeretem a ködöt, a napfényt, a nevetést, a színt, szeretem a hozzám érő simogató látóhatárt, a könnyeket és a harangokat. Összekotrom a lehullott leveleket, megnyesem a bokrokat, felkopogok a tetőn szteppelő madaraknak, érzem a szélben lengő titokzatos fuvallatokat. Az imát. A nagyon mélyről, kicsi gyermekkorból jövő imát. Kántálásnak ható, de ágyban, szerelemben végtelen távlatot nyitó, fáradt lélekből aranyat mosó szót. S az ige elhangzik, odabújik, biztat.

Napjaim száma még nem teljes. Még várok. S még ma is szeretnek. S egy gyönyörű nő, ha eljő az idő, kivált innen a Földről, bogot bont, elhív. S én majd szűz hószínpadot teremtek a búcsúhoz.

Ország Lilinek *(1926–1978), a modern magyar művészet egyik kiemelkedő alakjának életművét mutatja be az a több mint háromszáz művet felvonultató kiállítás, amely 2016 decemberében nyílt a Magyar Nemzeti Galériában. A tárlat két különlegességgel is szolgál. Egyrészt – eleddig soha nem látott módon – hazai és külföldi analógiákkal, Bálint Endre, Vajda Lajos, Paul Delvaux, Giorgio de Chirico, Vieira da Silva, Toyen és Zoltan Kemeny műveivel párhuzamban szemlélteti a művész látásmódjának alakulását. Másrészt a kiállításon Ország Lili eredeti elképzelésének megfelelően felépült a* Labirintus*, benne a több mint ötvendarabos labirintussorozattal, amely ebben a teljességében még az 1980-as Ország Lili-emlékkiállításon sem volt látható. A kilencven éve született művész átfogó tárlatát 2017. március 26-áig látogathatja a közönség.*

A falak bennem vannak – mondta Ország Lili, s egész életében egy szerzetes türelmével és megszállottságával örökítette meg belső világának minduntalan előtűnő falait. Bár 1944 tavaszán a koncentrációs táborba tartó szerelvényről megmenekült, a félelem és a szorongás addigra már örökre beleivódott a tudatába (az Ung-

Árny a kövön

Ország Lili Labirintusa a Magyar Nemzeti Galériában

Tárlatvezetés Ország Lili kiállításán

Ország Lili: Holdak, 1957

város született művészt 1944-ben családjával a helyi gettóba zárták, majd feltették az Auschwitzba tartó halálvonatra, de Kassán sikerült megszökniük). A Képzőművészeti Főiskola elvégzése után ösztönösen kereste a „saját ügyét", s rá is talált a falakra, mint témára. A magyar festészetben szinte példa nélkül, a klasszikus szürrealizmus hangján szólaltak meg vallomásai. Ország Lili a magyar szürrealizmus történetének legkiemelkedőbb műveit alkotta meg az 1950-es évek közepén. A kiállításon az Ország Lili művészetét ért hatások érzékeltetésével, az analógiák párhuzamba állításával válik igazán világossá festészetének eredetisége. Ország Lili a gettó falától jutott el a jeruzsálemi Siratófalig. Végigkövethető a fejlődés, ahogy a főiskola utáni időkben festett individuális falaktól a városfalak képein át jut el a Panaszfalig és onnan a Labirintus faláig.

A művész alkotói korszakainak sorát követő kiállítás első nagy egységét az 1952 és 1955 közötti *Korai képek* alkotják. 1955 és 1957 közötti évei az *Ortodox szürrealizmus* jegyében teltek. E korszak fő motívuma a fal, a téglafal, ebben az egységben láthatók analógiaként Giorgio de Chirico, Paul Delvaux és Toyen művei. Későbbi utazásai során orosz és bolgár kolostorokban találkozott a pravoszláv ikonokkal, s ezek hatása érzékelhető a következő, az *Ikonos korszakának* művein (1958 és 1959 között). Ország Lili az 1950-es évek közepén, első festményeivel egy időben kezdett el *montázsok*at készíteni. Montázsainak alapanyagát fotók, reprodukciók, régi könyvillusztrációk és szemléltető ábrák kivágott részletei adták csakúgy, mint Max Ernstnél, aki felfedezte a montázst a szürrealizmus számára. A montázsok végigkísérték pályáját, fontos szerepet játszottak a kompozíciók előkészítésében, olykor festmények előképeül szolgáltak.

A rég eltűnt városok nyomait idézik az 1960 és 1965 között készült *Városképei*. Az 1960-as években a prágai zsidó temető sírköveiben találta meg azokat az „építőköveket", amelyekkel megalkothatta képzeletbeli, a lelkében és az emlékeiben élő városainak alaprajzait. Ebben a korszakában alakul ki senki máshoz nem hasonlítható egyéni kifejezésmódja.

1965-től jelenik meg festményein az írásjel, a betű, amely egyszerre mementó, szakrális kifejezés, üzenet egy letűnt korból, töredék és a pusztulás hírnöke. Ennek alapján teremtette meg 1966 és 1969 között az *Írásos korszak*át, amelynek jellemzője a szürke és a barna színvilág, a faldarabokon ókori világok feljegyzéseivel, rejtélyes héber vagy annak látszó betűkkel, írásjelekkel.

1972-ben Ország Lili két, nagy méretű, összegző művet fest, a *Minden titkok kapuja* és a *Múltba nyíló kapuk* című ikonosztázokat, amelyeken már megjelenik új, szinte névjegyszerűen azonosítható motívuma, a nyomtatott áramkör. A kommunikációs szimbólumnak is tekinthető sajátos motívum egyszerre civilizációs jelkép és labirintusra is emlékeztető forma. Ez az a formavilág, amely nagyszabású festménysorozatának, a ***Labirintus***nak is alapmotívumát adja. A fő művének tekinthető **Labirintus-sorozat**ot 1974-ben kezdte el festeni. A kezdetben még színes sorozat utolsó művei már feketébe borulnak. – *Ez az én labirintusom, ezen végig kell mennem, s én úgy megyek rajta végig, hogy megfestem. Borzalmas kín, de itt nem lehet megalkudni… ezt be kell járni.* – Ország Lili haláláig festette a sorozatot, míg utolsó, fekete képével szinte rázárult a labirintus kapuja. A sorozat alapötletét az ádámosi templom 1526-ban készült, festett kazettás famennyezete adta. A mennyezet kilenc tábláját a kiállítás is bemutatja.

Ország Lili a sorozat bemutatását úgy képzelte el, hogy ezek egyszer „sűrűn egymáshoz komponálva kapják meg valódi értelmüket". Ez azonban csak halála után valósult meg, amikor 1980-ban a Budapesti Történeti Múzeumban építették fel a labirintust a művész útmutatásai szerint Deim Pál közreműködésével. Azóta nem láthatták a nézők a sorozatot, amelynek egyes képei különböző gyűjteményekbe kerültek. Most e kiállításon Ország Lili elképzelésének megfelelően felépül a teljes, több mint ötvendarabos *Labirintus***.** A műveket a kiállításon a költőbarát Pilinszky János *Apokrif* című verse értelmezi, amely Alföldi Róbert előadásában hallható.

A kiállításhoz, Kolozsváry Marianna kurátor szerkesztésében, reprezentatív katalógus készült (a tárlat kurátorának édesapja, Kolozsváry Ernő Ország Lili egyik első gyűjtője, mecénása volt). A katalógus – régebben nem közölt dokumentumfotókkal és csaknem kétszázötven reprodukcióval illusztrálva – jeles szerzők tanulmányain keresztül ismerteti a művész alkotói korszakait.

1

MINDEN MÁSKÉPP VAN

KARINTHY FRIGYES ÖSSZES FÉNYKÉPE

2

3

1. Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső 1929 körül
2. Karinthy Frigyes fiával, Karinthy Ferenccel az otthonukban, 1930
3. Karinthy és Bőhm Aranka az író agyműtéte után, Stockholm, 1936
4. Karinthy Frigyes (balról a második), Salamon Béla és Rejtő Jenő, Siófok, 1938 nyarán
5. Karinthy-portré 1930 körül
6. Karinthy Frigyes a Gellért fürdőben, 1929

címmel jelentette meg a Petőfi Irodalmi Múzeum azt a képes albumot, amelyben Kovács Ida szerkesztő irányításával összegyűjtötték az írót ábrázoló, eleddig fellelhető összes fotográfiát. A kötet bemutatója, a Magyar Kultúra Napja rendezvények keretében, 2017. január 23-án, az író unokájának, Karinthy Márton írónak a részvételével zajlott.

Kovács Ida szerkesztő az előszóban írja: „Vajon milyennek látta Karinthy Frigyest közvetlen környezete, és vajon ő milyennek látta magát? Izgalmas játéknak ígérkezik, hogy a kötetben sorakozó sok száz kép között megkeressük az emlékezők által felvázolt Karinthy-arcokat. […] Jelen fényképkatalógus az eredeti fényképek mellett számos olyan sajtófotót tesz közzé, amelyek Karinthy újságírói munkája hozadékának tekinthetők. Az itt sorakozó fotók adatainak tanúsága szerint az Est, a Pesti Napló képes melléklete, a Színházi Élet, a Tolnai Világlapja és a Délibáb közli a legtöbb felvételt az íróról. […] Ikonográfiánk összeállításakor, ahogyan az 1982-es első kiadás esetében is, elsősorban eredeti fényképek regisztrálására törekedtünk, de feladatunknak tekintettük valamennyi forrásértékű – akár nyomtatásban, akár reprodukcióban fennmaradt – fotó összegyűjtését is. Gyűjtőmunkánk során a közgyűjtemények anyagában található fotókon kívül számos magánszemély birtokában lévő fényképnek is nyomára jutottunk. Fénykép-ikonográfiánk *kétszázhetvenyolc* különböző felvételt regisztrál, ebből *ötven* az elmúlt három évtized során került elő.”

*

[…] „Svédországi, 1936 késő tavaszán készült Karinthy-fényképek után kutatva a következő svéd napilapok április végi, május eleji számait lapozta fel kérésünkre Kádár Péter göteborgi könyvtáros kolléga, valamint a stockholmi Svéd Királyi Könyvtár munkatársai: Svenska Dagbladet, Aftonbladet, Dagens Nyheter, Stockholms Tidningen, Expressen. Annyit tudunk bizonyosan, hogy egy stockholmi lap riportot közölt az íróról még 1936. május 5-ei agyműtétje előtt. Utalást erre Karinthynak a stockholmi Serafimer-kórházban lediktált, Hatvany Lajosnak címzett levelében találunk: *Gyanúsan jók hozzám az emberek. Olivecrona hallgatag, mint egy isten… Már cikket is írtak rólunk.* (1936. május 3. MTAK Kt.) Egy másik említés a svéd riportra vonatkozóan Az Estben olvasható. A lap 1936. május 5-én cikkben tette közzé Karinthyné Böhm Aranka Stockholmból küldött telefonhíradását a műtétről. Ebben ez áll: „*Olyan mellékes most a svéd interjú, és hogy milyen nagyszerű ez az ország.*” (Az Est 1936. május 5. 9. o.) Egy esetleges új fénykép előkerülését illetően legígéretesebbnek, bár kétségkívül „legregényesebbnek” mégis az *Utazás a koponyám körül* sorai látszottak: – *Hát mikor operáltak? – Ma reggel […] Feleségem próbált mulattatni, dicsekedett vele, hogy egy*

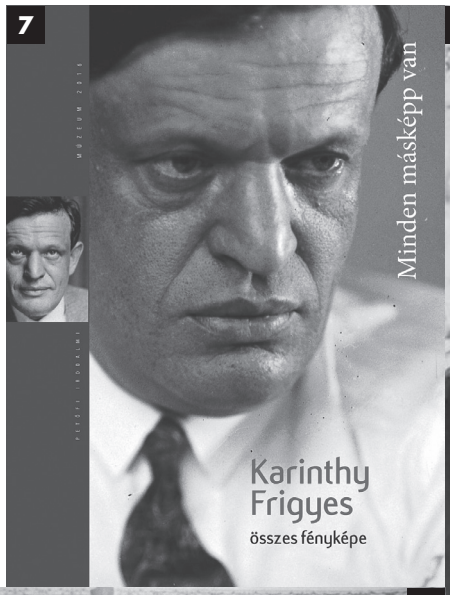

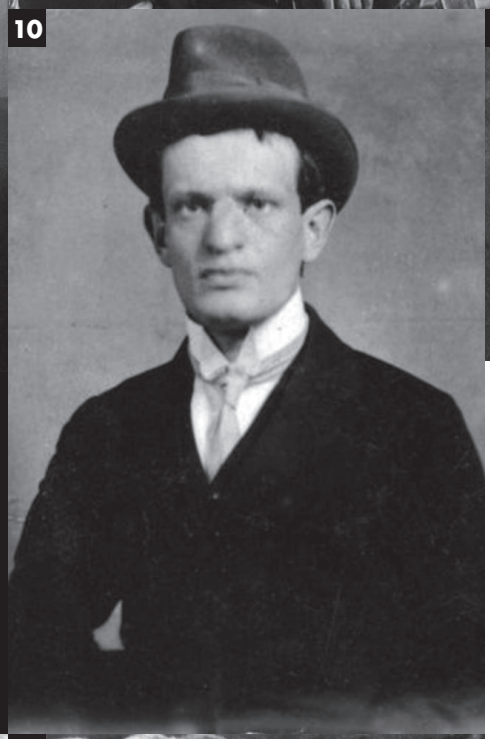

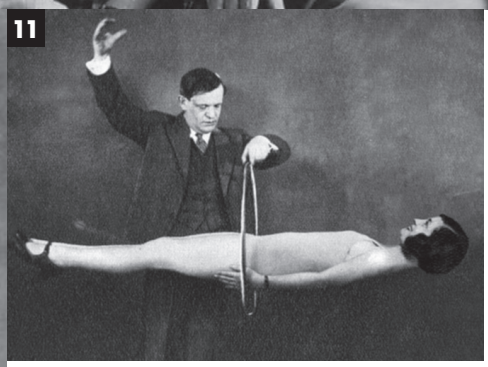

7. A Karinthy-kötet borítója
8. Babits Mihály, Tóth Árpádné, Tóth Árpád és Karinthy Frigyes Esztergomban, Babitsék otthonában, 1926, Török Sophie fotója
9. A Nyugat szerkesztőségében (középen Móricz Zsigmond)
10. Karinthy fiatalkori portréja
11. Karinthy bűvészkedik, 1932
12. Karinthy Frigyes könyvnapon dedikál, 1937. június 1.

nagy svéd lapban megjelent a hosszú beszélgetés, amit a napokban folytatott velünk egy fiatal újságírónő. Kép is volt benne, mindkettőnk fényképe. Őróla külön írtak, nagyon dicsérték, mint orvost, és mint „érdekes megjelenést”. Konokul hallgatok. (Budapest, 1937, Athenaeum, 211. o.)

*

„A fellelhető fényképek regisztrálása mellett célul tűztük ki az íróról felvett mozgófilmek, illetve filmrészletek (játékfilm, híradófilm, amatőr filmfelvétel) felkutatását is. 1982-ben csupán öt mozgófilmről volt tudomásunk: *Fikszírozzák a feleségem* (1914), *Nevető Budapest* (1930), *Csak nővel ne!* (1924), illetve amatőr filmek: *Weekend* (1929), *Karinthy gyerekekkel hógolyózik* (1931 körül), amelyek közül mindössze a legutolsónak volt meg az eredeti kópiája. Ma, 2016-ban, összesen kilenc film egykori létezését feltételezzük. A fentieken kívül néhány éve a MaNDA archívumából előkerült két ma is megtekinthető híradófilmrészlet: *A Kristóf áruház megnyitása* (1933), *A Zeppelin léghajó megérkezése a csepeli repülőtérre* (1931), valamint amatőr filmesek tulajdonából két szintén vetíthető snitt: *Karinthy társaságban kártyázik Siófokon* (1930-as évek második fele), illetve egy ennél is rövidebb snitt-töredék: *Karinthy Kosztolányi Dezső és a Móricz-házaspár társaságában egy Nyugat-matiné résztvevőjeként Miskolcon* (1931).” ➽

SZAKONYI KÁROLY

Itália szerelmese

Baranyi Ferenc nyolcvanéves

Van egy kiváló költőnk, Francesco de Sarto, aki *Baranyi Ferenc* álnéven él köztünk, én már fél évszázadnál is régebbi idő óta ismerem, hiszen néhány év különbséggel együtt indultunk az irodalmi pályán, ő a verseivel tűnt fel leginkább az *Egyetemi Lapok*nál, hogy aztán az *És*nél meg főleg az *Új Írás*nál találkozzunk. Akkoriban még figyeltünk egymásra, felkaptuk a fejünket egy-egy jó vers és novella megjelenésekor, ment is a szó a Hungáriában, a kávéházi asztaloknál, hogy: láttad? Olvastad? Olvastad Baranyit? Gerelyest? Simonffyt? Az a korszak hozott össze bennünket, a hatvanas évek, a szerkesztőségi estek meg azok a vidéki író-olvasó találkozók, amelyek a kulturális misszión túl nagy, borpincés barátkozások is voltak, s amelyeket megédesítették jelenlétükkel a helyi szépséges, könyvtáros lányok és asszonyok. Feriről csakhamar kiderült, hogy nemcsak kiváló költő, hanem az olasz irodalom szerelmese. Megszámlálhatatlan versfordításainak a száma, ahogy az is kötetnyi, amennyit tőle fordítottak az olaszon kívül más európai nyelvekre is. Aminthogy nehéz lenne itt most felsorolni műveinek sokaságát, valamint honi és külhoni díjait is, elégedjünk meg annyival, hogy tekintélyes életmű van *máris* mögötte, van mire visszatekintenie nyolcvanadik születésnapján!

Ha ugyan visszatekint, s nem inkább előre. Ahogy én ismerem, előre. Hiszen folyamatosan sokat dolgozik. Mekkora munka volt a legutóbbi is, az *Isteni színjáték* első *canticájának* a fordítása. Dante művének magyarítása régóta foglalkoztatta, néhány éve nekilátott a *Pokol*nak, s az örök értékű poézis formailag és tartalmilag hűséges átültetése a hazai irodalom kimagasló teljesítménye. Azt mondják, hogy a remekműveket százévenként érdemes újra lefordítani. Babits Dantéja generációk elbűvölő olvasmánya volt, Baranyi Ferenc eredeti költői ihletettségével a mához hozza közelebb a világirodalom legnagyobb költeményét.

A költő nyolcvanadik születésnapjára mégsem egy vaskos verskötet jelent meg, hanem egy másik szerelmét elénk táró könyv, *Az opera négy évszázada.* Kiváló olvasmány. Baranyi nagyon hamar megszeretette ezt az Itáliához sok szállal kötődő műfajt. Kisiskolás korában a ceglédi Zeneiskolának – ahogy írja – *váltakozó szorgalmú hallgatója* volt, s az igazgató egy elvetélt tenoristaként gyakran énekelt áriákat, ezek lopták szívébe az operamelódiákat. Aztán gimnazistaként *A tenger* címmel el is követett egy ötfelvonásos zenedrámát. Monori diákként pedig a helyi kultúrotthonban, kurblis gramofon segítségével mesélt operákról a helyieknek. Akkor még nem gondolta, hogy egykor majd a televízióban a *Zenés Színházban* teszi ugyanezt, sőt, státuszos foglalkozása lesz a zenei ismeretterjesztés az *Operabarátok Magazinjában* vagy a *Szó-zene-kép* sorozatban. Baranyi még most is úgy véli, hogy rengetegen vannak, akik távol maradnak ettől a nagyszerű élvezettől, talán azért is, mert nem ismerik igazán.

Hát, könyvbe foglalta most a „meséit" költőkről és komponistákról, akik éltek-haltak az operáért. *Pergolesi, Mozart, Beethoven, Rossini, Donizetti, Verdi, Offenbach, Csajkovszkij, Bizet, Puccini, Gershwin és Kodály meg Bartók* és mások mind ott vannak ebben a könyvben érdekes históriáikkal, egy-egy mű megszületésének történetével, küzdelmekkel és sikerekkel, óriási karrierekkel, s mindez azzal a lebilincselő előadásmóddal, amellyel Baranyi Ferenc mesélni tud. Márpedig tud, mert jártas ezen a téren. Az ember csak csodálja, hogy mi mindent tud. De hát, ahogy tartják, tudást szerezni és átadni csak szenvedéllyel lehet. Baranyi Feriben ott a szenvedély, a költő szenvedélye, amellyel verseit is írja. Költészetében harcos és szókimondó, ha közéletünkről szól, bölcs, ha az élet dolgait figyeli, s kitárult szívű, ha a szerelemről ír. Rajongás vegyül idilli derűvel, egy faun huncutsága keveredik szeretettel, erotika oldódik szerelmes vallomássá a nőkhöz, a nőkről született verseiben. Nagyon szépek ezek a versek, a világirodalom szerelmes költészetébe illő gyöngyszemek. Elragadó a belőlük sugárzó, megélt szerelmi élmény, a meghittség és azok a boldogságpillanatok, amelyek ott lobognak ebben a költészetben Micsoda szonetkoszorúban dalolja ki szerelmeit. A *Hölgykoszorú* (*Száznál is több volt a nő, ki testben is enyém lett*) lehetne férfiúi büszkélkedés, de mégsem az, inkább a hála éneke, köszönet a szerelemért.

Ég áldja a költőt, tartsa meg versíró kedvében, a szerelem és az igaz szó kimondására sokáig!

KENYERES ZOLTÁN

Egy olvasás története

Krasznahorkai László: ***Báró Wenckheim hazatér***

(Magvető Kiadó, 2016)

A Gelázsba jártunk. Minap azt mondtam nehezen mozgó, térdfájós szobatársamnak a Gellért Nappali Kórházában, aki avval dicsekedett, hogy nyolcvanhárom éves létére barátnője van a Zsombolyai utcában, azt mondtam utóhősködve, hogy mi annak idején átmásztunk a kerítésen, s belógtunk nyaranta szinte mindennap. De ez nem igaz, nem másztunk be, akkor, a 40-es évek végén és az 50-es évek elején a gyermekeket ingyen beengedték, vagy olyan fillérekbe került, hogy kifizettük. Mindenesetre a Gelázsba jártunk, s a felnőttek szemét telefröcskölő, toccsanásos beugrálás mellett egyik kedvenc szórakozásunk a víz alatti versenyúszás volt. Teleszívtuk a tüdőnket, lebuktunk a víz alá, s az nyert, aki legmesszebb tudott úszni levegővétel nélkül.

Manapság hasonlót játszanak élemedett prózaírók: mély lélegzetet vesznek, aztán elkezdenek írni egy mondatot, írják, írják, fél oldal, tovább írják, egy oldal pont nélkül, két oldal pont nélkül. A jobbak még ennél is tovább bírják. Krasznahorkai László új regényének *Figyelmeztetés* című bevezetése például hat sűrű oldal után kap végre egy pontot. Öreg vagyok, egyre nehezebb a felfogásom, nekem egy teljes, magamra fegyelmezett munkanapom délelőtti felébe, három kerek órába tellett, hogy elolvassam, úgy elolvassam, hogy meg is értsem. (Persze, így is csak a magam módja szerint, mert nyilván százféle más értelme is van.) És akkor még el sem kezdődött a regény, még hátra volt, ha jól számolom 495 oldal. November utóján jártunk, letettem róla, hogy az év alig több mint egy hónapja alatt végére jutok, közben a karácsonnyal, akkor is, ha a fenyőfát már az egyetemista unokáim állítják.

De azért belevágtam, igaz, előbb végiglapoztam, kíváncsi voltam, hogy van-e benne hat oldalnál is hosszabb mondat. Volt. Nem is egy. Az egyik ilyen a 312-325. Itt lapoztomban ráfutott a szemem egy sorvégi szóra: *a kultúra*. Ezt azért tovább olvastam: „a kultúra bölcsője nem a Sárga folyó völgye és nem Egyiptom és nem Mezopotámia és nem Kréta és nem az ógörög városállamok és nem a Szentföld és így tovább, hanem a félelem, s ez annyira fontos, hogy hajlandó vagyok megismételni, most viccelek, hisz folyton megismételek valamit, szóval hogy minden kultúrát a félelem teremt, s abból nő ki az eszmék rendje, ha érted, de hadd csatoljak vissza az életörömhöz, mert remélem, nem ér váratlanul, ha azt mondom, hogy tényleg egy és ugyanazon dologról van szó, ha azt mondom, félelem, vagy ha azt, hogy életöröm, de persze hogy aztán mi volna egyetlen szóval, amelynek a félelem és az életöröm a két oldala, azt nem tudom," […] Itt a vessző után nem olvastam tovább sem a mondatot, sem az oldalt, a lapozást is befejeztem avval, hogy viccelődhetek én itt, gúnyolódhatok én ennek a szövegnek az elolvashatatlanságán, hát, ez azért igen. Aki ilyet tud írni, akár egyet is…

*

A hosszú, bekezdés nélkül, többoldalas tömbökben írott szövegpróza tulajdonképpen szabadabb olvasást enged a rövidebb mondatos, sűrű bekezdéses, dialógusos szövegszerkesztésnél. Ez ál víz alatti úszás, tele van csalással, mert ott dugom ki a fejem, ahol akarom, ott veszek levegőt, ahol nekem tetszik, ugyanis nem tudja rám kényszeríteni az ő lélegzetvételi ritmusát, mint a hagyományos szövegírás. Én nem tudok tizenöt oldalnyi levegőt venni, meg-megállok, szusszanok, s evvel másképp értem és másképp értelmezem az ő szegmentálását. Ami első látásra ijesztő, rémisztő elolvashatatlanságnak látszik, az tulajdonképpen olvasóbarát szerkesztés, pőrén levetkőzve elém teszi magát, azt csinálok vele, amit akarok, mert én csak a magam lélegzetvétele szerint tudok olvasni. Avval, hogy nem igazodik hozzám, felszabadít. Az olvasásszabadságot kényszeríti rám, nem mást, azt, hogy pontot tegyek kedvem szerint, bekezdést nyissak, esetleg párbeszédet csináljak. Többoldalas keretek között rám bízza a további részekre bontást. Bevon a regényírásba.

Egy regény, persze, nem az első oldalon kezdődik, nem is a bevezetésénél, hanem a címénél. Már a cím is a regény. (Emlékszem drága Palotai Borisra, azt mondta a *Zöld dió*ra, hogy legjobb a címe, aztán esik.) A cím itt is nagyon jó: *Báró Weinckheim hazatér*, a mai sznob, arisztokratanosztalgiás világban ez nem is jó, hanem remek. Mert ismerős, nem kell sokat gondolkodni, Wenckheim-kastélyokról nyilván mindenki hallott már, felbukkannak itt is, ott is, tele van velük a fél ország, Budapesten Wenckheim-palota van, nem is akármilyen, ez jelenleg a Szabó Ervin Könyvtár épülete. A családnak volt grófi ága és volt bárói ága. Az utóbbi egyszer még miniszterelnököt is adott az országnak Wenckheim Béla személyében 1875-ben, őt követte aztán még annak az évnek az őszén Tisza Kálmán. A cím első két szava tehát valóság, a rang is, a családnév is. Sőt, a harmadik szóban is valóság van: 1997-ben ugyanis rendeztek egy Wenckheim-világtalálkozót, amelyre hazajött a világban szerte szétszóródott család sok tagja. A regény címe tehát nem légből kapott kitalálmány, hanem hitelesíthető valóság, ha ennek a kifejezésnek egyáltalán van még valami értelme. Persze, s ez megint persze, egy regénynél nem kell szétszálazni a valóságot és a fikciót. És nemhogy nem kell, nem is szabad. A valóság és a fikció ugyanis csak két szó, s egyik sem esztétikai kategória. Sem a valóságnak (ha lenne mégis ilyen „magánvaló"), sem a hozzá viszonyított megfelelésnek, a hozzá hasonlóságnak, sem a fantáziaszülöttségnek nincsen esztétikai értéke. Esztétikai értéke csak mindezeknek a „regénybe-belevitel" módjának van, első fokon, második, magasabb fokon pedig annak van értéke, hogy ez az esztétikai érték hogyan emelkedik fel, önmagát nem megszüntetve, de átlényegítve, hogyan lényegül át etikai értékké.

A zene alapja a hang, a vers alapja a szó (vannak egyszavas versek), a próza alapja a mondat. Ennek a regénynek az alapegysége viszont nem a mondat, hanem a bekezdés: ami itt ugyan mondatnak látszik ponttal a végén, de valójában különálló, narratív egység. Akár kitalálhatnánk rá egy új fogalmat, vagy kölcsönözhetnénk nevet, mondjuk a filmesztétikából, hosszú vágás, hosszú snitt, long take és így tovább Mi ebben a különös? Írók mindig is írtak hosszú bekezdéseket, ahogy lélegzetük kívánta: találomra leveszek néhány könyvet a kezem ügyében levő polcról, s látom különböző hosszúságú bekezdések között felfeltűnnek két-három oldalasak, akár a *Doktor Faustus*t lapozom, akár a *Tulajdonságok nél-*

*küli ember*t, a *Zord idők*et, vagy akár a legjobb regényírókkal vetekedő Liviust veszem kézbe. Az *Ulysses* befejező fejezete csupa többoldalas, hosszú bekezdésből áll. Erőltetett dolog lenne ezt korokhoz, országokhoz vagy irányzatokhoz kötni. Mindig irányokat, irányzatokat kereső történészként örülnék, ha legalább annyit feltételezhetnék, hogy úgy látszik, mintha a mai posztmodern vagy poszt-posztmodern próza különösen kedveli ezt a tagolási formát. De ennyit sem lehet mondani. Esterházy Péter a maga rettenetesen hosszú, háromkötetes regényét kifejezetten rövid bekezdésekből építette fel. A H*armonia caelestis*ben gyakran előfordul hosszú bekezdés, de a *Javított kiadás*ban egy sincs belőle. És ahol előfordul az imént felsorolt művekben, ott is egymástól ponttal elválasztott mondatokból áll. A *Sátántangó* is még ilyen volt, Krasznahorkai még „normális" mondatokat fogalmazott, nem nekem kellett kitalálnom, hol lenne a természetes mondat vége, de ebben a (persze, nagyszerű) regényben ezek a mondatok már egytől egyig egy-egy szokatlanul hosszú bekezdés elemei voltak. Már ez az első és nagy sikert aratott regény sem dolgozott „normális" terjedelmű bekezdésekkel. Az első részben tipográfiai tagolást csak a római számmal és címmel ellátott fejezetek hoztak az olvasó szeme elé, az első például mindjárt harminc oldal – de (és ez a fontos) még nem egy szuszra, hanem még lélegzetbarát mondatokból áll.

Ezért ezt még nem is nevezném igazi, hosszú bekezdésnek, olyannak, amelyet két külön szó helyett egybe illenék írni, így, hogy „hoszszúbekezdés", vagy elnevezni más szóval, valami olyasminek, hogy „longték". A 2009-ben megjelent regény, *Az utolsó farkas* az igen, az hetvenkét oldalon egyetlen mondat. Az amerikai filmtörténész, David Bordwell „intensified continuity"-nek hívja ennek az eljárásnak a filmbeli változatát (http.//www.davidbordwell.net/bog/2012/10/7strechingthe-shot/), s a Wenckheim-regény a felfokozott folyamatosságérzés érdekében már felszámolja a mondattagolást, elhagyja a pontokat. A hosszú pontnélküliség arra hívja fel a figyelmet, hogy a szöveg a mondatnál szándékosan nagyobb egységgel dolgozik. Miért? Talán azért, mert valaminek az örökös megszakíthatósága helyett (alig néhány tempó után kiemeljük a fejünket, s gyorsan levegőt veszünk) a megszakítatlanságra helyezi a súlyt. De nem is a megszakítatlanságra, mert az még csak formalizmus lenne, hanem valaminek a megszakíthatatlanságára, tagolhatatlanságára, arra, hogy a lényeget nem lehet részekre bontani. Csakhogy ezt nem olyan könnyű megvalósítani, s időnként – az olvasó számára néha így is tűrhetetlenül hosszú idő után – kompromisszumra kényszerül. Olyankor egy-egy vágás következik, snitt, jelenetváltás történik. A teljes életfolyamatosságot, mondanám, létezésfolyamatosságot a regény nem tudja érzékeltetni. A regény életeleme, hogy felderítse a változások szerteágazó mozgásának titkait. Ha lemond erről a törekvésről, akkor eltávolodik önmaga középpontjától, s elkezd közeledni valami más felé: a költészethez közeledik. És hasonló céllal ott is kialakult egy mára már jól ismert forma, a hosszú vers, amelynek legnagyobb műve a magyar irodalomban Juhász Ferenc *Halott feketerigó*ja. A *Sátántangó*val azonos évben, 1985-ben jelent meg, s kilencven íven, 494 nagy alakú oldalon át hömpölyög egyetlen bekezdéstagolás nélkül, igaz, pontokkal, kérdőjelekkel, felkiáltójelekkel végződő mondatokból építkezve. De ez a monumentális poémavállalkozás sem tud továbbjutni az intencionalitás fokán a létállapottá váló folyamatosság (az állapot, mint egymás mellett és egymásra következő mozgás) érzékeltetésében.

*

A hosszas bevezető után itt az ideje, hogy elkezdjünk olvasni. Mindenekelőtt levesszük a borítólapot, s gondosan félretesszük, hogy ne gyűrődjék, ne szakadjon el, hogy úgy kereshessünk majd helyet neki a lakás hat helyiségének tömött polcain (elég reménytelen keresgélés lesz), úgy rakhassuk el, mintha új lenne, pedig összevissza aláhuzigálunk benne, margóra írunk, egy-egy fontos oldalt behajtunk, mások véletlenül lesznek szamárfülesek.

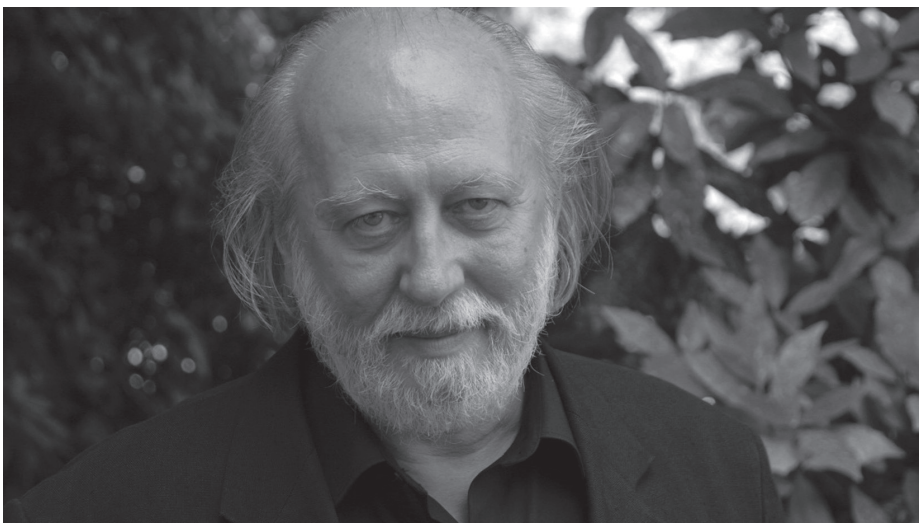

Már a borítólap beszédes. A szerző neve és a cím felirata mellett egy ritkás erdőszél látható rajta, hátterében egy beton lámpaoszloppal. Ez azt jelenti, hogy a regény bizonyára nem a híres család bárói ágának miniszterelnökéről fog szólni. Nem történelmi regény. Felhajtjuk a borító kemény (fekete) fedelét, következnek a szokásos előzéklapok, de utánuk nem a címoldal következik, mint más könyvekben, hanem egy *Figyelmeztetés*. Három lap, hat oldal pont nélkül, egyetlen mondat. Valaki egyes szám harmadik személyben elbeszéli, hogy valaki figyelmeztet valakiket valamire. Az elbeszélő személye homályban marad, a figyelmeztetőé nem. Róla megtudjuk, hogy impresszárió, akiket pedig figyelmeztet, azok egy zenekar tagjai. Figyelmezteti őket beszámolási kötelezettségükre, neki mindenről tudnia kell, nekik pedig azt kell tudniuk, hogy nincs közük ahhoz és nem tehetnek ellene semmit, ami a produkció végén az egészből kijön, ábrándozhatnak róla, hogy egyszer más lesz és másképp lesz, de nem lesz más és nem lesz másképp.

A hat oldalból valamivel több mint négy és fél oldalon váltakozik az egyes szám harmadik személyű szólam az egyes szám első személyű közvetlen idézetekkel, tehát az elbeszélő hol interpretálja, hol idézi az impresszárió szavait. A jelenetet úgy lehet (úgy is el lehet) képzelni, ha éppen elképzelni és nem csak tudomásul venni akarjuk, hogy az impresszárió dörgedelmét végighallgatta a narrátor, tehát ketten voltak jelen az esetnél, valahol egy próbateremben, vagy máshol, de mindenképpen még az előadás előtt. A befejező, valamivel kevesebb mint másfél lapon azonban a két szólam eggyé válik, a beszéd egyértelműen átvált egyes szám első személybe. Egyszerre egybeolvad a két személy, az elbeszélő és az impresszárió, s ez az egyes szám első személy – az ellentmondást vállalva – elhatárolódik az addig mondottaktól, s így szól: *én az vagyok, aki, istenigazából ennek az egésznek csupán a végét várja.*

Ki lehet ő, kivel azonosíthatja őt az olvasó? A nagyon szép prózanyelven megfogalmazott hat oldal allegóriája, s mint minden allegorikus beszéd, tulajdonképpen világos és egyértelmű jelentéstartalommal halad elejétől a végéig, s – mint a „rab gólyától" és a „gólya fiaitól" máig – ennek a beszédmódnak nem a titokzatosság, hanem inkább a könnyű átláthatóság von le az értékéből. Nem elég talányos. A társadalom tagjai, mint egy zenekar muzsikusai, akiket manapság végső soron nem a karmester, hanem az impresszárió dirigál: ilyen rövidre zárásokra csábít ez a mono-

lógnak is nevezhető bevezető. Evvel nem is nagyon érdemes foglalkozni. De avval igen, hogy ki az, aki az utolsó mondatokat mondja. A narrátor? Az impresszárió? A könyv írója? Tudjuk, hogy könnyen tévedésbe esünk, amikor valóságos személyt keresünk az irodalmi mű alkotásfolyamata mögött. Bármilyen furcsán hangzik, nemhogy a regény narrátora, de a regény írója sem mindig azonos az író élő személyével. Néha több is, kevesebb is. Itt azonban, aki ennek a regényről tipográfiailag is leválasztott bevezető figyelmeztetésnek a végén megszólal, az nem más, mint Krasznahorkai László. Én legalább így képzelem. Kilép saját története előtt a függöny elé. (Ez rossz kép, tudom, hangversenyeken, a Zeneakadémián, a Müpában és a Carnegie Hallban nincs függöny.)

KL szava a nyolcadik oldalon ér véget, a páros számú oldalak mindig a könyvek bal oldalán találhatók. A kilencedik oldalon, a lap jobb oldalán aztán a szokásos címoldal következik, névvel, címmel, ennek bal oldalán a copyright, az új jobb oldalon egy mottó olvasható, annak bal oldalán pedig a regényeknél gyakran szereplő óvatos elhatárolódás, hogy a történet kitaláció, s az esetleges valósághasonlóság csak – mint írja – *a rohadt véletlen* műve. De ez itt igazából nem is ilyen szokványos szöveg, ez inkább cinkos-humoros összekacsintás az olvasóval, ígéret arra, hogy az elkövetkező pár száz oldalon majd jól megkapja a magáét ez a mai világ(unk).

*

A regény első része – külön címoldallal – a *TRRR…* címet viseli, aztán belül kap egy nyelvileg pontosabban érthető, mondjam így, alcímet: *Kicsinállak, nagyember*. És mi mással kezdődnék, mint egy irgalmatlanul hosszú bekezdéssel, a regény első lélegzetvétele kilenc és fél oldalon át tart. Ennek elolvasása, úgy, hogy minden sor minden szavára figyeljen az ember, s megpróbálja kihámozni – lévén a regény mégiscsak epika –, hogy mi történik, az a magamfajta öregembernek megint csak egy-két órai munkát adott. Persze, aki okleveles gyorsolvasó, az háromnegyed óra alatt végzett volna vele, az pedig, aki csak egy recenzió írására készül, az percek alatt átfutja: de ezt az elsőt még az ilyen olvasó sem hagyhatja ki, mert egy regény eleje mindig fontos, sőt, döntő a későbbiek szempontjából. Nos, az én úgynevezett olvasatomban ez az első kilenc és (majdnem) fél oldal arról szól, hogy valahol egy város távoli, kültelki részén, elvadult tájékán egy összetákolt kalyibában tartózkodik egy Tanár úrnak nevezett valaki, aki ellen már második napja tüntet a saját lánya egy táblával kezében: *Jog és Elszámolás*. Azt is megtudjuk, hogy a Tanár úr a legutóbbi időkig közmegbecsülésnek örvendett, de az utóbbi hónapokban állítólag megtébolyodott. Valamit el is követett, keresik, üldözik.

Másvalaki, aki ugyancsak elolvasta ezt az első bekezdést, szememre vethetné, hogy ebből a tartalmi összefoglalás-szerűségből lényeges mozzanatokat hagytam ki. Azt például, hogy a lány nem egyedül van, körülveszi a sajtó, két napilap és két tévéstáb tudósítói lesik az eseményeket. És ott vannak a helybeliek is, akiket a Tanár úr magában csőcseléknek nevez. Másvalaki hozzáteheti ehhez, hogy figyelnünk kellene az időmegjelölésekre. Ennek az elbeszélésmódnak a különösségeihez tartozik, hogy amíg a helyszín megnevezetlen, csak a „valahol" határozatlan terén szerepel, addig az idő percnyi pontossággal meghatározott: 17.03., 12.27, 15.01. A 17.03-nál megtudjuk azt is, hogy már besötétedett. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy ez a valami ősszel, alighanem novemberben játszódik. De hol? Ha a regény címét adó Wenckheim báró hazatér, akkor a regény elején talán még nincs itthon? Tudjuk, sok arisztokrata Dél-Amerikába emigrált, játszódhat ez a jelenet valahol ott is, valami zavaros helyen, ottani ősszel (itteni nyáron), de ennek az olvasás közben felvillanó értelmezési ötletnek ellentmond a többször is leírt „hungarocell" szó. A Tanár úr (aki egyébként sem biztos, hogy azonos a címszereplővel) minduntalan egy hungarocell lemezt húzogat el, hogy pillanatokra kilessen kietlen bódéjából (a narrátor egyszer így nevezi a kalyibát). Márpedig a hungarocell – már a neve is jelzi – Magyarországra vall.

Még mindig csak az ötszáz oldalas regény első bekezdésénél tartunk, s még mindig jöhet figyelmes olvasó, aki figyelmeztet arra, hogy ezt is, azt is kihagytam a tartalomismertetésből. Igen, ha mindent számba vennék, akkor a szinopszis is legalább kilenc és fél oldalt tenne ki, vagy még többet, csak nem lenne olyan remekül megírva, mint ahogy KL ír. Mert ebben a szövegben nincs felesleges szó, olyan szó, amely csak retorikai elemként működnék. Nincs redundancia. Még csaknem hatvan oldal következik az első olvasásra az akár különálló kisregénynek is tekinthető első részből, amelynek nemhogy nem főszereplője a hazatérő Wenckheim báró, de egyáltalán nem is szerepel benne: mindössze két halvány utalás történik rá, egyszer Ibolyka néni, a takarítónő meséli, hogy a báró úr állítólag hazajön, másodszor a bakancsos, bőrdzsekis, motoros banda vezére mondja, hogy nekik ott a helyük a báró érkezésénél. Ez a két utalás köti össze ezt a kisregénynek tetsző első részt a regény további részeivel. De ennek az elsőnek a Tanár úr a főszereplője, akit a tévések kamerája előtt megtagad a lánya, amikor azt mondja: *ez az ember nem apám többé…, egy közönséges fegyveres bűnöző, egy álszent… szélhámos*. A kalyiba, ahonnan kikandikál, majd amerikai akciófilmekhez hasonló vakmerő módon kigépfegyverez, a várostól távolabb eső, ahogy a helybeliek nevezik, Csipkebokor nevű helyen van. S ez a csipkebokor ég is, mint a Bibliában, a Tanár úr ugyanis elmenekülése előtt felgyújtja a kalyibát és vele az egész környéket. Eltűnik, *rohadék nácik, engem nem fogtok elkapni* – mondja magában –, *engem soha nem kaptok el*. Eltűnik anélkül, hogy bizonyosak lehetnénk kilétében, ki ő, egy fegyveres bűnöző, vagy egy harcos antifasiszta, s nem is találkozunk vele a következő lapokon, mintha elfeledkeznék róla a regény. Hová menekül, mi lesz vele, egyelőre a képzeletünkre bízza az író. Hosszú (az olvasás sebességét tekintve napokat), több mint száznyolcvan oldalt kell várni, hogy ismét megszólaljon.

Közben színre lép a címszereplő, megjelenik a híres család idős bárótagja, kicsit már agyalágyult öregúr, aki ugyancsak menekül, akár a regény színpadáról egy időre lelépő Tanár úr, pontosabban szólva nem menekül, hanem menekítik, a család erővel eltávolítja a hatóságok szeme elől. A család, mint ahogy a testes könyv első kézbevételekor gondoltuk, Argentínában él, talán a háború, talán a bolsevista rendszer elől emigráltak a távoli földrészre. Béla báró, mert róla van szó, hatalmas szerencsejáték-adósságokat halmozott fel, meghurcoltatás, talán még börtön is vár rá, mentőtervként rábeszélik, hogy utazzék Európába, Bécsbe, Magyarországra. Ott van egy kisváros, kamaszkorában, ifjúkorában beleszeretett egy kislányba, az is őbele, leveleztek is, szinte ennek a szerelemnek igézetében éltek mindketten, most végre találkozhatnak. A regény következő három része, *RAM, PAM* és *PAM* erről szól, a hazautazásról, a megérkezésről, a fogadtatás előkészületeiről, eseményeiről és körülményeiről: a közvélemény és a városi potentátok úgy várják, mint egy (dél-) amerikai, dúsgazdag jótevőt. Aztán minden a visszájára fordul, semmi nem sikerül, nem ismeri meg régi szerelmét, aki persze azóta idős

asszony lett, s aki szégyenében világgá megy, a bárót pedig háromfelé vágja a vonat. Vagyon sincs, hoppon maradnak a városi potentátok. Bűn lenne tovább mesélni a tartalmat, s elmerülni az epizódok részleteiben. Irónia, humor, szatíra, persziflázs és paródia váltakozik bennük, nagyszerű jelenetek, alapvetően egy *Dollár papa*-szituáció, s ügyetlenkedések vígjátéka, mégsem sok nevethetnékünk támad, mert átlengi az egészet a szörnyűség légköre. Nem egy szörnyűség, hanem *a* szörnyűség.

Ezt szakítja meg egy rövid időre a harmadik *PAM* című fejezet, s hirtelen visszatér az akkorra már jószerint elfelejtett Tanár úr. Pedig nem hiányzott. Nincs is szükség rá, hacsak nem elbeszéléstechnikailag: ugyanis a történeten érezhető az elhatározott szándék, hogy a regényekben megszokott egyes szám harmadik személyben beszélő narrátor lehetőleg ne szólaljon meg, vagy csak akkor, ha nagyon muszáj. Ezért ennek elkerülésére az epizódok történeteit mindig (túlnyomó többségükben) úgy ismerjük meg, hogy valaki valakinek elmeséli őket. Az egyik szereplő egy másik szereplőnek, vagy egy társaságnak. A regény alapvető beszédmódja a hozzá beszélés. Nem a narrátor mesél nekünk olvasóknak, hanem az egyik szereplő a másiknak. Márpedig ezen a ponton, a következő, harmadik *PAM* című fejezetben az írónak (nem az alig megszólaló narrátornak, hanem neki magának) arra támadt kedve, hogy egy hosszabb, esszészerű elmélkedést iktasson a könyvbe, egy elvontabb szöveget írjon az addigiak magyarázata, vagy egyszerűen lassítása céljából. Vagy kikívánkozott belőle egy kis nem narratív elvontság. Márpedig ilyen szöveget a RAM és az előző két PAM egyik szereplőjének sem adhatott a szájába. A Tanár úr az igen, arról el tudjuk képzelni, hogy ilyen elvont, magas dolgokat gondol magában.

Krasznahorkai László vérbeli regényíró, vérbeli novellista, megbecsülöm, hogy kortársa lehetek, képekben, jelenetekben és történetekben gondolkodik, de szeret elmélkedni is. A YouTube-on látni lehet egy 2016-ban készült portréfilmjét (*A csillagos ég felettem,* Tornyosi Eszter készítette a Duna tévé számára szép kísérőzenével), amelyben az idő mibenlétéről monologizál. Szakavatott filozófus biztos nem tenne ilyet, mert ha csak néhány szóval annotálná, hogy ki mindenki és mi mindent mondott már erről a kimeríthetetlen témáról, az kitöltötte volna a kisfilm teljes idejét. De a kisfilmen nem egy kiképzett, szakképzett filozófus beszél, hanem egy szabadon, kötetlenül gondolkodó író mondja szelíd hangon, kicsit álmodozva, amit kigondolt. És mondja, mondja, tulajdonképpen nincs benne semmi meglepő, semmi, amihez hasonlót már mások ne írtak, ne mondtak volna, mégis odafigyelünk rá, odafigyelünk arra, ahogy mondja, a szemére és az arcára, odafigyelünk a személyes jelenlétére. A Wenckheim-regény esszébetétje is ilyesmi: elmélkedés fennhangon. A Tanár úr menekül a felgyújtott Csipkebokorból, próbál megszabadulni fegyverétől, ráakad egy kiskutyára, s miközben üldözői égen-földön keresik, ő az izgalmas, feszült, mozgalmas cselekmények között, mintha mi sem történnék, végső dolgokról elmélkedik. Arról, hogy ilyen végső dolgok nincsenek is, arról, hogy egyetlen érvényes gondolat létezik. Az tudniillik, hogy nem létezik egyetlen érvényes gondolat, arról elmélkedik, hogy: *a humán létezés, ellentétben a növényi és állati létezéssel, mindenképpen és hajszálpontosan ugyanúgy zajlik le, ha gondolkodással gazdagítjuk ezt a létet, mint ha nem gazdagítjuk gondolkodással (...).* Az elmélkedésekben előfordul Buddha neve, szerepel Whitehead és Cantor, s ami nagyon fontos, előkerül a posztmodern kontingenciaelmélet: nem a szükségszerűség, hanem az esetlegesség uralkodik a világon. Ez a fogalom vezet el a regény egész, többszálú, bonyolultan, de remekül szövődő világának ahhoz a mindig jelenlevő háttérzajához, háttérhangjához, amelyet fentebb szörnyűségnek neveztem. Ennek az igazi neve a káosz.

Eleinte voltak az utópiák, Morus Tamás, Campanella, háborúskodások, járványok és parasztfelkelések sötét korában, amikor tudósokat égettek el máglyán, ők fényes jövőt jósoltak, harmonikus életet, napállamot álmodtak. Aztán jöttek a disztópiák, a modern időkben le is váltották az utópiákat, írók szinte versengtek-versengnek, hogy ki tud ijesztőbb, félelmesebb, élni nem érdemesebb jövőt kitalálni koruk/korunk háborúságai, tömeggyilkosságai, betegségei és nyomorúságai között. (Talán azok az olvasók, akik meg tudják vásárolni a több ezer forintos regényeket, jobban szeretnek ilyesmiket olvasni cirkófűtéses lakásukban, süppedő szőnyegek és dizájnos bútorok között.) A modern disztópiák eleinte diktatúrák rémuralmáról meséltek, rablétben élő falanszter társadalmakkal ijesztgették a jóléti társadalmak lakóit. (Volt is alapjuk rá.) Krasznahorkai László regényének szinte különálló bevezetőjében megszólaló impresszárió is ilyesmit fest fel, de a történet aztán elkanyarodik ettől, s amit bemutat, az még ennél is rosszabb. A határtalan és teljes meghatározottságnál, a teljes szabadság hiányánál, a teljes bezártságnál még rosszabbat mutat és még reménytelenebbet: a káosz határtalanságát. A teljes rendezetlenség megbénítja az életnek azokat az utolsó lehetőségeit is, amelyeket a diktatúra még meghagyott, vagy elfelejtett bezárni, amikor elindult ellentétesnek látszó folytatásához, a káoszhoz. A káosz nemcsak lassú folyamatként alakulhat ki, hanem akkor is bekövetkezhet, amikor a diktatúrát hirtelen, készületlenül számolják fel, s az uralmat átveszi a semmi rémuralma. Lényegében erről szól a regény, de ez nem jó kifejezés, nem erről szól, hanem erre ébreszt rá. És a ráébresztés mindig etikai tett. S ezt maradéktalanul megteszi az epika eszközeivel, úgyhogy felesleges még esszészerű elmélkedésekbe ágyazva elmagyarázni és fogalmi névvel megnevezni.

Margócsy István írt arról (Élet és Irodalom, 2016. november 18.), hogy Krasznahorkai ebben a regényében visszatért korai műveinek epikai kísérleteihez, s lemondott későbbi regényeinek és novelláinak esszéizáló, erősen ideologikus fejtegetéseiről. Én még azt is sokallom, azt a keveset is feleslegesnek tartom, ami benne maradt ebben a regényben ebből a korábbi intencióból. A karmester nélküli zenekar, az impresszárió tulajdonképpen közhelyes szavai (hogy ezt a világot a pénz dirigálja), a Tanár úr lánya már a 66.oldalon kimondja a kulcsszót: totális káosz. *(M)ár nem működött semmi a fővárosban és a parlamentben és a bíróságokon és a rendőrségeken és a hivatalokban, és sehol az égvilágon nem működött már semmi ebben az országban, mert szétrohadt az egész (...)* Ezt – szerintem – nem kellett volna így előrebocsátani, mert a regény epikájának, az apró történéseknek az a már említett, állandóan jelenlevő háttérzaja tökéletesen kifejezi ezt. Jobban kifejezi, mint a megnevező szavak.

A *káosz* nem megnevező szó, amelyet én használok? Margócsy István meggyőzően érvel a *katasztrófa* megnevezés mellett. Erre talán azt mondhatjuk, hogy legnagyobb katasztrófa a káosz, az irányítatlanság mindent elpusztító hatalma. A modern, lengyel irodalomból ismerjük a *katasztrofizmus* fogalmát, amely a két háború között egyik vezető irányzatuk volt, nálunk Bojtár Endre írt róla emlékezetes tanulmányokat. Nem stílusirányzat volt, hanem ideológus beállítódás – Spengler, Ortega hatására? – az avantgárd irányzatok legtöbbjének pozitív jövővárásával szemben a széthulló pusztulást vizionálták. Mintha ennek a gondolatiránynak a szelleme támadt volna fel Krasznahorkai regényeiben és kiváltképp ebben a legfrissebb nagyepikai művében. Nem a bombától, nem a háborútól való félelem tölti el, mint amelyről például Canetti nagy társadalompolitikai természetrajza, a *Tömeg és hatalom* szól, hanem a tömeg és káosz. Canetti még arról ír, hogy azé a hatalom, aki öl, itt már a hatalom sem a hatalomé, mert széthullik félelmesen. S ezt a félelmet érzékeltetni tudja előadásának gondosan megszerkesztett, de mindenütt az élőbeszédet imitáló előadásával.

A *káosz,* mint a regény önmegnevezése (p. 323), de a *katasztrófa* is, amelyről Margócsy István értekezik, természetes nyelvérzékünk szerint valami nagyobb dologra szokott vonatkozni. A dolgozószobám, ahogy írom

ezeket a sorokat, és széthányok egy csomó könyvet magam körül, újságkivágások és folyóiratok fekszenek összevissza a szőnyegen, az nem káosz, az csak rendetlenség. A káosz valami nagyobb. A rendetlenség átlátható és megmagyarázható, a káosz átláthatatlan és megmagyarázhatatlan. A világ káoszba fut, ezt mondja a regény, erre figyelmeztet. Nem arra, hogy már nem a zenéhez értő, már nem a tanult, szakavatott karmester dirigál, hanem az impresszárió, akinek már nincs benső köze a muzsikához. Ennél többről van szó. A kis rendetlenségek, zavarok, butaságok és apró gonoszságok, amelyeknek mozaikdarabjai töltik meg az elbeszélés terét, azt érzékeltetik, hogy *a kisszerűségből végül ijesztő káosz épül* körülöttünk. A szót akár csupa nagybetűvel is írhatnánk.

A regény makro- és mikroszerkezetei egyaránt ezt fejezik ki, a forma tartalommá válik. A hosszú bekezdéseken belül többen is beszélnek, kaotikusan váltakoznak az elbeszélők, a kis történetepizódok között állandó és kiszámíthatatlan időjáték folyik. Megvallom, ennek megcsinálása engem, öreg regényolvasót jobban érdekelt, mint maga a történet. Telejegyzeteltem, telerajzoltam a könyvet (a feleségemnek már nem tudom odaadni, hogy olvassa el, s beszéljük meg, hogy nem értettem-e félre az egészet). Egy 2A1-szerű képlettel lehet leírni a hosszú bekezdéseken belüli és közötti epizódvezetést. Valaki mesél valamiről valakinek, ez a 2, aztán vágás következik, s valaki más mesél másvalakinek másvalamit (A), aztán újra vágás, s megismerjük a 2 elejét, az 1-et. A képlet gyakran bonyolódik: 3A1B2... Ez a mikrostruktúra. Esterházy prózáját átjárta a nyelvi játék, ő a mondatoknál kisebb alkatrészekkel, a szavakkal, a szavak jelentéseivel folytatott játékot, Krasznahorkai a mondatoknál nagyobb egységekkel, történetmolekulákkal zsonglőrködik. Olvasni kezdünk egy jelenetet, amelynek nincsen eleje, hirtelen bejön a filmfolyamatba egy másik történet, aztán átvált egy harmadikra, s akkor visszaváltunk az első történet elejére. A makrostruktúrára pedig a kaotikus befejezetlenség és elvarratlanság, a szálak magyarázatlan összefüggéstelensége jellemző: persze, ez is átgondoltan, hogy ne mondjam, megcsináltan. A Tanár úr az említett hosszadalmas meditációja után végképp eltűnik a szemünk elől, egyszer még látjuk, ha nem is őt, de a kabátját egy tüntetésen, de hogy ki az, aki hordja, s hogy került rá, egyáltalán mi ez a tüntetés, arról sem esik szó. Ráadásul még az alapvető kérdés sem tisztázódik, pedig száz oldalakon keresztül várjuk a magyarázatot, hogy mi a kapcsolat a két szál között, mi köze van a Tanár úrnak a szegény, öreg báróhoz. Nem szimbolikusan, hanem a narratívumban. Miért nem lehetett két külön regényt írni róluk? Mikor játszódik kettejük története? Egy időben, vagy két eltérő időben jelennek meg? Amikor a Tanár úr menekültében kiér a városszéli sínekhez, rápillant az órájára: 17.01. Amikor a báró baktat a síneken (végzete felé), s ő is megnézi az óráját, 19.37-et mutat. Ugyanazon a napon? Máskor, egy másik idősíkon? Egyáltalán, hány idősíkon játszódnak az események? Több múlt idő van, kellene a past tense mellé a magyarban nem létező past perfect, sőt, kellene egy, az angolban sem létező past past perfect. És a jelen idők egymáshoz képest finom idő- és térbeli elcsúszásait még nehezebb kitalálni. Minden úgy kerül szóba, hogy még a *nagy események előtt* történt. Hogy mi volt a nagy esemény, azt nem bontja ki a regény. Ez az, amit Margócsy István apokaliptikus katasztrófának nevez, én pedig a teljes káoszba süllyedésnek hívom, amikor leáll, megbénul, tönkremegy minden. De a *nagy események* is egy múlt időben következtek be, amelyhez képest az, amit elmesél, még régebbi. És ha ez így van, akkor kell lennie egy jelen időnek is, amelynek síkján az elbeszélésfolyamat végbemegy. Ahol az alig megszólaló narrátor áll, persze, még ez is lehet egy múlt idő, ám a regény írásának folyamatát mindenképpen jelen időnek kell tekintenünk, ahonnan az író az egészet kitalálta. Ahonnan ilyennek látta. Ahol erre következtetett. (Ez valószínűleg 2015. p.111.) Ezek a talányok, ez a sok „nem biztos, hogy", „lehet, hogy nem jól értettem", amelyre olvasás közben és olvasás után gondolunk, ezek azonban nem narrációs hibák, nem hiányosságok, hanem az olvasó elgondolkoztatásának eszközei. Bevon a történetbe, mint ahogy a hosszú bekezdés bevon a szövegszegmentálásba.

Még az sem biztos, hogy hol ér véget a könyv. A narratívum láthatólag az 501.oldalon fejeződik be, avval a gyönyörű jelenettel, ahogy a néma csendben magára maradt Hülyegyerek elénekli az ismert dalt: *Ég a város, ég a ház is*, aztán beint a láthatatlan közönségnek, hogy énekeljenek vele kánonban az üres tér nemlétezői. A könyv egy karmester nélküli zenekarral és impresszáriójának komor figyelmeztető szavaival kezdődött, s itt, az 501. oldalon egy zenekar és kórus nélküli karmesterrel fejeződik be, ahol már semmire nem kell és nem is lehet figyelmeztetni. Ez a befejező jelenet tükörpárja a nyitójelenetnek. A nyitójelenet még több száz oldalnyi szót kívánt maga után, a Hülyegyerek groteszk-tragikus és tragikus-groteszk mozdulata után már nincs mit mondani.

De még ezt sem lehet biztonsággal kijelenteni. Regények végén, a könyv utolsó lapjain nem szoktak tartalomjegyzéket közölni, de itt még hét oldal következik. Nem tartalomjegyzék, hanem *Kottatár*, ez a neve és *Tánclap*. Remélhetőleg lesz a regénynek nálam alaposabb elemzője, aki megfejti majd a két szó regénybeli működésjelentését, funkcionalitását, közvetlen kapcsolatát a nyitójelenethez és szimbolikus jelentését a Tanár úr–Wenckeim báró kettős meséhez. Nekem, mire ide elérkeztem néhány heti munka után, már csak egy dolog ötlött szemembe. Az, hogy listát közöl a megsemmisültekről és az eltűntekről, s az eltűntek listáján szerepel a Kisdög nevű kiskutya. Ő lehet, hogy megmaradt a *nagy események* után, lehet, hogy még él. Ha pedig – gondoltam – a kiskutyának nem esett bántódása, s életben maradt, akkor azért olyan nagy baj nincsen. És akkor én is jobban teszem, ha a regény további értelemkeresése helyett feláll, s kiengedem Szandit, a kis tacskómat a kertbe pisilni.

LEXIKON: *Krasznahorkai László* 1954. január 5-én Gyulán született, apja Krasznahorkai György ügyvéd, anyja Pálinkás Júlia ügyintéző. Szegeden, aztán Budapesten hallgatott jogot, majd az ELTE Bölcsészkarán szerzett magyar–népművelő diplomát. Első írása a Mozgó Világban jelent meg 1977-ben *Tebenned hittem* címmel. 1982-től szabadfoglalkozású író. Több alkotását, így például a *Sátántangó*t is megfilmesítette rendező barátja, Tarr Béla. Először 1987-ben hagyhatta el a kádári Magyarországot, Berlinben töltött fél évet, s azóta is állandóan változtatja lakóhelyeit. Gyakran tér vissza Németországba és Magyarországra, de hosszabb-rövidebb időket töltött és tölt Franciaországban, Spanyolországban, az Egyesült Államokban, Angliában, Hollandiában, Olaszországban, Görögországban, Kínában és Japánban. Műveit elismeréssel fogadták a kritikusok az Egyesült Államoktól Japánig. 1985 óta filmrendező barátja, Tarr Béla szinte kizárólag az ő könyveiből, illetve forgatókönyveiből készítette filmjeit, köztük a világhírű *Sátántangó*t és a *Werckmeister harmóniák*at. Krasznahorkai Tarrnak utolsó filmjéig, a 2011-es *A torinói ló*ig együtt dolgozott vele, s minden fontos döntésében segítette a rendezőt. Számos díj kitüntetettje, Kossuth-díjas, 2004 óta a Digitális Irodalmi Akadémia és a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja.
2014-ben megkapta az America Award irodalmi életműdíját, 2015-ben elnyerte a Nemzetközi Man Booker-díjat. Legismertebb művei a *Sátántangó*n túl (a regényt a Magvető 2015-ben ötödik kiadásban jelentette meg) *Az ellenállás melankóliája* (1989), *Háború és Háború* (1999), *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* (2003), *Rombolás és bánat az Ég alatt* (dokumentumregény 2004). A *Báró Wenckheim hazatér* című legújabb regényét a Magvető Kiadó 2016 szeptemberében jelentette meg.

KŐ PÁL

Szobrászpalánták

Harminc éve alakult a Hevesi Művésztelep

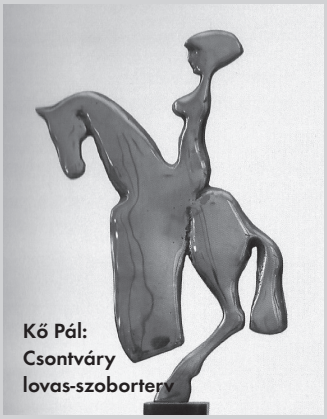
Kő Pál: Csontváry lovas-szoborterv

Éliás Ádám: Anya gyermekével

Domokos Ágnes: Párbeszédek

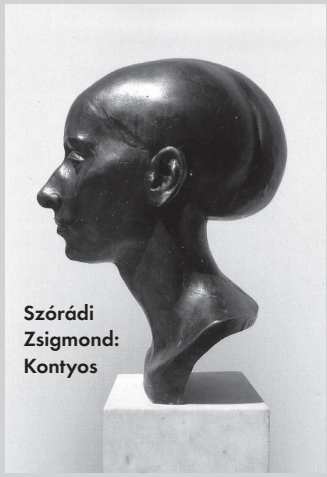
Szórádi Zsigmond: Kontyos

A Hevesi Művésztelep alkotóinak jubileumi kiállítását Halassy Csilla kurátorsága mellett, 2017. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján, Sallai Géza nyitotta meg a Hevesi Művelődési Központban.

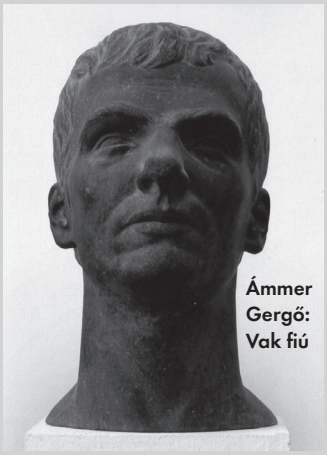
Ámmer Gergő: Vak fiú

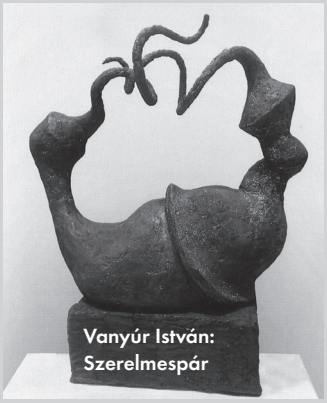
Vanyúr István: Szerelmespár

Simonka Sándor: Sellő

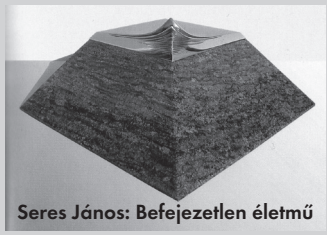
Seres János: Befejezetlen életmű

II. Lászlótól tudom – tréfásan Kerek Lászlót, matematikus jó barátomat hívom így –, hogy az idén lesz a mi művésztelepünk férfikorú, mert éppen harminc éve annak, amikor hetedmagammal – a hetedik te magad légy! – összekapaszkodva kedves növendékeimmel, vettünk egy nagy levegőt, s addig benn tartottuk, amíg Hevesen meg nem ígérték, hogy jöhetünk, szívesen fogadnak itt a királydinnyés homokban minket.

Mivel érmészkedéssel mindig is szívesen mulattam az időmet, neki is fohászkodtam, s ehhez egy alapítóérmét is összehoztam-összekaparásztam. Ideírom az alapítók neveit is: *Kő Pál* szobrász tanár, tanszékvezető, *Vanyúr István Piru* szobrászművész, *Szőnyi Endre* szobrászrestaurátor, *Seres János* szobrászművész, *Szórádi Zsiga* szobrászművész, *Kondé László* festőművész, *Sztefu* szobrászművész (görög) és *Simorka Sándor* szobrászművész.

Tihany nagyon fontos volt számomra, mert mesterem, Somogyi József álma vált valóra az ottani birtokkal. Olyan nemzetközi művésztelepet álmodott Jóska Mester, ahol zenészek, balett-táncosok, néptáncosok, festők, szobrászok, grafikusok, szcenikusok, színészek és kaszkadőrök „vérrel-vassal vencsellővel” sétáljanak az öreg tó partján, s persze néhány kutya, macska és kecske is, de legyen majorság is, miként pulyka, páva és kakas is feltétlenül, s fűnyíró birkák, barikák bégessenek a birtokon. És ezt a birtokot az én mesterem annak idején pénzért megvette. A Tihanyi Művésztelep jelenleg is a Magyar Képzőművészeti Főiskola tulajdona.

Az én művésztelepem, a hevesi akkor jött létre, amikor Tihanyból el kellett jönnünk. És hová mehetek én? Hát, haza, Hevesre. Vakítófehéren hasított belém ez a gondolat. Odaviszem a növendékeimet, a palántáimat, mert a szobrászoknak kell az idő, a csend és a nyugalom ahhoz, hogy alkossanak.

S most segítségül hívom kitűnő barátomat, Melocco Miklóst: „A szobrász a szó jó és szép értelmében rokona a költőnek és a zenésznek, mert műveivel ő is gondolatait és érzelmeit fejezi ki. De érzései, gondolatai és megnyilvánulásai közé odaáll a szakmája, amelyet meg kell tanulnia, majd tanítóit ki kell nőnie, és jóformán csak felnőttkorában kezdi el az igazi tanulást. Élete derekán kell fiatalemberhez hasonlóvá – lelkessé, elmélyültté, vaddá – válnia.”

Ha egyszer megborul a dolgok természetes egyensúlya, azt visszaalakítani, visszacsinálni lehetetlen. Amikor az ember dolgozik, például a szobrász mondjuk terrakottának szánja szűrt, tiszta agyagból, teljesen másként áll hozzá a készítéséhez, mintha bronzra gondolna. Én azért nem nyúltam bele korrigálás közben a növendékem munkájába, mert ha valahol belenyúlsz, nem úszod meg. Végig kell csinálni. Somogyi radikálisan korrigált. Teljesen szétszedte a munkát, ha nem találta jónak.

Úgy véltem, hogy én tiszteletben tartom a palánta munkáját, s csak körbejárkálom, rajzolok, beszélek, magyarázom és hagyom, hogy majd jöjjön rá magától, hol a hiba. A művésztelep ezért jó hely és állapot, mert nagyon alá lehet merülni a munkába. Persze, gyerkőce válogatja, no meg az idő. Legyen jó idő, legyen jó társaság, s mi megteremtjük a hiányzó világot! ●

Szőnyi Endre: Vásárhelyi kép

SEREGÉLYESI JÁNOS

AMIRŐL EGY MAGYAR MAUZÓLEUM MESÉL

Tavaly augusztus 2-án megnyílt egy családi mauzóleum ajtaja: Esterházy Péter írót helyezték ősei sírboltjába, egyenes ágú leszármazottját egy ősi, magyar családnak. Egy híres, arisztokrata famíliának. Az Esterházyak mauzóleuma egy Veszprém megyei, kis faluban van, Gannán, tíz-tizenkét kilométerre Pápától. Hogy miért ezt az eldugott, kis falut választotta a Habsburg-udvarhoz közeli, grófi család végső nyughelynek? Csak találgatni tudjuk. Igaz, a híres Esterházy fertődi kastély sincs a forgalmas utak közelében. Mindenesetre Gannát elkerülték a hadi utak. A család más nyughelyeit feldúlták a különféle seregek. Kismartont a török hadak, Nagyszombatot Napóleon francia katonái. A gannai mauzóleumot és templomot 1818-ban szentelték fel, Esterházy Miklós gróf (1775–1856) építtette, akit a népes és szerteágazó Esterházy családban nem is könnyű elhelyezni. Az építész Charles Moreau (1758–1841) volt, az Esterházyak házi építésze. A templom és a mauzóleum igényes építészeti emlék, a templomhajó a római Pantheon kicsinyített mása.

Az eredendően felvidéki Esterházy család már a XVII. században háromfelé ágazott el: a fraknói, a csesznek és a zólyomi grófi ágra. Ganna mindhárom ág végső nyughelye kívánt lenni. A család hercegi ága Kismartonban maradt.

A család első nagy egyénisége Esterházy Miklós (1583–1645), ő szerzi a Habsburgoktól 1613-ban a bárói, majd 1626-ben a grófi címet. Az ország nagy hatalmú nádora. Őt az általa építtetett nagyszombati Keresztelő Szent János jezsuita templom altemplomába temették el. A hercegi címet már fia, Pál (1635–1713) szerezte meg 1687-ben. Elsősorban azzal, hogy a török végső kiűzését jelentő sorsdöntő csatákban sikeresen vett részt. Tehetsége művészetekben is jelentkezett (*Mars Hungaricus* és *Harmónia Caelestis*). Ő az általa alapított kismartoni Szent Mihály ferences templom és kolostor altemplomában nyugszik.

Az Esterházyak története nem választható el az ország történetétől. Sokáig a történelem utcájának napfényesebb oldalán jártak, roppant vagyonukat elsősorban a Habsburg-udvartól kapták. Megbízható hívei voltak a bécsi udvarnak, s a magyar katolicizmus erős bástyájának számították. Persze, egy ilyen családban is akadtak másféle gondolkodók. Gróf Esterházy Antal (1676–1722) kuruc tábornok lett, Rákóczit Rodostóig kísérte. (Elkobzott vagyonát a család hűséges, labanc része kérte és kapta meg.) Másfél évszázaddal később gróf Esterházy Pál alezredes (1805–1877) a 48-as szabadságharc híve lett, Komárom egyik hős védője, aki Klapka ügyes megállapodása értelmében nem volt felelősségre vonható. Később a Kossuth-emigráció diplomáciáját segítette.

De kanyarodjunk vissza a gannai mauzóleumhoz! A római Pantheon mintájára kialakított altemplom első halottja gróf Esterházy Ferenc (1715–1785). Ő az, akiért nemcsak a harang,

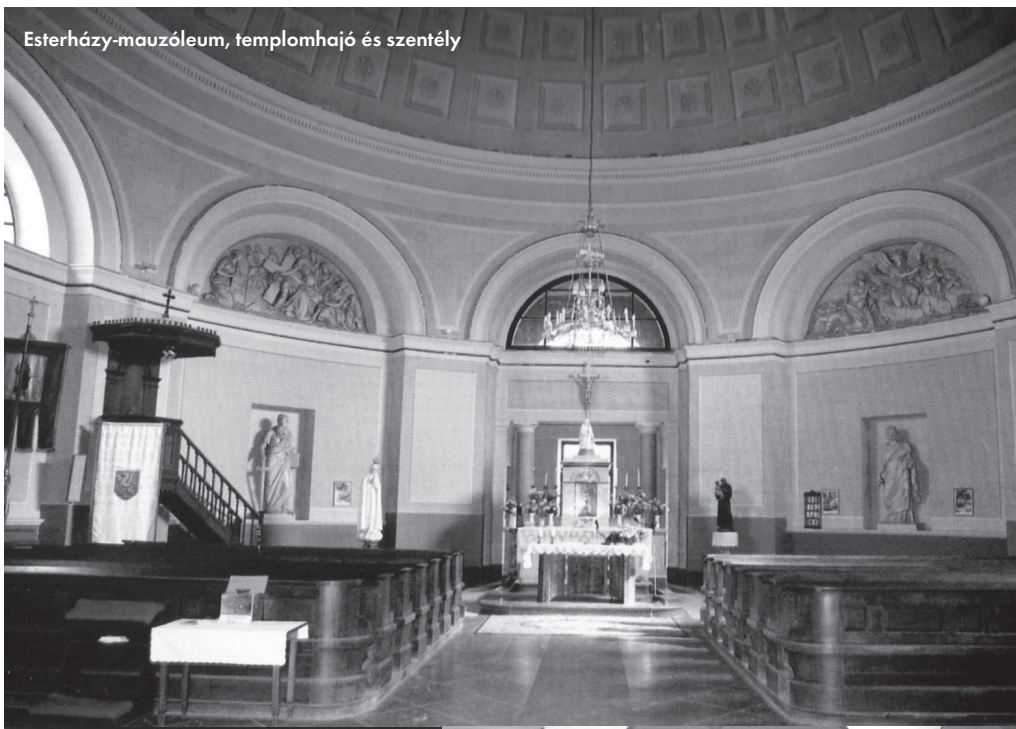

Esterházy-mauzóleum, templomhajó és szentély

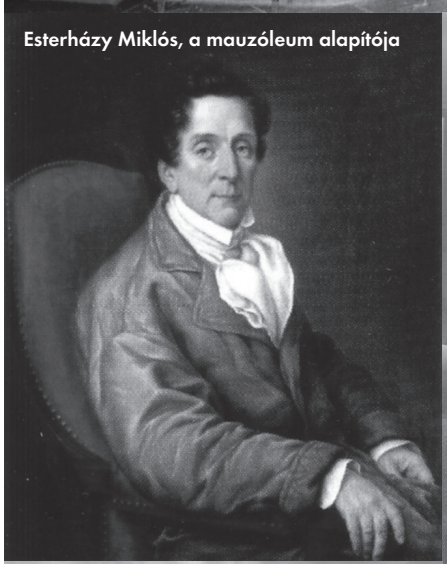

Esterházy Miklós, a mauzóleum alapítója

Gannán

Esterházy Pál huszárkapitány

Altemplom

hanem Mozart Szabadkőműves gyászzenéje is szólt. A magyar ügyek kancellárjaként tevékeny szerepet vállal Mária Terézia modernizáló politikájában (Ratio Educationis). Ő találja ki és javasolja a máig legnagyobb állami kitüntetést: a Szent István Rendet. Később II. József uralkodása alatt is magas méltóságokat (horvát bán) visel, de a kalapos király erőltetett germanizálása és centralizálása miatt a viszonyuk feszültté vált. Le is mondott minden tisztségéről, s még abban évben meghalt. Mozartnak szabadkőműves páholytársa volt a bécsi *A Jótékonysághoz* elnevezésű páholyban. Az 1785 novemberében bekövetkezett halála alkalmából szerezte Mozart a Szabadkőműves gyászzenét. A szabadkőműves rítusokban fontos és visszatérő elem a zene és az elmúlásra való emlékezés. Ennek a méltósága megjelenik

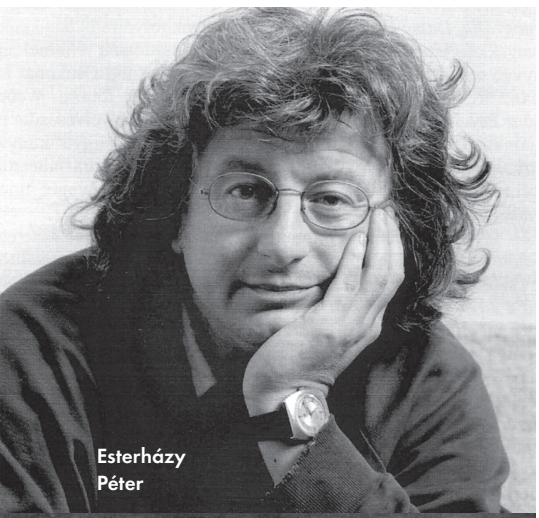

Esterházy Péter

Esterházy Móric miniszterelnök

a zeneműben. Arról, hogy milyen volt a gróf és Mozart kapcsolata, nem tudunk. A hetenkénti páholyülések időszaka alatt mintegy testvérnek kellett tekintsék egymást. A szabadkőművesség fontos része a jótékonykodás is. Esterházy ennek eleget tett, a Dunántúlon árvaházat, szakiskolát és kórházat alapított.

Az első, gannai koporsótól a mostani urnáig mintegy kétszáz éves az út. Szóljunk most a híres író szűkebb családjáról! Esterházy Péter nagyapja gróf Esterházy Móric (1881–1960) politikus volt, s nem a legszerencsésebb történelmi időkben. Az utolsó Habsburg császár, IV. Károly 1917 nyarán miniszterelnökké nevezte ki. 1917 nyara kilátástalan és fenyegető nyár volt. A világháború elveszthetősége egyre valószínűbbé vált, bár egy trianoni típusú békekötés még elképzelhetetlennek látszott. A nyitott, mérsékelt, elsősorban választójogi reformokat megvalósítani akaró Esterházy Móric lemondott. Később csak távolból politizált, de 1931-től országgyűlési képviselőséget vállalt. Bethlen Istvánhoz közeli, németellenes politikus lett, a Gestapo 1944 őszén letartóztatta. Rab útja Mauthausenig vezetett. A kommunista rendszerben a kitelepítést nem úszta meg (1951), bár bizonyos mértékig még Rákosiék is respektálták németellenességét. Így kapott néhány holdat, amelyet bérbe adhatott. Nagybirtokait természetesen kárpótlás nélkül szétosztották. 1956-ban rokonaihoz Ausztriába költözött. Halálakor, 1960-ban a gannai eltemetése elképzelhetetlen volt, így Gannán csak emléktáblája van. Máriacelli temetésére nem engedték ki a fiát „államérdek veszélyeztetése" címén.

A második világháború utáni hatalom nem bírta ki, hogy legalább egy Esterházyval ne statuáljon példát. Herceg Esterházy Pált belekeverték a Mindszenty-perbe, s tizenöt évet kapott. 1956-ban érthető okokból Zürichbe költözött. Őt Kismartonban temették. Grófi temetésekről akkor már szó sem lehetett, ezt az „Egyes rangok és címek megszüntetéséről" szóló 1947. évi IV. törvény elrendezte. A törvénytervezetet még a Nemzetgyűlés tárgyalta 1946 decemberében. Előterjesztője Rajk László belügyminiszter volt. A nem túl hosszú vitában nyolc képviselő szólalt fel az akkor még működő demokratikus pártoktól. A kommunista párt képviselője éppen egy Esterházy herceget nevezett meg elrettentő példaként. A birtokharácsoló, népnyúzó, XVII. századi, első Esterházy Pál herceget, aki – mint említettük – egészen másfajta emléket hagyott hátra. Ez az osztályharcos jellegű hangulat még Illyés Gyulát is megérintette. 1961-ben megjelent *Ebéd a kastélyban* című kisregényében egy Batthyány leszármazottal vitatkozik. Ebben, úgy véli, arisztokráciánk „Irodalmilag jeltelenül fordul sírba…", s „országlásuk vitte történelmi katasztrófába a nemzetet…" Akkor a regény főszereplője nem talált enyhítő körülményt.

A Nemzeti Múzeum mellett levő régi Esterházy utcát 1949-ben átnevezték Puskin utcára. Nemsokára az éttermi étlapokról is eltűnt az *Esterházy-rostélyos* (a nagy gourmet Esterházy Pál Antal herceg, diplomata, 48-as miniszterről elnevezve). A gasztronómia éber és pártos irányítóinak feltehetően szovjetbarát ötletére Puskin-rostélyosra változott. A 60-as évek második felében, bizonyára a politikai konszolidáció finom jeleként, megszűnt a Puskin-tál, de nem rehabilitálták az Esterházy-rostélyost. Bölcsnek látszó kompromisszumként megjelent a *fertődi rostélyos*.

A történelemszemléletű viták valószínűleg sosem fognak lezárulni. Időről időre újabb bizonyítékok kerülnek elő vagy értékelődnek át. Hiszen ha a néptől való elszakadás vádját nézzük, s körültekintünk a gannai mauzóleumban, itt találjuk gróf Esterházy Pál huszárkapitány vagy gróf Esterházy Alajos (E. Móric testvére) koporsóit, akik arisztokrata származás ide, arisztokrata származás oda, a galiciai fronton, illetve a Kárpátokban tűzvonalban haltak hősi halált 1915–16-ban. A gannai mauzóleum tehát történelmi álmokat őriz. S a történelmi, családi nevet egy író hozta vissza a köztudatba.

Esterházy Péter irodalomtörténeti elhelyezése nem az én feladatom. Tény, hogy Esterházy Péter huszonhét nyelven hirdeti a modern magyar irodalom jelenlétét a világirodalomban. Ő a szellem arisztokratája lett. Tudós méltatói a magyar nyelv művészének tekintették. A nyelv minden rétegét felhasználta, kicsiszolta. Szójátékai nyelvi teremtő játékká finomultak. Kiművelt egy sokértelmű, távolságtartó, elegánsan elutasító beszédmódot. Az ironikusan elgondolkoztató Esterházy-mondat irodalmi fogalom lett. Fő témája visszatérően a családja. Főhőse édesapja, akit sok megértéssel csodált. Többek közt azt a hanyag eleganciát, amellyel tudomásul vette, hogy nagyúrból egyszerre segédmunkás lett. Jóval később a hatalom kegyesen engedte az édesapának, ha már beszél angol–francia–német nyelven, hogy kicsit kiemelkedhet a segédmunkási osztályból. Vállalhat szakmai szövegfordításokat. Miket fordított? Például a herendi porcelángyár terméknépszerűsítőit, régésztanulmányt a római provinciáról, néprajzi tanulmányt a magyar nép hiedelemvilágáról.

Egy ilyen család miért nem ment el nyugatra? Erre a többször feltett kérdésre az író szerint felmenői soha nem adtak értékelhető feleletet. Valószínűleg komolyan vették az „Áldjon vagy verjen Sors keze!" mondatot. Aztán egy véletlen folytán kiderült, hogy az apa, gróf Esterházy Mátyás beszervezett III/III-as ügynök volt. Ezt az író érthetően sokkszerűen élte meg. Egy író tervein kívüli regényben próbálta kiírni magából. „Édesapám – ahogy az író oly sokféle módon leírta – már nem tudja elmesélni miként szervezték be 1957 drámai évében. A megmaradt BM-akták csak annyit mondanak: »Kompromittáló adatok felhasználásával«". El tudjuk képzelni a KGB-szakértők által felügyelt BM zsarolási gátlástalanságát és találékonyságát. Később lehet, hogy tehetséges fiainak karrierjével zsarolták (köztudomású, hogy Esterházy Péter öccse, Esterházy Márton huszonkilencszeres válogatott, nemzetközileg is számon tartott labdarúgó volt). A nagy családot befogadó gannai mauzóleum pedig őrzi dr. Esterházy Mátyás földi maradványait és vele titkait is.

Esterházy Péter a XXI. században adott újabb rangot a nagyhírű családnak. Különleges mondatait pedig az olvasói élmények és könyvtárak őrzik. A tengeren innen és a tengeren túl.

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXVI. évfolyam, 1. szám. 2017/1.

A szerkesztőbizottság tagjai:
Alföldy Jenő, Ágh István, Bertalan Tivadar, Czigány György, Dobai Péter, Gyulai Líviusz, Iancu Laura, Kalász Márton, Prőhle Gergely, Rózsássy Barbara, Szakonyi Károly, Tóth Éva

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kő Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Pécsi Tibor**
Rovatvezető**: Ughy Szabina**
Titkárságvezető: **Őri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7., fsz. 15.
Telefon: 233-6952.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
Pharma-Press Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid Ábel Dániel**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), **e-mailen** a hirlapelofizetes@posta.hu címen, **telefonon** 06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföld**re és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft
Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON
HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Keresztes Dóra: Lúdvérc

Keresztes Dóra munkái a Pesti Vigadóban **B/2**.
Szakonyi Károly: Leárazás **1**
A HÓNAP KÖLTŐJE **Szabó T. Anna**
Kísérlet borral és gyertyával, Örvényben, Undor, Elhagy, Új lakás, Ébredés **2-3**
Ughy Szabina:
Kérdések Szabó T. Annához **4-5**
Lipcsey Emőke: Európai tavasz **6-7**
Ughy Szabina:
„Sokan szenvednek ma identitászavarban” – Interjú Lipcsey Emőkével **8-9**
Báger Gusztáv:
Európa elrablása, Süllyedés **9**
A kíváncsi búcsúzó, Dokumentumfilm **Vas István**ról **10-14**
A Nemzet Művésze – 2016 **15**
Kalász Márton: Hazám **15**
Kernács Gabriella: Időutazás Keresztes Dóra és Orosz István kiállításán **16-19**
Szakonyi Károly:
Olvassuk újra! Gályarabok unokája **20**
Szabó Magda:
Szent Róza ünnepe **21-23**
Dobai Péter: Hollósy Simon, Önarckép, F.A.S.N. 1916 **23**
Marton Réka Zsófia: Az ígéret **23**
Alföldy Jenő: Élet, élet, élet – Vathy Zsuzsa utolsó kötetéről **24**
Szakonyi Károly:
Zsuzsa – Búcsú Vathy Zsuzsától **25**
Szerencsés Károly: Szűz hószínpad **26**
Árny a kövön – **Ország Lili** kiállítása a Magyar Nemzeti Galériában **27**
Minden másképp van – **Karinthy Frigyes** összes fényképe **28-30**
Szakonyi Károly: Itália szerelmese **31**
Kenyeres Zoltán:
Egy olvasás története – Krasznahorkai László legújabb kötetéről **32-36**
Kő Pál: Szobrászpalánták **37**
Seregélyesi János:
Amiről egy magyar mauzóleum mesél **38-39**
Válogatás a **Körmendi Galéria** gyűjteményes anyagából **B/3**
Ország Lili életmű-kiállítása a Magyar Nemzeti Galériában **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy a 2017-es évre előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalomszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

. Emberi Erőforrások Minisztériuma
. Nemzeti Kulturális Alap
. Pest Megyei Kormányhivatal
. Szerencsejáték Zrt.
. Ferencváros Önkormányzata
. Körmendi Galéria
. Márkus Antikó Bt.

Nemzeti Kulturális Alap

Számunkat a Keresztes Dóra és Orosz István kiállításának anyagával, a Vas István dokumentumfilm képeivel, Dragomán György fotójával, Hollósy Simon képeivel, a Körmendi–Csák Gyűjtemény anyagával, Inkey Alíz fotójával, a Petőfi Irodalmi Múzeum archív felvételeivel, Szerencsés Károly fotójával, a Hevesi Művésztelep kiállításának anyagával, az Esterházy-mauzóleum képeivel, a Magyar Nemzeti Galéria Ország Lili-kiállításának anyagával és a Lyukasóra folyóirat archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Báger Gusztáv, 1938
Dobai Péter, 1944
Inkey Alíz, 1940
Kalász Márton, 1934
Kenyeres Zoltán, 1939
Kernács Gabriella, 1943
Kovács Ida, 1963
Kő Pál, 1941
Lipcsey Emőke, 1957
Marton Réka Zsófia, 1987
Réz Pál, 1930–2016
Sághy Ildikó, 1941
Seregélyesi János, 1948
Szabó Magda, 1917–2007
Szabó T. Anna, 1972
Szakonyi Károly, 1931
Szerencsés Károly, 1960
Ughy Szabina, 1985

feLugossy László kiállítása a Godot Galériában

SPONTÁN VÁLOGATÁS

19 év – 19 mű.

A Godot Galéria tizenkilenc éve létezik a fővárosban, ezért a galéria fontos művészének, feLugossy Lászlónak tizenkilenc művét állították ki a születésnapi eseményen.
A Munkácsy-díjas festő (performer, színész, rendező, író, forgatókönyvíró, énekes) kiállítása – akit a kelet-európai, underground avantgárd képviselőjeként tartanak számon – 2017. február közepéig volt látogatható.

1. Offjövő
2. 5/6-od vízhordó
3. Önarckép spatulával
4. Lecke
5. Akt kíváncsiskodókkal
6. Sárga fej

ÁRNY A KÖVÖN

ORSZÁG LILI ÉLETMŰ-KIÁLLÍTÁSA A MAGYAR NEMZETI GALÉRIÁBAN

Cikkünk a 27. oldalon

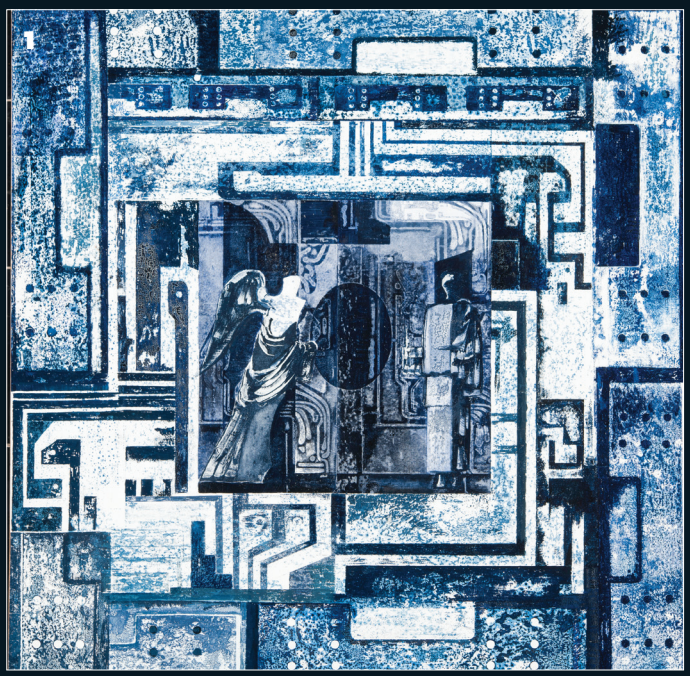
1

2

3

4

5

1. Labirintus, Ikarosz, 1974 –1975
2. Aranyváros, 1960
3. Mementó, 1957
4. Vonat előtt, Alagút, 1957
5. Kislány fal előtt, 1955

9 771216 439007 170001

Ára: 450 Ft